

Едгар Аллан По

Оповідь Артура Гордона Піма

Переклад Віктора Шовкуна

Передмова

Кілька місяців тому, коли я повернувся до Сполучених Штатів, переживши в Південному океані та деінде багато дивовижних пригод, про які розповім далі, випадок привів мене у невеличке товариство джентльменів з Річмонда, штат Вірджинія, і вони виявили глибокий інтерес до всього, що стосувалося країв, де я мандрував, наполягаючи, щоб я видав свою розповідь друком. Проте я відмовлявся це зробити, і то з кількох причин: були серед них і причини суто особисті,— вони стосувалися одного мене,— і причини іншого характеру. Скажімо, мене стримувало таке міркування: оскільки протягом більшої частини своїх мандрів я не вів щоденника, то чи зумію я, спираючись лише на пам'ять, викласти події так послідовно і так до ладу, щоб вони й здавалися не менш правдивими, ніж були (тут не йдеться про цілком природні й неминучі перебільшення, до яких ми залюбки вдаємося, коли розповідаємо про життєві випадки, які справили на нас незабутнє враження і глибоко схвилювали нашу уяву). Друга причина: події, про які я мав розповісти, видаються настільки незвичайними і чудесними (та й ніхто, з огляду на обставини, не міг би підтвердити правдивість моїх слів, крім хіба одного свідка, але й той напівіндіанець), що я міг би сподіватися лише на віру з боку своєї родини та тих друзів, котрі, знаючи мене все життя, не мають підстав сумніватися в моїй правдивості, тоді як широка публіка найімовірніше поставилася б до моєї щирої оповіді як до безсоромної, хоч і мудрової вигадки. Проте чи не найголовнішою причиною того, чому я не здався на умовляння доброзичливців, була невіра у свої таланти.

Серед віргінських джентльменів, які виявили надзвичайний інтерес до моїх розповідей, а надто тих, де йшлося про мої вимушені мандри в Антарктичному океані, був містер По, якого незадовго до нашої з ним зустрічі призначили редактором "Південного літературного вісника", щомісячного журналу, який видавав містер Томас У. Уайт у Річмонді. [6] Він, як і інші, наполегливо радив мені приготувати повний звіт про все, що мені довелося спостерегти й пережити, і покластися на проникливість та здоровий глузд читачів — і він переконливо доводив, що хай би як невміло виклав я свої думки, сама невправність автора, якщо така матиме місце, забезпечить книжці більше шансів бути прийнятою як правдива оповідь про дійсні події.

Та попри його наполегливі умовляння, я так і не зважився зробити, як він мені радив. Згодом він запропонував (переконавшись, що я затявся на своєму), щоб я дозволив йому описати мої найперші пригоди,— він, мовляв, ґрунтуватиметься на викладених мною фактах і надрукує їх у "Південному віснику" як художню повість із вигаданим сюжетом. Я не бачив підстав не погодитись і поставив тільки за умову, щоб у повісті було використане моє справжнє прізвище. Отже, два уривки з цієї нібито художньої повісті з'явилися друком у січневому та лютневому номерах "Південного вісника" за 1837 рік, і для того щоб ніхто не засумнівався в белетристичності згаданого твору, в змісті журналу біля вищеназваних уривків було вказане прізвище містера По.

Читачі сприйняли цю літературну хитрість зовсім не так, як я собі припускав, бо, незважаючи на видимість вигадки, якою так майстерно була замаскована розповідь про деякі з моїх пригод, надрукована у "Віснику" (причому жоден факт не був змінений чи спотворений), я виявив, що читачі зовсім не схильні сприймати її за вигадку, і на адресу містера По надійшло кілька листів, де висловлювалася тверда переконаність у протилежному. Звідси я дійшов висновку, що за самою своєю природою факти моєї розповіді містять у собі достатньо доказів своєї правдивості, і мені не слід аж надто остерігатися недовіри з боку моїх читальників.

Після наведених вище роз'яснень неважко буде зрозуміти, яка частина з поданого нижче належить власне мені; навряд чи хто засумнівається й у тому, що на кількох сторінках, які написав містер По, не змінено й не спотворено жодного факту. Навіть тим читальникам, які не гортали "Вісника", немає потреби вказувати, де закінчується його частина і починається моя; різниця в стилі відразу впадає у вічі.

Нью-Йорк, липень, 1838 р.

А. Г. ПІМ

Розділ перший

Мене звуть Артур Гордон Пім. Мій батько був шанований купець — він торгував морським начинням у Нантакеті, де я й народився. Мій дід по матері служив повіреним у справах і мав велику практику. Йому в усьому щастило, і він нажив чимале багатство, успішно вкладаючи гроші в акції Едгартонського Нового банку, як тоді його називали. Вдавався він і до інших вигідних оборудок, з усього маючи добрий зиск. До мене він прихилився явно більше, ніж до будь-кого зі своїх родичів, і я мав тверду надію успадкувати більшу частину його багатства. Коли мені виповнилося шість років, дід послав мене до школи старого містера Рікетса, однорукого джентльмена з ексцентричними манерами — його добре знає чи не кожен, хто бував у Нью-Бедфорді. Я навчався там до шістнадцяти років, а потім перейшов у "академію" містера Е. Рональда, що стояла на вершині пагорба. Тут я потоваришував із сином морського капітана Барнарда, який служив у корабельній компанії Ллойда та Реденберга,— містера Барнарда теж добре знають у Нью-Бедфорді, а в Едгартоні, я певен, у нього чимало родичів. Його сина звали Огастес. Старший років на два від мене, він уже ходив із батьком на китобійний промисел на "Джоні Дональдсоні". Огастес любив розповідати мені про свої пригоди на півдні Тихого океану. Я часто бував у нього вдома і проводив там цілі дні, а іноді й ночі. Ми вмошувалися вдвох на ліжку Огастеса, й він докладав усіх зусиль, щоб не дати мені заснути до світанку, розповідаючи про дикунів з острова Тініан та з інших островів,

де він побував під час своїх мандрів. Я не міг не захоплюватися його оповідками і поступово відчув неподоланне бажання самому вирушити в морські мандри. Я мав вітрильника, що називався "Аріель", вартістю в сімдесят п'ять доларів, з невеличкою каютою і споряджений як шлюп,— яка була його тоннажність, я не пам'ятаю, але десятеро людей поміщалися на ньому без тисняви. На тому човні ми мали звичай здійснювати найбожевільніші виправи, і, згадуючи про них, я дивуюся, що досі живий. [8]

Замість вступу до головної й набагато розлогішої частини своєї оповіді я розкажу про одну з таких шалапутних пригод. Одного вечора в капітана Барнарда відбувалася гульня, і ми з Огастесом добряче нализалися. Як завжди в подібних випадках, іти додому мені не хотілося, і ми вдвох уклалися на його ліжку. Він, як мені здалося, заснув дуже мирно, не сказавши на свою улюблену тему жодного слова,— коли п'ятика закінчилася, була майже година ночі. Минуло, може, з півгодини відтоді, як ми лягли, і я вже почав дрімати, коли Огастес раптом підхопився на ноги і, вибухнувши страшною лайкою, запрягся, що жоден Артур Пім із тих, які існують у християнському світі, не примусить його спати, коли з південного заходу віє такий чудовий бриз. Я був здивований, як ніколи в своєму житті, бо не знав, чого йому треба, і думав, що він геть утратив тяму від випитого вина та інших трунків. Одначе далі мій друг заговорив цілком розважливо. Мовляв, я вважаю, що він п'яний як чіп, але він тверезісінький. Йому просто обридло, провадив Огастес, валятися в ліжку, немов ледачий пес, у таку дивовижну ніч, і зараз він одягнеться й поїде прогулятися на човні. Не знаю, що зі мною сталося, але не встиг мій приятель вимовити ці слова, як я відчув неймовірне збудження й радість, і його безумний намір видався мені найрозумнішим і найдотепнішим у світі. Надворі завивав майже штормовий вітер, і було дуже холодно — наближався кінець жовтня. Одначе я підхопився з ліжка в пориві справжнього екстазу і заявив, що я теж не з полохливих; і мені обридло валятися в ліжку, як ледачому псу, і заради розваги я готовий учворити яку завгодно вихватку, і жоден Огастес Барнард із Нантакета не звинуватить мене в боягузтві.

Не гаючи часу, ми похапцем одяглися й побігли до вітрильника. Він стояв біля старого напівзгнилого причалу на дров'яному складі "Пенкі і компанія" і майже бився бортом об грубі колоди. Огастес стрибнув у човна й став вичерпувати воду, якої набралось до половини бортів. Закінчивши з цим, ми підняли клівер та грот і сміливо вийшли у відкрите море.

Вітер, як я вже згадував, віяв сильно й безперервно з південного заходу. Ніч була ясна й холодна. Огастес сів за стерно, а я стояв, тримаючись за щоглу, на палубі, над каютою. Ми мчали вперед дуже швидко — і жоден з нас не зронив і слова після того, як ми відійшли від причалу. Нарешті я запитав у товариша, яким курсом він збирається пливати і коли, на його думку, нам слід повернути назад. Кілька хвилин він насвистував, а потім глузливо кинув: [9]

— Я йду в море — а ти вертайся на берег, якщо бажаєш.

Подивившись на Огастеса, я помітив, що, попри свою вдавану *ponchalance**, він сильно збуджений. Я виразно бачив його у світлі місяця — обличчя в нього було біліше за мрамур, а рука так тремтіла, що він ледь утримував нею румпель. Я зрозумів, що з ним не все гаразд, і неабияк стривожився. На той час я дуже мало тямив у кермуванні човном і тепер цілком залежав від мореплавного досвіду товариша. Вітер раптом почав посилюватись, і ми стали віддалятися від берега усе швидше, але я соромився виказати свій страх і ще з півгодини зберігав цілковиту мовчанку. Нарешті я не витримав і сказав Огастесові, що, мабуть, пора вертати назад, до берега. Як і першого разу, минуло не менше хвилини, поки він здобувся на відповідь чи то відреагував на мою пропозицію.

* Безтурботність (фр.).

— А куди нам квапитися? — озвався він нарешті.— Ще маємо час. Далебі, маємо.

Десь такої відповіді я від нього й чекав, але в тоні, яким він вимовив ці слова, було щось таке, від чого мене опанував моторошний жах. Я знову окинув приятеля пильним поглядом. Губи в нього були мертвотно-білі, а коліна так тремтіли, що, здавалося, ноги от-от підігнуться, й він упаде.

— Ради Бога, Огастесе! — заволав я, не на жарт переляканий.— Тобі зле? В чому річ? Що ти надумав?

— В чому річ? — пробелькотів він начебто з великим подивом і в ту ж таки мить випустив румпель і впав на дно човна.— Річ у т-тому... я повертаю д-до б-берега... хіб-ба не б-бачиш?

І тут мене мов осяяло — я зрозумів, що сталося. Я кинувся до Огастеса й підняв його. Він був п'яний — п'яний як хлющ,— він не міг стояти на ногах, не міг розтулити рота, нічого не бачив. Очі його оскліли; похоловши від розпачу, я випустив його з рук, і він, наче колода, знову впав у воду на дно човна. Мені стало очевидно, що під час гульні він випив куди більше, ніж я думав, і його поведінка в ліжку була наслідком дрімучого сп'яніння — в такому стані, як і в нападі божевілля, жертва часто набуває здатності поводитись як людина, що цілком панує над своїми почуттями. Одначе холодне нічне повітря зробило свою справу — нервові збудження вгамувалося під його впливом, до того ж мій приятель почав невиразно усвідомлювати небезпеку [10] свого становища — і це прискорило катастрофу. Тепер Огастес повністю відключився, й не було найменшої надії, що в найближчі години він прийде до тями.

Годі уявити, як перелякався я в ту мить. Винні випари розвіялись, мене опанували страх і розгубленість. Я знав, що я не вмію стернувати, що шалений вітер та потужний відплив женуть нас до неминучої загибелі. Десь позаду нас збирався шторм, а ми не мали ні компаса, ні провізії; і було очевидно, що як не змінимо курсу, то ще до світанку втратимо землю з виду. Ці думки і безліч інших, не менш моторошних, із карколомною швидкістю промчали крізь мою свідомість і на кілька

хвилин паралізували мою волю. Майже зариваючись носом у біле шумовиння, човен навалюно мчав уперед із розпущеними вітрилами — ні на клівері, ні на гроті рифи не були взяті. На наше превелике щастя, хвилі не зламали стерно — адже Огастес, як я вже згадував, покинув румпель, а я був надто схвилюваний і навіть не подумав, що треба негайно сісти на його місце. Та хоч як це дивно, човен тримався прямо, і помалу я трохи заспокоївся і прийшов до тями. Але вітер і далі посилювався, погрозово завиваючи; і щоразу, коли нас підносило на гребінь хвилі, море розбивалося об корму й заливало човен водою. Проте тіло в мене майже задерев'яніло, і я мало що відчував. Нарешті я зібрав останні сили і, кинувшись на ніс човна, зірвав грот. Як і слід було сподіватися, вітер підхопив вітрило і перекинув його в море; намокши у воді, воно потягло за собою й щоглу, мало не зламавши борт. Лише завдяки цій невеличкій катастрофі мені пощастило уникнути невідворотної загибелі. Хоча човен залишився під одним клівером, він і далі мчав, гнаний вітром; вряди-годи на нього обвалювалися важкі хвилі, але найстрашніша загроза минула. Я взявся за румпель і зітхнув вільніше, бачачи, що для нас лишилася деяка можливість порятунку. Огастес лежав непритомний на дні, а що там набралось на цілий фут води, то я став боятись, аби він не похлинувся; мені вдалося трохи підняти товариша і, обв'язавши його навкруг пояса мотузкою, я закріпив її до рим-болта на даху каюти і залишив його в сидячій позі. Зробивши таким чином усе, що міг зробити у своєму збудженому стані, я набрався духу і звівся на Бога, сповнений рішучості мужньо зустріти будь-яке випробування, що його пошле мені доля.

Та не встиг я прийняти це рішення, як угорі над човном і навкруг нього заповнив усе повітря страшний і протяжний зойк, ніби заверещала тисяча демонів. [11] Ніколи, поки я живий, не забути мені, який моторошний жах заповнив мене в ту мить. Волосся на голові стало сторч, кров застигла в жилах, серце зупинилося. Я навіть не зміг задерти голову, щоб подивитися, звідки долинуло те жахливе виття, а захитався й упав без тями на нерухоме тіло товариша.

Очунявши, я виявив, що лежу в каюті великого китобійного корабля "Пінгвін", який ішов до Нантакета. Наді мною стояло кілька людей, і Огастес, блідий як смерть, старанно розтирав мені руки. Побачивши, що я розплющив очі, він радісно скрикнув, а на суворих обличчях людей, які стояли навкруг мене, з'явилися усмішки; у декого в очах заблищали сльози. Незабаром прояснилася й загадка того, як нам пощастило залишитися живими. На нас наскочило китобійне судно, котре, тримаючись круто до вітру, прямувало до Нантакета на всіх вітрилах, які зважилося підняти, а отже, йшло майже під прямим кутом до нашого курсу. На вахті було кілька матросів, усі вони дивилися вперед, але помітили нашого човна лише тоді, коли уникнути зіткнення було неможливо,— крики, якими вони намагалися остерегти нас, коли побачили вітрильника, і сповнили мене жахом. Величезний корабель, як мені розповідали, переїхав через нас із такою самою легкістю, з якою наше суденце переїхало б через пташине перо — він навіть не уповільнив ходу. Жодного крику не долинуло з човна, який зазнав катастрофи,— тільки почулося скреготіння, майже заглушене ревом вітру та хвиль, поки наше вутле суденце, вже затоплене водою, за якісь секунди протягло під кілем корабля, котрий нас розчавив,— і все. Приймавши наш вітрильник (а з нього, як ви, певно, пам'ятаєте, зірвало щоглу) за покинуту й нікому не потрібну посудину, капітан китобійного корабля (капітан Е. Т. В. Блок з Нью-Лондона) дав наказ іти своїм курсом, не звертаючи уваги на те, що сталося. Та, на наше щастя, двоє з вахтових матросів побожилися, що бачили в нашому суденці біля стерна людину, і її, мабуть, ще можна врятувати. Спалахнула суперечка, і Блок роздратовано заявив, що "йому немає діла до якоїсь яєчної шкаралупи, що заради такої нісенітної пригоди він не стане змінювати курс корабля, і якщо в тому кориті була людина, ніхто не винен у цьому, крім неї самої,— і хай собі йде на дно або до чортів у пекло", ну й таке інше в такому ж дусі. Тоді до суперечки втрутився Гендерсон, перший помічник, справедливо обурений, як і всі матроси, бездушною жорстокістю капітана. Відчуваючи підтримку команди, він заявив Блоку, що [12] той заслуговує теліпатись на шибениці і що він не виконає такого наказу, хай навіть його повісять відразу по тому, як вони зйдуть на берег. Помічник капітана твердим кроком рушив на корму, відштовхнувши Блока (той

зблід, але промовчав), і, схопившись за штурвал, рішучим голосом наказав: "Завертай!" Матроси кинулися на свої місця, і корабель здійснив умілий поворот. Усе це забрало близько п'яťох хвилин, і мало хто вірив у те, що вони встигнуть когось там урятувати, навіть якщо в човні справді були люди. Проте, як читачеві вже відомо, і я, й Огастес залишилися живі; смерть обминула нас, завдяки поєднанню двох щасливих і майже неймовірних випадковостей — подібне щастя люди благочестиві й мудрі приписують умисному втручанню божественного Провидіння.

Поки судно ще не забрало вітер, перший помічник капітана звелів спустити на воду шлюпку і стрибнув у неї разом з двома матросами — мабуть, тими самими, котрі запевнили, що бачили мене біля стерна. Як тільки вони відчалили від судна (місяць світив яскраво, як і раніш), корабель круто нахилився під вітер, і в ту саму мить Гендерсон, підхопившись зі свого сидіння, закричав веслувальникам, щоб вони табанили. Він не став нічого пояснювати, тільки нетерпляче повторював: "Табань! Табань!" З усіх сил матроси заходилися веслувати назад; але на той час корабель уже розвернуло, і він рвонувся вперед, хоча команда докладала неймовірних зусиль, щоб прибрати вітрила.

Зневаживши небезпеку, помічник капітана вхопився за ванпутенси на борту корабля, як тільки зміг до них дотягтися. Судно знову рвучко нахилилося, оголивши правий борт майже до кіля, і тоді стало зрозуміло, чому помічник капітана звелів матросам знову підігнати шлюпку до корабля. На гладенькій і блискучій поверхні днища (корпус "Пінгвіна" був обшитий міддю, і мідні штаби кріпилися до дерева мідними ж таки болтами) у якийсь незбагнений спосіб повисло людське тіло, яке билось об корпус за кожним порухом корабля. Після кількох невдалих спроб, бо судно гойдалося, і перший-ліпший поштовх загрожував потопити шлюпку, мене нарешті визволили з небезпеки й підняли на борт — бо то було моє тіло. З'ясувалося, що якийсь болт зрушив із місця, пропоров обшивку й вистромився назовні, а коли нас протягувало під кораблем, я зачепився за нього й ось таким неймовірним манером мене прикріпило до днища. Голівка болта пройшла крізь комір зеленої сукняної куртки, яка була на мені, крізь задню частину шиї і вийшла [13] назовні між

двома сухожиллями під правим вухом. Мене негайно поклали до ліжка, хоча я не подавав ознак життя. Хірурга на борту не було. Зате капітан поставився до мене дуже уважно — мабуть, хотів загладити в очах команди свою жахливу поведінку на самому початку цієї пригоди. Тим часом Гендерсон знову відчалив від корабля, хоча вітер набрав майже ураганної сили. Вже через кілька хвилин йому почали траплятися уламки нашого човна, і незабаром один з матросів, котрі були з ним, став запевняти, що чує крізь рев урагану, як хтось кличе на допомогу. Це примусило відважних моряків уперто провадити пошуки далі, і вони плавали там більше ніж півгодини, хоча капітан Блок знову й знову подавав сигнали повернутися, і кожна мить перебування на воді в такій благодійній шлюпці таїла в собі смертельну небезпеку. Важко зрозуміти, чому крихітне суденце не зазнало катастрофи в першу ж таки секунду. Однак шлюпка була збудована дуже міцно, спеціально для китобійного промислу, й обладнана, як я мав згодом нагоду переконатися, повітряними ящиками — на зразок рятувальних човнів, що ними користуються на узбережжі Уельсу. Після марних пошуків протягом згаданого часу вирішили повернутися на корабель. Та не встигли дійти цього висновку, як від темного предмета, що швидко проплив неподалік, почувся слабкий крик. Вони погналися за тим предметом і незабаром підпливли до нього. То був палубний настил "Арієля". Біля нього з останніх сил змагався з хвилями Огастес. Коли його стали втягувати в шлюпку, виявилось, що він прив'язаний мотузкою до дощок, які трималися на плаву. Нагадаю, що це була та сама мотузка, одним кінцем якої я обв'язав Огастеса навкруг пояса, а другим примотував до рим-болта, щоб утримати його в сидячій позі; отже, цей запобіжний захід у кінцевому підсумку і врятував йому життя. Збудований "Аріель" був абияк, і коли його підім'яло під себе велике судно, він одразу розвалився на шматки, а палубний настил, як і слід було сподіватися, зірвало, коли вода заповнила каюту, і разом з іншими уламками він сплив на поверхню; завдяки йому Огастес не пішов на дно і через те уникнув жахливої смерті.

Минуло більше години після того, як Огастеса підняли на борт "Пінгвіна", перш ніж він зміг розповісти про себе і зрозуміти, що ж власне

сталось з нашим човном. Зрештою він цілком оговтався і довго розповідав про те, що відчував, коли його скинуло в море. Прийшовши до тями, він виявив, що з карколомною швидкістю його закручує у водяний вир, [14] а навколо його шиї двічі або тричі туго обмоталася мотузка. В наступну мить він відчув, що швидко підіймається на поверхню і, сильно стукнувшись головою об щось тверде, знову неприємно. Очунявши вдруге, він уже міг трохи мислити, хоча його свідомість досі була затемнена, а думки плуталися. Тепер він зрозумів, що потрапив у якусь катастрофу й опинився у морі, хоча рот у нього на поверхні, й він міг дихати, правда, з деяким зусиллям. Мабуть, у цей час палубний настил швидко гнало за вітром, і він тягся за ним, лежачи спиною на воді. Отже, він міг не боятися, що піде на дно, поки йому вдасться втриматися в такому положенні. Незабаром хвиля кинула його на дошки, і він учепився в них, вряди-годи волаючи на допомогу. За кілька хвилин до того, як його помітили зі шлюпки Гендерсона, він, утративши останні сили, не втримався за дошки, скотився у воду й вирішив, що йому кінець. За весь той час, поки Огастес змагався за життя, він так і не згадав ні про "Аріель", ні про події, що привели його до трагічної розв'язки. Невиразне почуття жаху й розпачу цілком заволоділо його свідомістю. Коли його нарешті підібрали, він був без тями, і, як я вже згадував, минуло не менш години, поки він нарешті усвідомив, що з ним сталося. Ну, а я повернувся до життя зі стану, близького до смерті, завдяки енергійному розтиранню фланеллю, змоченою в гарячому лої — цей метод запропонував Огастес, після того як упродовж трьох із половиною годин перепробували найрізноманітніші засоби. Рана в шиї, хоч і була бридка на вигляд, виявилася легкою і загоїлася досить швидко.

Витримавши один з найжахливіших штормів, які траплялися біля узбережжя, де стояв Нантакет, "Пінгвін" рівно о дев'ятій ранку ввійшов у порт. Ми з Огастесом навіть устигли на сніданок, який, на наше щастя, трохи припізнівся в домі капітана Барнарда, з огляду на вчорашню пиятику. Навряд чи хтось із людей, які зібралися за столом, звернув увагу на наш жалюгідний вигляд, бо всі були надто змучені з перепою — хоча від пильного ока нам би не пощастило приховати свій стан. Школярі, однак, здатні творити чудеса, коли їм треба одурити старших, і, я

переконалий, ні в кого з наших друзів у Нантакеті не виникло найменшої підозри в тому, що жахлива та неймовірна історія, розказана кількома матросами в місті про те, як вони налетіли в морі на невідоме суденце й пустили його на дно з тридцятьма або сорокома бідолахами на борту, мала стосунок до "Арієля", до мого приятеля чи до мене самого. Ми з Огастесом [15] не раз потім поверталися в розмові до цієї історії — і щоразу здригалися від жаху. Під час однієї з таких розмов мій друг щиро признався мені, що ніколи в житті не переживав такого болісного переляку, як у ту мить, коли на борту нашого суденця раптом усвідомив, що смертельно п'яний, і відчув, що летить у прірву, на дні якої клубочаться винні випари.

Розділ другий

З огляду на властивості, притаманні самій людській природі, та на суспільні упередження й заботи, ми не здатні робити слухних висновків навіть із найочевидніших подій. Можна було б припустити, що катастрофа на зразок тієї, про яку я щойно оповів, надовго відіб'є в мене охоту вибиратися в морські мандри. Навпаки, ніколи не відчував я такого палкого потягу до безумних пригод, без яких неможливе життя мореплавця, як через тиждень після нашого чудесного порятунку. Цього короткого часового періоду виявилось цілком досить, щоб із моєї пам'яті стерлися похмурі барви недавньої страшної пригоди і в яскравому світлі постали всі її збудливі кольори, вся її мальовничість. Наші розмови з Огастесом ставали усе частіші і з кожним днем цікавіші. Його манера розповідати про свої морські пригоди (здебільшого вигадані, як я тепер здогадуюся) цілком відповідала моїй екзальтованій вдачі і знаходила відгук у моїй палкій, хоч і дещо трагічній уяві. Дивно, що моя любов до морських мандрів найдужче пробуджувалася тоді, коли він описував випадки найжахливіших страждань і розпачу. Світлі тони в його картинах мало мене хвилювали. Мені ввижались корабельні аварії і голод; смерть або животіння в полоні у кровожерливих дикунів; життя в журбі та в сльозах на якій-небудь похмурій та голій скелі посеред неозорого і незбагненого океану. Згодом мене запевняли, що такі видіння або жадання — бо видіння й справді переходили в палкі жадання — властиві

всім людям, схильним до меланхолії, але в той час я сприймав їх як пророчі зблиски доленосних накреслень, що їм я мушу в якійсь мірі підкорятися. Огастес повністю перейнявся моїми настроями. Вельми ймовірно, що наша близька дружба мала наслідком часткове взаємопроникнення характерів.

Десь через півтора року після того, як пішов на дно "Аріель", компанія "Ллойд і Реденберг" (якимсь чином [16] пов'язана — так я думаю — з панами Ендербі з Ліверпуля) заходилася лагодити велику морську посудину, яка називалася "Дельфін", та споряджати її для полювання на китів. То була стара калоша, яка навіть після всього того, що з нею зробили, навряд чи стала придатна для плавання в океані. Я не годен пояснити, чому віддали перевагу саме цій руїні, адже компанія мала в своєму розпорядженні куди кращі кораблі, але так воно було. Містера Барнарда призначили капітаном, і Огастес збирався вирушити з ним. Поки бриг готували до плавання, мій друг часто розводився про те, яка це чудова нагода здійснити мою заповітну мрію. Він знайшов у мені цілком прихильного слухача, але облагодити справу виявилось не так легко. Батько не чинив мені опору — принаймні відкрито — але з матір'ю сталася істерика, тільки-но я повідомив її про свій намір. А найприкрішою несподіванкою було для мене те, що мій дід, на якого я покладав великі надії, запрягся позбавити мене спадщини, якщо я ще хоч раз заговорю з ним на цю тему. Труднощі, однак, не тільки не загасили моє бажання, а навіть додали до жару вогню. Я постановив вийти в море, нехай там що, і, повідомивши Огастеса про своє рішення, разом з ним почав розробляти план дій. Водночас нікому з родичів я більше нічого не казав про своє бажання податися в морську подорож, а що видимо я весь свій час віддавав звичайним справам, то всі подумали, я зрікся свого задуму. Згодом я часто згадував свою тодішню поведінку зі змішаним почуттям невдоволення й подиву. Нахабне лицемірство, за допомогою якого я йшов до здійснення свого наміру і яким були просякнуті кожне моє слово і кожен мій учинок протягом досить-таки тривалого часу, виявилось мені до снаги лише завдяки палким та непогамовним надіям, що з ними я чекав здійснення давно виплеканої мрії про морські мандри.

Боячись, щоб мене не викрили, я з необхідності мусив майже всі справи полишити на Огастеса, який днями пропадав на борту "Дельфіна", наглядаючи за всім тим, що робилося в батьковій каюті та в трюмі. Проте увечері ми неодмінно зустрічалися, розповідали один одному про події дня і радились, як нам здійснити свій задум. У таких балачках минув майже місяць, а ми все не могли придумати плану, що обіцяв би певний успіх, аж якось Огастес повідомив мене, що він нарешті все обмізкував. У Нью-Бедфорді я мав родича, містера Росса, і вряди-годи гостював у нього по два-три тижні. Бриг мав вийти в море десь у середині червня (1827 року), і ми домовилися, що за день або два до його [17] відплиття мій батько одержить, як це не раз бувало, листа від містера Росса, котрий запросить мене приїхати й провести тижнів зо два з його синами Робертом і Емметом. Огастес пообіцяв, що сам напише листа і доставить його за адресою. Отже, я вийду з дому, ніби їдучи до Нью-Бедфорда, а Огастес мене перестріне й відведе на борт "Дельфіна", де він заздалегідь обладнає для мене сховище. Воно буде, як запевнив мене Огастес, достатньо зручним, і я пересиджу там кілька днів, протягом яких мені не можна нікому показуватися на очі. А коли бриг вийде у відкрите море і вже ніхто не зважиться повернути його назад, тоді мене, як сказав Огастес, переселять до каюти з усіма вигодами, а щодо його батька, то він тільки посміється з нашої витівки. А потім нам, звичайно, зустрінеться не один корабель, з яким я пошлю листа й повідомлю своїм батькам про все, що сталося.

Та ось настала й середина червня — наближався день відплиття. Листа було написано й доставлено за адресою, і в понеділок уранці я вийшов із дому, прямуючи на пакетбот, що вирушав до Нью-Бедфорда, як гадали мої батьки. Однак я подався прямо до Огастеса, який чекав мене за рогом вулиці. Наш первісний задум полягав у тому, що я ховатимуся де-небудь, аж поки смеркне, а тоді ми проберемося на борт корабля; та оскільки, на наше щастя, стояв густий туман, ми постановили не гаяти часу і зробити це негайно. Огастес рушив до пристані, а я йшов за ним трохи віддалік, закутаний у грубий матроський плащ, який він мені приніс, щоб мене, бува, не впізнали. Та тільки-но ми завернули за другий ріг, біля колодязя містера Едмунда, як хто, ви

гадаєте, постав переді мною, дивлячись мені просто в обличчя? Та не хто інший, як старий містер Петерсон, мій рідний дід.

— Щоб я пропав, Гордоне! — вигукнув він після довгої паузи.— Невже це ти? Але нащо ти надяг на себе це брудне шмаття і в кого ти його взяв?

— Ви помиляєтеся, сер! — відповів я хрипким, як у старого пияка, голосом і, враховуючи надзвичайну вагу моменту, прикинувся вкрай ображеним та обуреним.— По-перше, я ніякий не чортів Гордон, а по-друге, я не дозволю першому-ліпшому волоцюзі називати мій новий плащ брудним шматтям!

Далєбі, я мало не зареготав, побачивши, як дивно повівся старий джентльмен, діставши цю промовисту відсіч. Він поточився на два або три кроки, спершу зблід як крейда, [18] потім почервонів як рак, зсунув на лоб окуляри, знову опустил їх на перенісся і, піднявши парасольку, кинувся на мене. Одначе на півдорозі став як укопаний, начебто йому саянула несподівана думка; і, круто обернувшись, пошкутьгав геть вулицею, трусячись від люті й бурмочучи крізь зуби:

— Чортівня, та й годі... Треба нові окуляри... Якийсь жевжик видався мені Гордоном... Щоб він згинув, отой Том довготелесий — нікчемне ледащо!

Після цієї ризикованої зустрічі ми просувалися вперед куди обережніше і без пригод дійшли до пристані. На борту "Дельфіна" було лише двоє чи троє матросів, та й ті щось робили біля носового кубрика. Капітан Барнард, як ми знали, був зайнятий у конторі компанії "Ллойд і Реденберг" і мав залишатися там до пізнього вечора — отже, його появи ми могли не боятися. Огастес перший спустився по трапу, а незабаром проскочив за ним і я, матросами не помічений. Ми відразу пробралися до кают-компанії. Там не було нікого. Кают-компанія виявилася опорядженою з великим комфортом, що рідко буває на китобійних

суднах. У неї виходили чотири чудові окремі каюти з широкими зручними койками. Я побачив там також велику піч і напрочуд пухкий коштовний килим, що застеляв підлогу і в салоні, і в каютах. Висота стелі досягала семи футів — одне слово, тут було куди просторіше і зручніше, ніж я міг сподіватися. Огастес, однак, не дав мені роздивитися все як слід, бо наполягав, щоб я зачаївся у сховку якомога швидше. Він провів мене у свою каюту, яка містилася по правому борту брига, впритул до перегородки. Коли ми туди увійшли, він зачинив двері й узяв їх на засув. Мені здалося, я ніколи не бачив затишнішої кімнатки, ніж та, де ми опинилися. Вона була футів у десять завдовжки і мала лише одну койку, широку та зручну, як і ті, що про них я вже згадував. У тій частині каюти, яка прилягала до перегородки, був вільний простір площею в чотири квадратні фути, де стояв стіл, стілець і висіли полиці, заставлені книжками, переважно про плавання та далекі мандри. В кімнаті було чимало й інших вигод, серед яких мені запам'ятався великий ящик із льодом, де, як показав мені Огастес, зберігалось чимало смачних наїдків і трунків. Потім мій друг надавив суглобами пальців на ріжок килима в кутку каюти і сказав, що частина настилу — близько шістнадцяти квадратних дюймів — тут акуратно вирізана і знову припасована на місце. Коли він натис на краєчок випиляного квадрата, той трошки піднявся, і він підсунув під нього палець. У такий спосіб Огастес підняв ляду (килим [19] тримався на ній завдяки мебльовим цвяхам), і відкрився люк, що вів до кормового трюму. Огастес запалив фосфорним сірником свічку й, поставивши її в потайний ліхтар, спустився в люк, покликавши мене за собою. Я поліз за ним, і він за допомогою цвяха, вбитого з внутрішнього боку, опустив ляду, причому килим, як легко здогадатися, повернувся на своє місце на підлозі каюти, приховавши сліди люка.

Ліхтар зі свічкою всередині відкидав таке слабке світло, що я з великими труднощами пробирався крізь безладно навалені купи всілякої всячини, йдучи майже навіпацки. Незабаром, правда, мої очі пристосувалися до сутіні, і я став просуватися вперед більш упевнено, тримаючись за полу Огастесової куртки. Пролізши, часто навкарачки, крізь безліч вузьких проходів, ми нарешті підійшли до окутого залізом ящика, схожого на ті, в яких перевозять фаянс. Він був футів чотири

заввишки, повних шість футів завдовжки, але дуже вузький. На ньому лежали дві порожні бочки з-під китового жиру, поверх яких височіла аж до палуби купа солом'яних мат. А навкруги тіснилися в хаотичному безладді, громадячись до палуби-стелі, всілякі причандали корабельного господарства та купи найрозмаїтіших кошиків, клітей, барил і тюків, отож те, що ми таки зуміли знайти прохід до цього ящика, тепер здавалося майже чудом. Згодом я довідався, що Огастес уміє так щільно напакував трюм, прагнучи якнайліпше мене сховати, причому він працював лише з одним помічником, який у плавання не йшов.

Мій товариш показав мені, що одну торцеву стінку ящика можна відкрити. Він її відсунув, і я заглянув усередину. Мене опанував радісний подив: дно ящика застеляв матрац, знятий з каютної койки, і тут-таки я побачив усі предмети першої необхідності, які можна було розмістити в такому замкнутому просторі, водночас залишивши досить місця, щоб я міг розташуватися,— або сидячи, або лежачи на повен зріст. Серед тих речей було кілька книжок, перо, чорнило, папір, три ковдри, великий глек із питною водою, барильце морських сухарів, три або чотири величезні болонські ковбаси, здоровенний окіст шинки, засмажена бараняча нога і з півдесятка пляшок міцних трунків та лікеру. Я негайно вступив у володіння своєю крихітною оселею, і, думаю, в ту мить я пережив куди більшу втіху, аніж будь-який монарх, котрий уперше входить у свій палац. Огастес пояснив мені, як закріплювати відсунуту стінку ящика, а потім, опустивши свічку до самого настилу, показав кінець темної мотузки, що [20] там лежала. Ця мотузка, повідомив він, тягнеться від мого сховку через усі покручені проходи між вантажем прямо до ляди, що відкривається в його каюту, і закріплена там до цвяха, вбитого в дно трюму якраз під люком. Завдяки цій мотузці я матиму змогу вибратися звідси без його допомоги, коли якийсь непередбачений випадок спричинить таку необхідність. Після чого Огастес пішов, залишивши мені сірники, ліхтар із чималим запасом свічок і пообіцявши навідувати мене щоразу, коли щаститиме прослизнути сюди непоміченим. Це сталося сімнадцятого червня.

Наскільки я міг визначити, я провів у своєму сховку три дні і три ночі, майже не вилізаючи з ящика, і лише двічі розім'яв м'язи, випроставшись на весь зріст між двома клітьми, якраз навпроти своїх дверцят. Протягом усього того часу Огастес не з'являвся; та це не надто мене непокоїло, бо я знав, що бриг має вийти в море з хвилини на хвилину, і в передвідчальній метушні йому нелегко вигадати вільний час, щоб спуститися до мене. Нарешті я почув, як піднялася й опустилася ляда, і незабаром Огастес погукав мене тихим голосом, запитавши, чи у мене все гаразд і чи не треба мені чогось.

— Нічого не треба,— відказав я.— Я влаштований тут з усіма вигодами. Коли відчалуємо?

— Ми знімаємося з якоря менш як за півгодини,— відповів він.— Я прийшов сказати тобі про це, щоб ти не хвилювався через мою відсутність. Я тепер не скоро зумію вигадати час і навідати тебе — можливо, мене не буде днів три або й чотири. Нагорі все гаразд. Коли я вилізу звідси й закрию ляду, ти проберися по мотузці сюди, де стримить цвях. Я залишаю тут свого годинника — він тобі згодиться, щоб стежити за часом, адже денне світло сюди не проникає. Ти, мабуть, і зараз точно не знаєш, скільки просидів у цій могилі... Лише три дні, сьогодні двадцяте. Я приніс би годинника до твоєї халабуди, але боюся, мене почнуть шукати.

І з цими словами мій друг виліз нагору.

Десь через годину після того, як Огастес пішов, я нарешті виразно відчув, що бриг рухається, і привітав себе зі щасливим початком подорожі. Цілком задоволений, я вирішив нічим не перейматися і чекати природного розвитку подій, адже рано чи пізно мені дозволять поміняти ящик на просторіше, хоча навряд чи зручніше каютне помешкання. Першою моєю турботою було забрати годинника. Залишивши свічку запаленою, я взявся за мотузку і рушив у темряві навпомацки крізь лабіринт незліченних проходів, причому [21] не раз виявляв, що, подолавши досить велику відстань, опинявся за фут або за два від

вихідної точки. Нарешті я дістався до цвяха, знайшов предмет свого пошуку і цілим та неушкодженим повернувся назад.

Потім я переглянув книжки, які так дбайливо підібрав для мене мій друг, і вибрав розповідь про експедицію Льюїса та Кларка до гирла Колумбії. Деякий час я читав із цікавістю, потім мене розібрала дрімота, і, обережно погасивши свічку, я заснув безтурботним сном.

Прокинувшись, я ніяк не міг зібратися з думками, і минув якийсь час, перш ніж у мене в свідомості проясніли всі розмаїті обставини мого становища. Потроху, одначе, я пригадав усе. Запаливши сірника, я глянув на годинник; але годинник зупинився, й, отже, не було ніякої змоги довідатися, довго я спав чи недовго. Мої руки й ноги зовсім заніміли, і я мусив розім'яти м'язи, випроставшись на повен зріст між клітьми. Зненацька я відчув вовчий апетит і згадав про холодну баранину, що її покуштував перед тим, як заснути, і вона тоді видалася мені чудовою. Та яке було моє здивування, коли я виявив, що м'ясо геть зіпсувалося і немилосердно смердить! Ця обставина мене неабияк стривожила, бо я пов'язав її із сум'яттям у голові після пробудження і почав здогадуватися, що проспав, мабуть, незвичайно довго. До цього, певне, спричинилося затхле повітря в трюмі, що в кінцевому підсумку могло призвести до дуже й дуже серйозних наслідків. Голова розколювалася від болю, я мав таке відчуття, ніби кожен подих завдає мені болю, і взагалі мене опанували найпохмуріші передчуття. Проте я не наважувався викрити себе, відкривши ляду чи в інший спосіб, і, накрутивши годинника, вирішив чекати, поки зможу.

Протягом наступної нестерпно гнітючої доби ніхто не прийшов мене визволити, і я не міг не докоряти Огастесові за таку неуважність до друга. Та найдужче мене непокоїло те, що води в моєму глеку залишилося близько половини пінти, а я страждав від спраги, наївшись вудженої ковбаси, коли виявив, що моя баранина протухла. Мене опанував неспокій, і я втратив інтерес до книжок. Крім того, мене весь час змагав сон, і я тремтів на думку, що піддамся цій спокусі, адже в задушливому повітрі трюму на мене могла чигати грізна небезпека,

наприклад, смерть від чадного газу. Тим часом я зрозумів, що ми вже у відкритому океані,— бриг сильно гойдало, а настирливе гудіння, яке долітало начебто дуже здалеку, дало мені знати, що розігралася неабияка буря. Я не міг збагнути, чому Огастес не з'являється так [22] довго. Було очевидно, що відійшли ми від берега далеко, і я міг би вже піднятися нагору. З ним могло, звичайно, що-небудь статися, але я не міг придумати жодної причини, чому він не визволяє мене з моєї темниці,— хіба що несподівано помер або впав за борт, але я не бажав навіть припустити такого. А може, нас затримали супротивні вітри, і ми ще перебували досить близько від Нантакета. Однак це припущення довелося відкинути; бо в такому разі бригу довелося б часто робити круті повороти, лягаючи то на правий борт, то на лівий; але корабель постійно хилився на лівий борт, з чого я задоволено відзначив, що з корми справа задуває незмінний бриз, і ми йдемо, не відхиляючись від курсу. Ну, а якби й справді ми досі перебували надто близько від нашого острова, то чому б Огастесові не прийти й не сказати мені про це? Отак міркуючи про труднощі своєї невеселої самоти, я постановив зачекати ще двадцять чотири години, і якщо допомога не з'явиться, то пробратися до люка й або спробувати переговорити з другом, або принаймні ковтнути свіжого повітря крізь отвір і запастися питною водою в його каюті. Однак десь на цій думці я, попри неймовірні зусилля не спати, поринув не так у сон, як у стан глибокого заціпеніння. Мої марення були такі страшні, що годі описати. Начебто всі жахливі прояви і примари разом накинулися на мене. То бридкі й люті демони душили мене, придавивши величезними подушками. То велетенські змії обмотували мене тугими кільцями, пильно дивлячись мені в обличчя очима, в яких спалахували зловісні вогники. Потім переді мною простелилася безкрая пустеля — дика, моторошна, позбавлена всього живого. Повсюди, куди сягало око, здіймалися у височінь грубезні стовбури голих, безлистих дерев. Їхні коріння було сховане під неозорими болотами з густо-чорною, застоюною і гидкою водою. І, здавалося, ті дивні дерева мали в собі щось людське — вони вимахували кощавими руками, вони благали мовчазливі води пощадити їх різкими, пронизливими голосами, сповненими нестерпної муки й розпачу. Потім картина змінилася — я стояв, голий і самотній, посеред випалених жарким сонцем пісків Сахари. Біля моїх ніг розлігся

лютий і грізний лев. Зненацька його очі розплющилися, й дикий погляд упав на мене. Вигнувшись усім тілом, він підхопився на ноги й ощирих страшні ікла. В наступну мить з його вогненно-червоної пащі вихопився рик, подібний до грому небесного, і я мов підкошений впав на землю. Задихаючись від жаху, я нарешті зрозумів, що почасти прокинувся. Отже, мій сон не був насправді [23] сном. Бо я нарешті майже цілком очунав, а страшні випробування не припинилися. На моїх грудях лежали важкі лапи величезного і аж ніяк не примарного страховища... Його гаряче дихання лоскотало мені вухо... Грізні білі ікла блищали в темряві...

Якби навіть моє життя тисячу разів залежало від того, чи ворухнуся я або вимовлю бодай слово, то й тоді я не зміг би ні поворухнутися, ні заговорити. Невідомий звір лежав у тій самій позі, не роблячи поки що спроби роздерти мене, а я почував себе під ним цілком безпорадним і, як мені здавалося, був на волосинку від смерті. І душевні, й фізичні сили покинули мене — і я гинув, гинув лише від страху. Мій мозок скаламутився... мене занудило... очі заволокло туманом, і навіть палахкотючі зіниці наді мною потьмяніли. Зробивши останнє надлюдське зусилля, я нарешті ледь чутно прошепотів Ім'я Господнє і наготувався смиренню вмерти. Мій шепіт, здавалося, пробудив у невідомого звіра зачаєну лють. Він навалився на мене всією своєю вагою, але який був мій подив, коли, тихо й протяжно заскавулівши, він заходився лизати мені обличчя й руки з щирим завзяттям, з найнесподіванішими проявами любові й радості! Я був приголомшений, я розгубився, але хіба я міг забути, як по-особливому підвиває мій пес-нюфаундленд Тигр, як по-чудному він лащить! То був він. Я відчув приплив крові до скронь — запаморочливе й могутнє відчуття полегкості та повернення до життя. Я покwapно підхопився з матраца, на якому лежав, і, міцно обнявши вірного супутника й друга, полегшив свою зневірену душу в потоках палких розчулених сліз.

Коли я підвівся з матраца, мої думки, як і після першого пробудження, були невиразні й плутані. Протягом довгого часу я не міг збагнути, де я є і що зі мною діється; але зрештою — дуже й дуже помалу — здатність міркувати повернулася до мене, і я поновив у пам'яті

деякі обставини, пов'язані з моїм становищем. Але мені так і не вдалося збагнути, звідки взявся тут Тигр, і після того як я розглянув та відкинув безліч припущень, я мусив задовольнитися радісним усвідомленням, що він зі мною й відтепер ділитиме мою гнітючу самоту та втішатиме мене своїми ласками. Більшість людей люблять своїх собак, але до Тигра я плекав почуття набагато палкіше, ніж то звичайно буває, і, думаю, жодне живе створіння не заслуговувало цього більше, ніж він. Сім років був він моїм нерозлучним товаришем і дуже часто проявляв ті благородні якості, за які ми так цінуємо друзів-тварин. [24] Я врятував його малим цуценятком, видерши з лап у малого негідника, який хотів його втопити і вже накинув йому на шию зашморг, а вже дорослим собакою, десть років через три, він повернув мені борг вдячності — врятував мене від палиці вуличного грабіжника.

Намацавши годинника, я притулив його до вуха і з'ясував, що він знову зупинився. Але це мене анітрохи не здивувало, бо мій хворобливий стан свідчив, що, як і попереднього разу, я проспав дуже довго, але скільки точно, я, звичайно, знати не міг. У мене почалася гарячка, нестерпно мучила спрага. Я став мацати рукою навколо ящика, шукаючи глек, де ще залишалося трохи води, але в мене не було світла, бо свічка згоріла до самого гнізда в ліхтарі, а коробка з сірниками теж заподілася невідомо куди. Нарешті я знайшов глека, але він був порожній; очевидно, Тигр не зміг опертися спокусі й вихлебтав воду, а також зжер рештки баранини — я знайшов біля входу в ящик гладенько обгризену кістку. За протухлим м'ясом жалкувати не випадало, але подумавши про те, що в мене не лишилося ні краплі води, я геть занепав духом. Я так ослаб, що від найменшого поруху чи зусилля мене тіпало, наче в лихоманці. На додачу до моїх напастей бриг шалено гойдало і нахиляло на всі боки, і бочки з-під китового жиру, які лежали на моєму ящику, здавалося, от-от обваляться й загородять єдиний вихід із мого сховку. Крім того, я страшенно мучився від нападів морської хвороби. Всі ці обставини сповнили мене рішучістю пробратися, попри всі перешкоди, до люка і просити допомоги, перш ніж я втрачу останні сили й узагалі не зможу рушити з місця. Прийшовши до такого рішення, я знову став нишпорити рукою в пошуках сірників та свічок. Коробку з сірниками я кінець кінцем

таки намацав, але свічок там, де я їх сподівався знайти, не виявилось (хоча я дуже добре запам'ятав місце, куди їх поклав), і тому я поки що припинив пошуки і, звелівши Тигрові лежати тихо, негайно подався в дорогу до люка.

Тільки вибравшись у цю подорож, я збагнув, який я став кволий. Мені доводилося докладати неймовірних зусиль, щоб бодай помалу просуватися вперед, і я повз рачки, але раз у раз руки й ноги в мене підламувались, і тоді я лежав по кілька хвилин у стані, близькому до цілковитої непритомності, знесилено припавши обличчям до підлоги. І все ж таки я повз і повз уперед, помалу-потроху, долаючи моторошний страх, що ось-ось знепритомнію в одному з вузьких, покручених проходів поміж купами всілякого корабельного [25] припасу, й у такому разі мене чекає певна смерть. У якусь таку мить, зібравши останні сили, я рвонувся вперед і з розгону вдарився лобом об гострий ріжок окутої залізом кліті. Удар оглушив мене лише на кілька секунд; але, очунявши, я, на свій превеликий розпач, виявив, що внаслідок рвучкої і шаленої хитавиці кліть упала згори й повністю перегородила прохід. Я був геть виснажений і не міг зрушити її з місця бодай на дюйм, так щільно вклинилася вона між ящиками та всіляким корабельним вантажем. Через те, попри мою кволість, мені не лишалося іншого виходу, як або відійти від мотузки, що вказувала дорогу до люка, й пошукати нового проходу, або перелізти через перешкоду й рушати далі вже по той бік кліті. Перший варіант таїв у собі надто багато труднощів та небезпек, і я затремтів на саму думку про нього. Слабкий тілом і духом, я неминуче заблукаю, якщо зважуся на таку спробу, і безславно загину в бридких, похмурих лабіринтах трюму. Тому я не став вагатися і, зібравши рештки сили, мужності та волі, поклав, наскільки зумію, спробувати перелізти через кліть.

Я звівся на ноги, щоб здійснити свій задум, але побачив, що переді мною стояло куди тяжче завдання, ніж я собі уявляв. Обабіч вузького проходу громадилися справжні кучугури всілякої важкої поклажі, і найменша моя похибка могла призвести до того, що все це обвалилося б мені на голову; ну, а якби цього лиха й не трапилося, то, вельми ймовірно, такий обвал міг статися трохи згодом, і коли я повертатимуся

назад, то опинюся перед новою перешкодою, подібною до тієї, яка височіла переді мною тепер. Кліть була громіздка, висока й гладенька — ніде навіть поставити ногу. Марно, до чого тільки не вдаючись, намагався я дотягтися до верху, маючи слабку надію потім підтягнутися на руках. Та якби мені й пощастило вхопитися за що-небудь, я однаково не знайшов би в собі сили перелізти через кліть, і, мабуть, воно й краще, що всі мої спроби зазнали невдачі. Кінець кінцем, коли останнім відчайдушним зусиллям я намагався бодай трохи відсунути кліть, я відчув, як на обернутій до мене стінці щось забриніло. Нетерпляче обмацавши рукою дошки, я виявив, що одна з них, дуже широка, розхиталася. За допомогою складаного ножика, який, на щастя, був зі мною, мені вдалося після неабияких трудів відірвати її зовсім. І коли я проліз крізь отвір, то, на мою превелику радість, виявилось, що з протилежного боку дощок немає — одне слово, кліть лежала боком, і я проліз крізь днище, а верх був відкритий. Я рушив далі, тримаючись за мотузку, [26] і дістався до цвяха, більше не зустрівши на своєму шляху якихось помітних перешкод. Серце моє лунко калатало, коли я став на ноги й обережно натис на ляду. Проте всупереч моїм сподіванням вона не піддалася, і я натис більш рішуче, все ще остерігаючись, що в Огастесовій каюті може бути хто-небудь чужий. Та, на мій превеликий подив, ляда навіть не ворухнулася, і я відчув неспокій, бо знав, що раніше відкривалася вона дуже легко. Тоді я штовхнув ляду по-справжньому — вона сиділа так само міцно; уперся в неї з усієї сили — вона не піддалася; нарешті натис на неї з гнівом, люттю, розпачем — наслідків ніяких. Попри мої найвідчайдушніші зусилля, ляда досі навіть не зворухнулася — отже, мені стало очевидно, що або отвір було виявлено й надійно забито цвяхами, або на ляду навалили тяжкий вантаж, зрушити який дарма було й сподіватися.

Невимовний жах і тривога опанували мене. Марно шукав я імовірно пояснення, чому так сталося, що мене поховали в оцій гробниці. Я не міг вигадати нічого правдоподібного й, упавши на підлогу, віддався найпохмурішим роздумам: уява малювала мені страшні картини моєї загибелі від спраги, голоду, задухи — і то в найближчому часі. Мене було поховано живцем.

Нарешті я трохи оговтався, зібрався з духом і, звівшись на повен зріст, став обмацувати ляду пальцями, шукаючи в ній розколину або шпарку. Я знайшов кілька таких шпарин і дуже ретельно обдивився їх, чи не пропускають вони бодай трохи світла з каюти, але світла не було. Тоді я став тицяти лезом ножа в одну розколину, в іншу і всюди кінчик упирався в щось тверде. Дряпнувши лезом по тому твердому, я з'ясував, що там лежить масивна залізна річ, а що лезо ковзало то вгору, то вниз, коли я проводив ним по невідомій штуковині, то я дійшов висновку, що то має бути якірний ланцюг. Мені лишався один вихід — повернутися у своє лігво і там або змиритися із сумною долею, або спробувати заспокоїтись і розробити план порятунку. Я негайно подався у зворотну путь і, здолавши чимало перешкод, дістався до свого сховку. Коли я влігся на матраці, виснажений до краю, Тигр усім тілом простягся поруч і став лашитися, начебто хотів утішити мене в моєму горі та стражданні й переконати, щоб я не впадав у розпач.

Незвичайність його поведінки зрештою привернула мою увагу. Він то протягом кількох хвилин облизував мені обличчя й руки, то задирав голову і тихенько скавулів. А коли я простягував до нього руку, він щоразу перекидався догори [27] черевом і піднімав лапи вгору. Це повторювалося знову й знову і тому видалося мені дивним, і я не міг знайти пояснення такій поведінці свого собаки. Здавалося, його щось мучить, і я подумав, чи не поранений він, бува; я уважно обдивився його лапи, беручи їх у руки, одну, потім другу, але не знайшов на них жодної подряпини. Вирішивши, що пес дуже зголоднів, я дав йому чималий кусень шинки, і він жадібно його зжер — але потім усе одно поновив свої незбагненні викрутаси. Наступною моєю думкою було, що, як і я, він мучиться спрагою, і я вже утвердився в цьому припущенні, коли раптом мені сяйнуло, що досі я оглянув лише його лапи, а рана, можливо, десь у нього на тілі або голові. Я ретельно обмацав йому голову — нічого. Одначе, коли провів долонею по спині, то помітив, що шерсть у нього настовбурчена по лінії, яка охоплювала тулуб. Помацавши там пальцем, я виявив шворку і незабаром з'ясував, що собака обв'язаний. Унаслідок дальших пошуків я натрапив на клптик паперу, на дотик поштового.

Шворка була протягнута крізь папірець, прилаштований під лівою лопаткою собаки.

Розділ третій

В мене тут-таки промайнула думка, що папірець — цидулка від Огастеса; мабуть, якийсь непередбачений нещасливий випадок не дозволив йому вирятувати мене з моєї в'язниці, й він удався до цього способу, щоб повідомити мене про те, як стоять справи. Тремтячи від нетерпіння, я розпочав нові пошуки — цього разу намагався намацати коробку сірників та свічки. В мене був невиразний спогад, що, перш ніж заснути, я акуратно поклав їх до якоїсь схованки; і навіть перед тим, як вирушити в подорож до люка, я ще точно пам'ятав, де саме поклав їх. Але тепер я марно намагався пригадати місце і згаяв цілу годину на марні й нервові пошуки — ніколи досі не переживав я такого болісного стану тривожної напруги. Аж нарешті, коли, висунувши з ящика голову, я почав мацати руками біля баласту, я помітив слабке світіння десь у напрямку стерна. Страшенно здивований, я спробував туди доповзти, бо спершу мені видалося, що світиться всього за кілька футів від мене. Та щойно я зрушив з місця, як світло пропало, і, щоб знову його побачити, мені довелося, обмацуючи ящик, повернутися назад. Обережно нахилиючи голову то в той бік, то в той, я з'ясував, [28] що коли повільно, не відриваючи погляду від світла, просуватися в напрямку, протилежному тому, куди я спершу подався, то можна наблизитися до нього, не втрачаючи його з очей. Зрештою я таки туди дістався (протиснувшись крізь безліч вузьких покручених проходів) і виявив, що світяться уламки моїх сірників, які валялися в порожній, перекинутій на бік бочці. Не встиг я здивуватися, звідки вони тут взялися, як моя рука намацала дві чи три грудочки воску, що явно побували в собачій пащі. Я відразу все зрозумів: Тигр пожер усі мої свічки, і тепер я ніколи не зможу прочитати Огастесову цидулку. Залишки воску змішалися з усяким сміттям у бочці і, втративши надію добути з них бодай якусь користь, я покинув їх там, де вони були. Одначе я дбайливо зібрав уламки сірників — їх залишилося два чи три — і, здолавши неабиякі труднощі, повернувся до свого ящика, де весь цей час лежав Тигр.

Що мені робити далі, я не знав. У трюмі було так темно, що я не бачив своєї руки, навіть підносячи її до очей. Я ледве міг розгледіти клаптик білого паперу, і то я зовсім не бачив його, коли дивився на нього прямо; лише дивлячись на нього мовби краєчком сітчастої оболонки, тобто скошуючи очі, я розрізняв якусь тьмяну білість на тлі непроглядної чорноти. Можете собі уявити, який морок панував у моїй темниці! Отже, цидулка від друга, якщо то справді була цидулка, завдала мені лише зайвої прикраси, даремно розтривоживши мій і без того ослаблений та збентежений розум. Марно перебирав я подумки безліч найбезглуздіших способів роздобути світло — щось подібне могло б примаритися в жаскому сні курцеві опію,— кожен такий спосіб окремо і всі вони разом видаються сновидцеві то надзвичайно слухними, то цілком безглуздими, залежно від того, чи то бере гору схильність до фантазії, чи перемагає здатність міркувати тверезо. Нарешті промайнула думка, що видалася мені цілком розумною, і я мав усі підстави здивуватися, чому не натрапив на неї раніше. Я поклав папірець на палітурку книжки і висипав на нього рештки фосфору від сірників, які зібрав у бочці. Потім швидко, але рівномірно заходився розтирати їх долонею. Негайно по всій поверхні паперу поширилося ясне світіння і якби на тому клаптику було щось написано, розібрати літери, я певен, не становило б найменших труднощів. Однак на папері не з'явилося жодного слова — я бачив тільки неприємну, відразливу білість; за кілька секунд світіння згасло, знову все злилося в непроглядну чорноту, й серце в мене болісно стислося. [29]

Я вже не раз згадував про те, що останнім часом мій розум перебував у стані, близькому до божевілля. Були, звичайно, короткочасні періоди цілковитої ясності думки, навіть духовної активності, але не часто. Не слід забувати, що протягом багатьох днів я вдихав застояне повітря наглухо закритого трюму на китобійному судні й довгий час відчував гостру нестачу води. А за останні чотирнадцять чи п'ятнадцять годин я не мав у роті жодної краплі вологи й не спав навіть кілька хвилин. Якщо не рахувати сухарів, то мій припас харчів складався переважно із засоленого м'яса, що розбуджувало нестерпну спрагу; баранину я втратив, а з сухарів не мав ніякої користі — тверді, мов камінь, вони не

пролізли б крізь моє розпухле й пересохле горло. Мене тіпала жахлива лихоманка, і я почував себе тяжко хворим. Це пояснить, чому після останньої прикрої невдачі з фосфорними сірниками я на кілька годин запов у цілковитий розпач та безнадію, перш ніж мені сяйнула думка, що я обстежив лише один бік папірця. Не стану описувати, яка лють мене розібрала (бо я справді був у страшному гніві), коли я раптом зрозумів, якої непростенної помилки припустився.

Сама по собі моя похибка не мала б особливої ваги, якби з дурного розуму я не піддався першому пориву: побачивши, що на папірці нічого не написано, я, мов дитина, роздратовано подер його на клаптики й викинув невідомо куди.

Найскладнішу частину завдання я розв'язав завдяки кмітливості Тигра. Знайшовши після тривалих пошуків дрібнесенький клаптик записки, я тицьнув його собаці під ніс і спробував пояснити йому, що він повинен принести мені решту цидулки. На моє здивування (бо я ніколи не навчав свого собаку тих трюків, якими славиться його порода), він, здавалося, відразу зрозумів, чого я від нього хочу, й, кілька секунд понишпоривши навколо, приніс мені другий клаптик, значно більший за той, який знайшов я. Віддавши мені свою знахідку, пес почав тертися носом об мою руку — здавалося, він чекав похвали за виконання наказу. Я погладив його по голові, й він негайно вирушив на дальші пошуки. Цього разу він шукав кілька хвилин, зате коли повернувся, то приніс у зубах досить великий клопоть паперу, завдяки якому я склав до купи всю цидулку — як з'ясувалося, я порвав її лише на три частини. На моє щастя, мені легко вдалося зібрати ті крихти фосфору, які ще лишилися — допомогло те, що вони тьмяно світилися. Невдачі навчили мене обережності, й тепер я згаяв певний час на роздуми, [30] обмізковуючи, як діяти далі. Вельми ймовірно, що на тому боці, якого я не оглянув, є написаний текст — але як мені тепер знайти, де той бік? Хоча я й зумів у темряві стулити клапти до купи, проте це не давало відповіді на моє запитання; я знав тільки, що слова (якщо вони там є) містяться по один бік цидулки і стулені так, як їх було написано. Права на помилку я більше не мав, бо того фосфору, який мені пощастило зібрати, вочевидь уже не

вистачить для третьої спроби, якби й друга завершилася невдачею. Як і першого разу, я поклав аркушик на книжку й кілька хвилин сидів, знову й знову зважуючи можливі варіанти. Нарешті мені спало на думку, що списана сторона паперу має на своїй поверхні нерівності і не виключено, що їх можна відчуті на дотик. Я вирішив здійснити такий дослід і обережно провів пальцем по аркушу, але не відчув нічого; тоді я перевернув клаптики, знову стулив їх до купи на книжці й став обережно водити по них пучкою, коли раптом розрізнув ледь видиме, але помітне світіння, що рухалося за моїм пальцем. Я зрозумів, що воно виходить від дрібнесеньких часточок фосфору, які лишилися на папері після моєї першої спроби. Отже слова — якщо з'ясується, що вони все-таки існують, — слід шукати на протилежному боці аркуша. Я знову перевернув цидулку й проробив ту саму операцію, що й при першій спробі. Коли я розтер дрібки фосфору, знову, як і раніше, виникло світіння, і тепер я виразно побачив кілька рядків, виписаних крупним почерком і, як мені здалося, червоним чорнилом. Світло було достатньо яскраве, але вмить погасло. І все ж якби я не був такий збуджений, мені вистачило б часу, щоб прочитати всі три фрази — бо їх було там три, це я добре помітив. Але палке бажання схопити поглядом усе водночас завадило мені, і я зумів прочитати лише шість останніх слів: "...кров'ю. Сиди тихо, якщо хочеш жити". Коли б я навіть устиг прочитати весь текст цидулки, коли б я знав зміст застереження, що його намагався передати мені в такий спосіб мій друг, застереження, в якому, мабуть, ішлося про нечувані й страшні події, то й у такому разі — я твердо в цьому переконаний — я не пережив би й десятої частки того болісного й незбагненного жаху, який навіяв мені похапцем схоплений уривок невідомого грізного попередження. А тут іще слово "кров" — слово, страшніше за всі слова, слово, одвіку насичене таємничістю, жахом, стражданням... І яку потрібну силу несло воно в собі тепер (хоча й відірване від попередніх слів, що прояснили б його й надали йому чіткого змісту), як холодно й тяжко падали його [31] загадкові звуки крізь непроглядну чорноту моєї в'язниці в найдальші закутні моєї душі!

Звичайно ж, у Огастеса були вагомі причини остерегти, щоб я нікуди не потикався зі свого сховку, і я робив тисячі припущень, намагаючись

угадати, в чому тут річ, але таємниця залишалася таємницею, і я не міг придумати жодного вірогідного пояснення. Як тільки я повернувся зі своєї останньої подорожі до люка і до того, як моя увага переключилася на дивну поведінку Тигна, я вирішив зробити все від мене залежне, аби дати знати про себе людям на палубі, а якби це не вдалося, то я збирався спробувати прорізати вихід назовні крізь нижню палубу. Напівупевненість у тому, що в разі крайньої потреби я зумію здійснити один з цих намірів, надавала мені мужності терпіти всі невігоди свого ув'язнення (інакше мужність покинула б мене). Але кілька слів, що їх я зумів прочитати, позбавили мене обох останніх надій, і тепер я вперше осягнув усю безвихідь свого становища. Мене опанував такий чорний розпач, що я знову впав на матрац і близько доби пролежав у повному заціпенінні, приходячи до тями лише на короткі проміжки часу. Кінець кінцем я знову очунав і заглибився в роздуми про те, що мене незабаром чекає. Ще з добу я, може, й проживу без питної води, але довше мені не витримати. В перші дні свого добровільного ув'язнення я залюбки прикладався до міцних трунків, якими щедро постачив мене Огастес, але вони тільки збуджували нерви, анітрохи не тамуючи спрагу. Тепер у мене залишилось десь зо чверть пінти персикового лікеру, але мій шлунок рішуче повставав проти нього. Усю ковбасу я з'їв, від шинки мені залишився малий шматочок шкіри, а сухарі пожер Тигр, за винятком одного, від якого збереглося кілька крихітних огризків. На додачу до моїх прикростей мене ще й мучили напади гострого головного болю, що супроводжувалися маячною, яка тривала, майже не уриваючись, відтоді як я вперше поринув у важкий сон. Ось уже кілька годин я дихав над силу, і з кожним вдихом груди пронизував спазматичний біль. Але була ще одна обставина, яка вселяла мені глибокий неспокій, обставина зовсім іншого роду, і саме її тривожні наслідки примусили мене побороти заціпеніння й підвестися з матраца. Я маю на увазі незвичайну поведінку пса.

Переміну в ньому я помітив ще тоді, як востаннє розтирав на папері фосфор. Коли я почав совати туди-сюди рукою, він тицьнувся в неї носом і тихо загарчав; але я був тоді надто збуджений, щоб звернути увагу на таку дрібницю. [32] Незабаром по тому, як ви пам'ятаєте, я впав на

матрац і поринув у майже летаргічний сон. Проте через якийсь час я почув у себе над вухом ніби сичання і збагнув, що цей звук вихоплюється з пащі в Тигра. Він тяжко сапав і хрипів, опанований диким збудженням, його зіниці люто палахкотіли в темряві. Коли я до нього заговорив, він відповів мені тихим гарчанням, потім притих. Я знову запав у заціпеніння й пробудився від того самого. Це повторювалося три або й чотири рази, аж поки Тигрова поведінка навіяла мені такий жах, що я зовсім оговтався. Тепер собака лежав біля самого виходу з ящика, погрозливо, хоч і неголосно, гарчав і клацав зубами, так ніби його вхопили корчі. Я не мав найменшого сумніву в тому, що він сказився від спраги й затхлого повітря в трюмі, і я зовсім не уявляв, як мені повестися. Думка про те, щоб убити його, була мені нестерпна, і все ж таки це здавалося абсолютно необхідним для моєї безпеки. Я виразно бачив його очі, втуплені в мене,— в них палахкотіла відверта ворожість, і я щохвилини чекав його нападу. Кінець кінцем я не міг далі витримати неймовірної перенапруги й поклав вибратися з ящика хай там що, навіть через труп свого улюбленого пса, якби він приневолив мене до цього. Щоб вибратися назовні, я так чи так мусив би через нього переступити, а він уже, здавалося, розгадав мої наміри — підвівся, спершись на передні лапи (я помітив це з того, як змінилося положення його очей), і ощирич білі ікла, які можна було розгледіти навіть у темряві. Я взяв рештки шкіри від шинки, пляшку з персиковим лікером, великий кухонний ніж, залишений мені Огастесом, притиснув це все до себе, потім якомога щільніше закутався в плащ і посунув до виходу. Та тільки-но я зрушив з місця, як пес люто загарчав і стрибнув на мене, намагаючись учепитися в горло. Всією своєю вагою він ударив мене в праве плече, і я звалився на лівий бік, а розлючений пес перестрибнув через мене. Я зіп'явся навколішки й зарився головою в ковдри — вони мене і врятували від другого шаленого нападу, коли гострі ікла міцно зімкнулися на грубій вовняній тканині, що обгортала мою шию, але, на щастя, не змогли її прокусити. Я опинився під собакою — ще мить, і я не зміг би вибратися з-під нього живим. Розпач додав мені сили, і я спромігся підвестися на ноги і струсити собаку з себе. Водночас я стягнув ковдри з матраца, накинув їх на пса, і перш ніж він устиг із них виплутатися, я вискочив з ящика й зачинив за собою дверцята, врятувавшись у такий спосіб від його

переслідування. Під час сутички я впустив шкіру [33] від шинки, і тепер усі мої припаси обмежувалися чверткою пінти лікеру. Як тільки думка про це дійшла до моєї свідомості, я повівся так, як іноді поводяться за подібних обставин малі зіпсуті діти — підніс пляшку до рота, вихилив її до останньої краплі й спересердя пожбурих на підлогу.

Та не встигло завмерти відлуння від брязкоту розбитої пляшки, як я почув своє ім'я — хтось промовляв його з того боку, де містився матроський кубрик, наполегливим, але приглушеним голосом. Настільки несподіваним був для мене подібний звук, так напружилися всі мої почуття, що я не зміг відгукнутися, хоч і пробував. Я цілком утратив мову, і мене опанував моторошний страх на думку про те, що мій друг упевниться в моїй смерті й повернеться на палубу, не ставши далі мене шукати; я стояв, випроставшись між клітьми біля входу до свого ящика, здригаючись усім тілом, хапаючи ротом повітря і марно силкуючись видушити з себе бодай якийсь звук. Навіть якби моє життя тисячу разів залежало від того, вдасться чи не вдасться мені промовити хоч одне слово, в ту мить я не зміг би видобути його з себе. Десь попереду, між ящиками, почулося шарудіння. Воно стихало, стихло і майже зовсім завмерло. Чи забуду я коли-небудь, які почуття заповнили мене в ті хвилини? Він іде геть... мій друг, мій товариш, від якого я мав право сподіватися порятунку... він іде геть... він покине мене... він пішов! Він мене залишив, щоб я помер тут ганебною смертю, випустив дух у найжахливішій і найгідшій з усіх можливих темниць... а одне ж тільки слово, один короткий звук урятували б мене... і ось цього єдиного звуку я не можу промовити! Я певен, що терпів у ті хвилини муки, в тисячу разів жахливіші від смертної агонії. Голова в мене запаморочилась, свідомість затьмарилась, і я впав, ударившись об край ящика.

Коли я падав, кухонний ніж вислизнув у мене з-за пояса і з дзенькотом упав на підлогу. Найчудовіша мелодія ніколи не видалася б мені солодкозвучнішою! З напруженою тривогою чекав я, почув чи не почув Огастес дзенькіт ножа, бо я знав, що людина, яка промовляла моє ім'я, могла бути тільки Огастесом, моїм другом. Кілька хвилин ніщо не порушувало тиші. Аж нарешті до мене долинуло слово: "Артуре!",

повторене тихим, невпевненим пошептом. Відроджена надія вмить повернула мені втрачену мову, і я загорлав на повну силу своїх легень:

— Огастесе! Огастесе! [34]

— Цить! Замовкни ради Бога! — відказав він тремтячим від хвилювання голосом.— Зараз я до тебе прийду. Ось тільки проберуся між ящиками.

Минуло чимало часу, поки він повільно просувався між стосами корабельного вантажу, і кожна мить видавалася мені вічністю. Нарешті я відчув його долоню на своєму плечі, й у ту ж таки хвилину він підніс мені до губів пляшку з водою. Лише ті, кому пощастило врятуватися з могили, або ті, хто пережив нестерпні муки спраги за обставин, не легших, аніж обставини, які супроводжували мене в моїй похмурій темниці,— лише ті можуть уявити собі, яке неземне блаженство спізнав я, зробивши один протяжний ковток найчудеснішої рідини на світі.

Коли я почасті втамував спрагу, Огастес дістав з кишені три або чотири холодні варені картоплини, які я жадібно зжер. Він приніс також із собою потайний ліхтар, і його тепле світло принесло мені, мабуть, не меншу втіху, ніж харчі та питна вода. Проте я згорав від нетерпіння довідатися про причину такої тривалої відсутності свого друга, й Огастес заходився розповідати мені, що ж сталося на борту корабля, поки я сидів, добровільно ув'язнений у його трюмі.

Розділ четвертий

Я правильно визначив, що бриг знявся з якоря приблизно через годину після того, як Огастес залишив мені годинника. То було двадцятье червня. Нагадаю, що до відплиття я пробув у трюмі вже три дні; протягом усього того часу на борту панувала біганина, люди постійно вешталися туди-сюди, раз по раз заходячи і до кают-компанії, і до окремих кают, а отже, Огастес не мав найменшої змоги мене провідати, не ризикуючи, що

таємницю нашого люка буде розкрито. А коли нарешті він зумів зазирнути до трюму, я його запевнив, що влаштувався чудово, й тому наступними двома днями він мало турбувався за мою персону — хоча й шукав нагоди спуститися в трюм. Така нагода трапилася лише на четвертий день. Кілька разів за цей час він поривався розповісти батькові про нашу витівку й визволити мене з добровільної темниці, але ми все ще недалеко відійшли від Нантакета, і з деяких слів, зронених капітаном Барнардом, його син мав усі підстави припустити, що той негайно поверне судно назад, як тільки виявить мене на борту. [35]

Зрештою, в Огастеса — так він мені пояснив — не виникло найменшої підозри, що я чогось потребую, до того ж він знав, що в разі нагальної потреби я про себе повідомлю, постукавши в ляду чи якимось так. Отже, добре все обміркувавши, він вирішив, що мені ліпше залишатися там, де я є, аж поки йому випаде нагода відвідати мене непоміченим. Така нагода, як я вже згадував, трапилася лише на четвертий день після того, як він приніс мені годинника, й на сьомий день мого перебування в трюмі. Того разу Огастес спустився вниз, не взявши з собою ні води, ні провізії, маючи намір просто покликати мене до люка, а вже потім піднятися в каюту й звідти передати мені припаси. Коли він зійшов у трюм, то відразу почув гучне хропіння і зрозумів, що я міцно сплю. Прикинувши, коли це могло бути, я дійшов висновку, що саме тоді я спав першим тяжким сном, потому як повернувся від люка з годинником, а отже, я не прокидався принаймні понад три доби. Тепер я знаю і зі свого недавнього досвіду, і з розповідей бувалих людей, наскільки сильну снотворну дію справляють смердючі випари риб'ячого жиру в закритому приміщенні, і коли думаю про жахливі умови трюму, в яких я так довго перебував, і про дуже довгий термін, протягом якого бриг використовували для китобійного промислу, я більше схильний дивуватися з того, що, заснувши тоді, я взагалі прокинувся, аніж із того, що проспав без перерви вказаний вище час.

Спершу Огастес покликав мене пошепки, не закриваючи люка, але я не відповів, і тоді він опустил ляду й покликав мене голосніше, далі на весь голос — але я хропів, не прокидаючись. Він не знав, як йому бути.

Пробиратися до мого ящика крізь завалений усякою всячиною трюм забрало б у нього чимало часу, а тим часом капітан Барнард міг би помітити його відсутність, адже батько мав звичай щохвилини користатися з послуг сина, доручаючи йому впорядковувати та переписувати ділові папери, пов'язані з рейсом. Отже, тверезо обміркувавши становище, Огастес вирішив піднятися в каюту й почекати іншої нагоди. Він тим менше вагався, йдучи на це рішення, що спав я, як здавалося, цілком здоровим сном, і в нього не було підстав припускати, що я терпів незручності від свого ув'язнення. Щойно Огастес обміркував згадане вище рішення, як його увагу привернула метушня та крики, що долинали, як йому видалося, з кают-компанії. Він скоренько прошмигнув у люк, опустив ляду й розчинив двері своєї каюти. Та не встиг він переступити через поріг, як майже йому в обличчя пальнули [36] з пістолета, і в ту ж мить його повалив з ніг удар вимбовкою. Чиясь дужа рука притисла мого товариша до підлоги, здавивши йому горло; і все ж він міг бачити, що відбувалося навкруг нього. Його батько зі спутаними руками й ногами лежав униз головою на приступках трапа, який вів у кают-компанію — кров тугим струменем цебеніла з глибокої рани у нього в лобі. Він мовчав і, певно, був при смерті. Над капітаном Барнардом нахилився його перший помічник, дивлячись на нього з диявольською посмішкою; він холоднокровно обнишпорив кишені вмирущего, діставши звідти великого гамана і хронометр. Семеро з команди (серед них був і кок-негр) шастали по каютах з лівого борту, де швидко озброїлися рушницями та патронами. Крім Огастеса й каштана Барнарда, в кают-компанії було дев'ятеро чоловіків — і то найвідчайдушніші головорізи з корабельної команди. Далі негідники вискочили на палубу, забравши мого друга з собою (перед тим вони зв'язали йому руки за спиною). Вся банда кинулася на бак до матроського кубрика, двері до якого були замкнеш. Біля них стояли двоє заколотників із сокирами, ще двоє вартували біля головного люка. Помічник капітана гучно викрикнув: "Гей ви там, унизу, чуєте? Ану, вилазьте по одному — і без витребеньок!" Через кілька хвилин з'явився перший охочий — то був англієць, який найнявся на корабель матросом-чорноробом; він жалібно плакав і благав помічника капітана пощадити йому життя. У відповідь він дістав удар сокирою по голові. Бідолаха впав на палубу, навіть не застогнавши, а

чорношкірий кок узяв його на руки, мов дитину, й точно розрахованим рухом викинув за борт. Матроси, які лишилися внизу, почули глухий звук удару та сплеск води; тепер ні погрозами, ні обіцянками неможливо було примусити їх піднятися на палубу, і тоді хтось запропонував викурити їх звідти, після чого відразу кілька людей вискочили на палубу, й Огастесові на мить видалося, що вони можуть здолати заколотників. Але тим пощастило надійно зачинити кришку люка, і з кубрика встигли вискочити лише шість матросів. Ті шестеро не мали зброї й поступалися ворогам у числі, отож після короткої сутички їм довелося здатися. Помічник капітана пообіцяв їх помилувати — з тим, безперечно, щоб заохотити матросів, які залишилися внизу, здатися теж, адже вони добре чули кожне слово, мовлене на палубі. Результат підтвердив передбачливість помічника капітана, підтвердилася і його диявольська жорстокість. Незабаром усі, хто ще лишався [37] в кубрику, погодилися здатись і по одному стали підійматися нагору; їх негайно зв'язували й укладали горічерева в один ряд із першими шістьма — отже, Огастесові було легко підрахувати, скільки матросів не брали участі в заколоті, їх виявилось двадцять сім.

Потім почалася страхотлива різанина. Зв'язаних матросів тягли волоком до трапа, де стояв чорний кок. Він бив кожну жертву сокирою по голові, а інші заколотники скидали вбитого за борт. У такий спосіб загинуло двадцять два чоловіки, й Огастес уже вважав себе мертвим, чекаючи, що ось-ось настане і його черга. Але мерзотники чи то втомилися, чи то відчули огиду до своєї кривавої праці, бо розправу над моїм другом та ще чотирма бранцями, які лежали зв'язані на палубі, тимчасово відклали; помічник капітана звелів принести рому, й уся ватага зарізяк розпочала пиятику, яка тривала до заходу сонця. Потім вони засперечалися, що робити з тими, хто залишився живий,— бідолахи лежали не далі як за чотири кроки від п'яної банди і чули кожне слово. Перепившись, заколотники, здавалося, полагідніли. Деякі з них навіть запропонували визволити бранців, поставивши їм за умову, щоб вони приєдналися до заколоту й узяли участь у розподілі здобичі. Одначе чорний кок (а то був, як не глянь, справжній диявол, і, мабуть, він впливав на інших заколотників не менше, ніж сам помічник капітана, а

може, й більше) не бажав навіть слухати таких пропозицій і не раз поривався довершити криваву оргію біля трапа. На щастя, він так налижався, що його досить легко стримували менш кровожерливі приятелі, серед яких був і матрос-лотовий, відомий під ім'ям Дірка Петерса. Цей чоловік був син індіанки з племені упшароків, яке живе в неприступних Скелястих горах, поблизу витоку Міссурі. Його батько, здається, торгував хутром чи принаймні був пов'язаний з індіанськими факторіями на річці Льюїса. Такої лютої пики, як у Дірка Петерса, мені не доводилося бачити ні в кого. Він був коротун (мав не більше як чотири фути вісім дюймів на зріст), але збудований як Геркулес. Зокрема долоні в нього були такі масивні й широкі, що мало скидалися на людські. Його руки й ноги були якось по-дивному викривлені й, здавалося, не згинались ані в ліктях, ані в колінах. Голова виглядала теж недоладною: величезна, з увігнутих тім'ям (як у більшості негрів) і зовсім лиса. Ховаючи цю фізичну ваду, спричинену аж ніяк не старечим віком, він звичайно носив перуку, виготовлену з будь-якої шкіри, що трапляла йому під [38] руку,— чи була то шкіра спанієля, чи шкіра ведмедя-грізлі. В ті часи, про які йдеться, він носив на голові клапоть ведмежої шкіри, який надавав ще більшої лютості його обличчю, позначеному типовими рисами упшароків. Його рот розтягувався майже від вуха до вуха; губи були тонкі і, здавалося, зовсім не згиналися, як і інші частини тіла, отож обличчя завжди зберігало незмінний вираз, незалежно від почуттів, які він переживав. Щоб уявити собі цей вираз, слід узяти до уваги довгі зуби — вони стирчали з рота й ніколи не затулялися губами навіть почасти. При першому побіжному погляді на цього чоловіка можна було подумати, що він корчиться з реготу, але той, хто придивлявся до нього пильніше, здригався від жаху, переконавшись, що коли це й справді веселощі, то якісь диявольські. Про це чудернацьке створіння розповідалося чимало анекдотів серед моряцького люду Нантакета. В тих анекдотах віддавали належне його надзвичайній силі, яка проявлялася особливо тоді, коли він був у збудженому стані, але в багатьох обігрувався сумнів у його здоровому розумі. Ну, а на борту "Дельфіна" під час заколоту він був предметом загальних глузів і нічого більше. Я приділив стільки уваги Діркові Петерсу лише тому, що хоч у нього й було люте обличчя, проте саме він допоміг Огастесові врятуватися від смерті, до того ж мені не раз

іще доведеться згадувати його в ході моєї розповіді, яка — вважаю за потрібне тут зауважити — у своїх останніх частинах міститиме пригоди, зовсім несумісні з цариною людського досвіду і через те дуже й дуже малоправдоподібні, отож я розповідатиму далі без найменшої надії на те, що мені повірять, але твердо переконаний, що час і розвиток науки коли-небудь підтвердять найважливіші і найменш вірогідні з моїх спостережень.

Після тривалих вагань і двох або трьох запеклих суперечок було нарешті вирішено посадити всіх бранців (за винятком Огастеса, бо Петерс мовби жартома, але наполегливо зажадав, щоб він залишився при ньому як писар) у малу шлюпку й пустити за водою. Помічник капітана спустився в кают-компанію з'ясувати, чи ще живий капітан Барнард — бо його, як ви пам'ятаєте, заколотники покинули там, коли вибігли на палубу. Незабаром з'явилися обидва — капітан був блідий як смерть, але вже трохи оклигав від рани. Ледь чутним голосом звернувся він до своїх матросів, просячи не кидати його в морі, а повернутися до виконання своїх обов'язків, пообіцявши висадити їх там, де вони побажають, і не віддавати їх до рук [39] правосудця. Але з тим самим успіхом він міг би звернутися до вітру. Двоє розбишак підхопили його під руки і штовхнули через борт у шлюпку, яку спустили на воду, поки помічник ходив до кают-компанії. Чотирьом матросам, які лежали на палубі, розв'язали руки й ноги і звеліли лізти в шлюпку за капітаном, що вони й зробили без найменшої спроби до опору, але Огастеса залишили туго зв'язаним, хоча він шалено пручався й благав тільки одного: щоб йому дали змогу бодай попрощатися з бідолашним батьком. У шлюпку передали жменю морських сухарів та глек із водою, але нещасні не мали ні щогли, ні вітрила, ні весел, ні компаса.

Кілька хвилин, поки заколотники відбували нараду, шлюпка йшла на буксирі за кормою, потім линву обрубали. Тим часом настала ніч,— в небі не було ні місяця, ні зірок,— море бурунилося короткими й грізними хвилями, хоча вітер віяв помірний. Шлюпка вмить зникла з виду, й дарма було сподіватися на порятунок нещасливців, які в ній були.

Правда, сталося це на 35°30' північної широти й 61°20' західної довготи, тобто не дуже далеко від Бермудських островів. Тому Огастес тішив себе надією, що шлюпка або дістанеться до суходолу, або підійде до острова достатньо близько й перестріне яке-небудь судно.

Потім на бригові підняли всі вітрила, й він ліг на попередній курс, на південний захід,— заколотники, наскільки міг зрозуміти з їхніх балачок Огастес, замислили піратську експедицію, збираючись захопити яке-небудь судно, що йтиме з островів Зеленого мису в Пуерто-Ріко. На мого друга ніхто не звертав уваги. Руки й ноги йому розв'язали й дозволили перебувати на носі корабля, проте підходити до кают-компанії заборонили. Дірк Петерс ставився до нього майже по-доброму, а якось навіть урятував його від лютого кока. Одначе становище Огастеса було вельми ненадійне; заколотники безпробудно пиячили і покладатися на їхній добрий настрій чи байдужість до нього не можна було. Але найдужче тривожило Огастеса те, що він не міг прийти на поміч мені; так він сказав, і я не маю найменших підстав сумніватися в щирості його дружби. Не раз він уже збирався розкрити заколотникам таємницю мого перебування на борту корабля, але його стримувала почасти згадка про звірячі розправи, свідком яких йому довелося бути, а почасти надія, що незабаром випаде нагода полегшити моє становище. [40]

Він постійно чатував на таку нагоду, та хоч як він пильнував, вона трапилася йому аж через три дні після того, як заколотники покинули у відкритому морі шлюпку з бранцями. В ніч на четвертий день зі сходу налетів шторм, і всіх матросів викликали на палубу згортати вітрила. Скориставшись з метушні, Огастес непомітно спустився вниз і проник у свою каюту. Яким же було його горе і як він ужахнувся, коли побачив, що каюту перетворили на склад харчових припасів та всілякого корабельного начиння, що сюди ж таки, звільняючи місце для якоїсь скрині, перетягли старий якірний ланцюг у кілька сажнів завдовжки,— раніше він лежав під трапом, який вів до кают-компанії,— і придавили ним ляду, що затуляла вхід до люка! Зсунути з місця ланцюг, не виявивши себе, було неможливо, й Огастес поспішив вернутися на палубу. Коли він з'явився нагорі, помічник капітана схопив його за горло

й зажадав відповіді, чого він заходив до каюти, й уже хотів був перекинути його через лівий фальшборт, але втрутився Дірк Петерс і знову врятував Огастесові життя. Але мого друга закували в наручники (яких на борту було кілька) і міцно спутали йому ноги. Потім Огастеса відтягли в матроський кубрик і кинули на нижню койку, яка прилягала до перегородки бака, зі словами, що нога його більше не ступить на палубу, "поки бриг називається бригом". Так висловився кок, котрий пожбурих його на койку, і навряд чи можна вгадати, яке точне значення уклав він у свою фразу. Одначе та пригода, як незабаром з'ясується, сприяла моєму визволенню.

Розділ п'ятий

Коли кок пішов, Огастес на кілька хвилин поринув у розпач, не сподіваючись вибратися звідти живим. Він вирішив розповісти про моє становище першій же людині, яка до нього прийде, подумавши, що ліпше мені піти на ризик і потрапити в полон до заколотників, аніж померти від спраги в трюмі — бо відколи я оселився в своїй темниці, минуло вже десять днів, а води в моєму глеку вистачило б днів на чотири, не більше. Поки Огастес сушив собі голову, як зі мною бути, йому раптом спало на думку спробувати налагодити зі мною зв'язок через головний трюм. За інших обставин труднощі та небезпеки подібного задуму примусили б [41] його відступитися; але тепер за будь-якого розвитку подій у нього самого лишалося дуже мало шансів вижити, а отже, він не мав чого втрачати і весь віддався здійсненню свого плану.

Першою завадою були наручники. Спочатку Огастесові здалося, що звільнитися від них не пощастить, і він засмутився, що вже на самому початку виникла неподоланна перешкода; але, як з'ясувалося при уважнішому обстеженні, наручники досить легко було скинути й у разі потреби надягти знову, протягуючи крізь браслети стиснуті долоні — цей тип наручників вочевидь не годився для підлітків, чиї тонкі кістки мають до того ж неабияку пружність. Далі Огастес розв'язав собі ноги, залишивши на мотузці зашморг, щоб швидко затягти його в разі чиєїсь появи, і став пильно роздивлятися перегородку, біля якої стояла койка.

Він переконався, що в цих м'яких соснових дошках завтовшки з дюйм проробити отвір буде неважко. У цю мить із трапа, який вів на бак, почувся голос, і мій друг ледве встиг просунути праву руку в наручник (лівого браслета він не скидав) і затягти мотузку зашморгом у себе на щиколотках, як прийшов Дірк Петерс у супроводі Тигра, який негайно стрибнув на койку й улігся на ній. Собаку привів на борт корабля Огастес, знаючи мою глибоку прихильність до цього пса і гадаючи, що мені буде приємно мати його біля себе під час подорожі. Він пішов по собаку до мене додому зразу після того, як оселив мене в трюмі, але забув мені про це сказати, коли приніс годинника. Відколи стався заколот, Огастес Тигра не бачив і думав, що його вже нема живого, що котрийсь негідник із банди помічника капітана викинув пса за борт. Як згодом з'ясувалося, Тигр заліз під шлюпку і забився в таку щілину, що вибратися назад без сторонньої допомоги не міг. Випустив його звідти Петерс і, проявивши доброту, яку мій друг зумів належно оцінити, привів собаку в кубрик, щоб Огастесові була компанія; Петерс також приніс йому кусень солонини, кілька картоплин та кухоль з водою і повернувся на палубу, пообіцявши завтра прийти й принести чогось їстівного більше.

Коли він пішов, Огастес звільнив з наручників обидві руки і розв'язав ноги. Потім відкинув узголів'я матраца, на якому лежав, і складаним ножиком (бо негідники не визнали за потрібне обшукати мого товариша) почав перерізати дошку в перегородці майже впритул до настилу койки. Це місце він обрав із тих міркувань, що якби раптом [42] прийшов хто-небудь і урвав його роботу, він зміг би швидко сховати сліди своїх трудів, опустивши матрац на місце. Втім, решту дня ніхто вже більше його не потурбував, і до вечора він перерізав дошку. Тут слід зауважити, що ніхто з матросів тепер у кубрику не спав, бо після заколоту всі вони отаборилися в кают-компанії, п'ючи вина та бенкетуючи коштом запасів капітана Барнарда і приділяючи виконанню своїх матроських обов'язків не більше уваги, ніж було потрібно, аби корабель не збився з курсу. Ця обставина виявилася щасливою і для мене, і для Огастеса; бо інакше він би не зміг дістатися до мене. Але справи стояли так, і мій друг трудився далі з вірою в успіх своїх зусиль. Одначе лише перед самим світанком він перерізав дошку і в другому місці (приблизно на фут вище від першого

прорізу) і в такий спосіб проробив отвір, який був достатньо широкий, щоб він міг легко пролізти крізь нього на нижню палубу. Огастес туди проліз і без особливих труднощів дістався до головного нижнього люка, хоча для цього йому довелося дертися на бочки з-під китового жиру, які громадилися стосами майже до самої верхньої палуби, і простору там ледве-ледве вистачало, щоб людина могла пролізти вперед. Досягши люка, Огастес побачив, що Тигр іде за ним, протискуючись унизу між двома рядами бочок. Одначе йти до мене було вже запізно, дістатися до мого ящика, перш ніж почне розвиднятися, Огастес не встиг би, бо головна трудність полягала в тому, як пробратися крізь щільно вкладений вантаж у нижньому трюмі. Тому мій друг вирішив повернутись і відкласти справу до наступної ночі. Але спершу поспробував трохи підняти ляду, щоб не затримуватися біля неї, коли прийде сюди завтра. Та не встиг це зробити, як Тигр кинувся до щілини, почав нюшити повітря, а потім протяжно заскавулів і став дряпати пазурями дошки, ніби сам хотів зрушити ляду. Його поведінка переконливо свідчила, що він відчув мою присутність у трюмі, й Огастес подумав, що собака напевне мене розшукає, коли спуститься вниз. Ось тоді і спало йому на думку послати мені цидулку із застереженням, адже було вкрай бажано, щоб я неспробував вибратися нагору, принаймні за нинішніх обставин, а Огастес не мав цілковитої впевненості, зможе чи не зможе побачитися зі мною завтра, як він задумав. Подальші події підтвердили, наскільки щаслива думка йому тоді сяйнула, бо якби не цидулка, я, безперечно, знайшов би спосіб, хай навіть найвідчайдушніший, підняти на ноги всю команду, [43] і вельми ймовірно, що ми обидва поплатилися б за це життям.

Отже, Огастес вирішив мені написати — але чим і на чому? Насамперед він знайшов у себе стару зубочистку й переробив її на перо, причому навпомацки, бо в міжпалубному приміщенні панував чорний морок. Знайшовся й папір — друга сторінка підробленого листа від містера Росса. Це був, власне, перший варіант листа, але Огастесові здалося, що почерк вийшов не досить схожий, і він написав другий, а перший, на своє щастя, запхав до кишені, де він тепер надзвичайно до речі й виявився. Отже, бракувало тільки чорнила, але й тут Огастес

швидко знайшов заміну: кінчиком складеного ножа він уколів себе в пучку пальця, біля самого нігтя, і звідти щедро закапала кров, як буває завжди, коли в тому місці утворюється ранка. Отже, мій друг написав цидулку, наскільки взагалі можна було це зробити в непроглядній пітьмі й за таких обставин. У ній коротко повідомлялося, що на кораблі вибухнув заколот; що капітана Барнарда залишили зі шлюпкою у відкритому морі; і що Огастес постарається якнайскоріше доставити мені їжу та питво, але я в жодному разі не повинен викрити своєї присутності. Цидулка закінчувалася такими словами: "Я надряпав це кров'ю... Сиди тихо, якщо хочеш жити".

Прив'язавши папірця до собаки, Огастес спустив мого чотириноного друга по трапу в трюм і поквапився назад у кубрик, де не виявив жодних ознак того, щоб під час його відсутності сюди хтось приходив. З метою заховати отвір у перегородці, він загнав над ним у дошку ніж і повісив на ньому, як на цвяхові, куртку, яку знайшов у кубрику. Потім одяг наручники й затягнув ноги мотузкою.

Щойно Огастес закінчив ці приготування, як прийшов Дірк Петерс, п'яний як ніч, але в пречудовому настрої, й приніс моєму другові денний припас провізії. Він складався з дванадцяти великих ірландських печених картоплин та глека з водою. Петерс трохи посидів на скрині біля койки, балакаючи всяку всячину про помічника капітана та про справи на кораблі. Говорячи, він по-чудному смикався, бубонів щось незрозуміле. В якусь мить Огастес не на жарт перелякався — так дивно поведився його гість. Нарешті він піднявся на палубу, пробурмотівши, що завтра принесе бранцеві добрий обід. Удень до кубрика зайшли ще два члени команди — гарпунники — в супроводі кока, всі троє п'яні як смерть. Вони теж, не ховаючись, теревенили про [44] свої наміри, як і Петерс. З'ясувалося, що серед заколотників виникли чвари стосовно кінцевої мети подорожі й що вони дійшли згоди лише в одному: напасти на корабель, який ітиме з островів Зеленого мису і зустрічі з яким вони чекали з години на годину. Наскільки Огастес міг зрозуміти, заколот вибухнув не лише задля грабунку — головним підбурювачем був перший помічник капітана, котрий мав якісь особисті порахунки з капітаном Барнардом. Тепер, як

виявилося, команда розкололася на дві головні групи: одну очолював помічник капітана, другу — кок. Перші були за те, щоб захопити зустрічний корабель, який би годився для їхньої мети і, спорядивши його десь на островах Вест-Індії, вийти в піратське плавання. Друга група, численніша, куди входив і Дірк Петерс, доводила, що ліпше йти попереднім курсом на південь Тихого океану, а там зайнятися або китобійним промислом, або чимось іще, залежно від обставин. Розповіді Петерса, який часто ходив у ці широти, напевне мали великий успіх серед заколотників, які вагалися між невиразними уявленнями про морський розбій і прагненням до розваг. Петерс розбалакував про те, який новий і захопливий світ відкриється перед ними на незліченних островах Тихого океану, як вони втішатимуться цілковитою безпекою і свободою від усіх обмежень, а особливо нахваляв чудовий клімат, розкішне життя і красу та любовстрасну жагучість тамтешніх жінок. До одностайної згоди поки що на кораблі не прийшли, але картини, намальовані лотовим-напівіндіанцем, заволоділи розпаленою уявою моряків, і було дуже ймовірно, що кінець кінцем йому пощастить домогтися свого.

Троє гостей пішли десь через годину, й у той день більше ніхто на баку не з'являвся. Огастес пролежав тихо майже до самої ночі. Потім визволився від наручників та мотузки і став готуватися до своєї виправи. На одній з койок він знайшов порожню пляшку й наповнив її водою з глека, залишеного Петерсом, поклав до кишень холодні картоплини. На його превелику радість, йому трапився також ліхтар з недогарком лойової свічки. Запалити її мій друг міг у будь-яку мить, адже він мав коробку фосфорних сірників. Коли зовсім споночіло, Огастес про всяк випадок склав ковдру на койці таким чином, аби можна було подумати, ніби під нею лежить людина, і проліз крізь отвір. Опинившись по той бік перегородки, він знову повісив куртку на ніж, щоб приховати дірку, а потім притулив на місце вирізаний шмат дошки. Тепер він був на нижній палубі й став пробиратися, [45] як і вчора, поміж верхньою палубою та стосами барил з-під китового жиру до головного люка. Діставшись до нього, він запалив недогарок свічки і спустився в трюм, з великими труднощами протискуючись між щільно укладеним вантажем. Уже через

кілька секунд він стривожився, відчувши, який нестерпний сморід і задуха панують у трюмі. Він не міг собі уявити, що я досі живий у такому застоянному повітрі. Мій товариш кілька разів погукав мене на ім'я, але я не відповідав — отже, його побоювання справджувалися. Бриг шалено гойдався, стояв страшенний гуркіт, і немислимо було б розчути в ньому такий слабенький звук, як шум дихання або хропіння. Огастес відсунув кришку ліхтаря і, щоразу, як була така змога, намагався підняти його високо, аби, побачивши світло, я — в разі я був живий — зрозумів, що наближається порятунок. Одначе я не озивався, й припущення про мою смерть поступово перетворювалося в свідомості мого друга на впевненість. Одначе він усе-таки вирішив пройти, якщо вдасться, до самого ящика й бодай переконатися у слушності свого здогаду. Вкрай пригнічений, він ще якийсь час протискувався вперед, та кінець кінцем побачив, що прохід перед ним повністю завалений і тим шляхом, яким ішов, він далі не зможе ступити й кроку. Нездатний більше стримувати розпач, Огастес упав посеред тюків і заплакав, як дитина. Саме в ті хвилини він і почув дзенькіт пляшки, яку я пожбував на підлогу. Ця випадковість стала для мене справді щасливою, бо хоч яка незначуща вона була, саме завдяки їй не обірвалася волосинка, що на ній висіло моє життя. Проте не відразу довідався я про все, що сталося в ту ніч. Природна стриманість і сором за свою слабкість та нерішучість не дозволили Огастесові відразу признатися в тому, в чому згодом спонукало його звіритися мені тісніше та відвертіше спілкування. Бачачи, що, з огляду на неподоланні перешкоди, далі пройти він не зможе, Огастес вирішив відмовитися від наміру побачити мене й негайно повернутися в кубрик. Перш ніж осудити його за це, слід узяти до уваги тяжкі обставини, які надзвичайно ускладнювали його становище. Скоро розвидниться, і його відсутність у кубрику можуть помітити; безперечно, так воно й буде, якщо до світання він не повернеться на свою койку. Свічка в ліхтарі догорала, а дістатися до люка в темряві буде надзвичайно важко. Треба врахувати також, що він мав усі підстави вважати мене за мертвого, а в такому разі він уже нічим не зміг би допомогти мені, навіть якби дійшов до ящика, а сам би через те опинився у великій небезпеці. Він [46] знову й знову кликав мене, а я жодного разу не відгукнувся. Протягом одинадцяти днів і ночей я мав

рівно стільки води, скільки її поміщалося в глечичку, який він мені залишив — і мало ймовірно, щоб я заощаджував воду на початку свого ув'язнення, адже я мав усі підстави сподіватися, що незабаром мене випустять на волю. Атмосфера в трюмі також була для нього — адже досі він дихав свіжим морським повітрям — набагато задушливішою й нестерпнішою, аніж видалося мені, коли я тільки влаштовувався в трюмному ящику; в той час люки були відкриті, як і протягом багатьох місяців до того. До цих міркувань додайте сцену жахливого кровопролиття, свідком якої мій друг був зовсім недавно; врахуйте, що він перебував у полоні, що він страждав, що йому чудом пощастило врятуватися від смерті, але й досі його життя висіло на волосинці, а його становище було незрозуміле й небезпечне,— одне слово, навколо нього склалися обставини, здатні виснажити і тіло, й душу,— врахуйте все це, мій читачу, і тоді ви, як і я, поставитеся до його очевидних хитань у дружбі й вірі з почуттям не гніву, а радше глибокого смутку.

Дзенькіт розбитої пляшки Огастес добре почув, але він не був певний, що звук долинув із трюму. Одначе й іскри сумніву вистачило, аби він вирішив продовжити пошуки. По ящиках він видерся майже до середньої палуби і, обираючи моменти, коли гуркіт хитавиці трохи стихав, став кликати мене на весь голос, цього разу знехтувавши небезпеку того, що його можуть почути на палубі. Як ви, либонь, пам'ятаєте, саме тоді я вперше почув його голос, але надто розхвилювався й відповісти йому не міг. Переконавшись у тому, що виправдалися його найгірші побоювання, Огастес спустився з ящиків, маючи намір негайно вирушити у зворотну путь до бака. Він так квапився, що кілька менших ящиків скотилися додолу — я почув це торохтіння, як ви, звичайно, пам'ятаєте. Він уже здолав чималу відстань на шляху назад, коли стукіт ножа змусив його завагатися. Мій друг тут-таки повернувся до тих самих ящиків, видерся на них і, дочекавшись затишшя, — знову гучно мене покликав. Цього разу я віднайшов голос і зміг йому відповісти. Нестямившись від радості, що я живий, Огастес постановив дійти до мене, попри всі труднощі й небезпеки. Якось виплутавшись із лабіринту тюків та ящиків, у якому він заблукав, мій друг нарешті натрапив на щілину, крізь яку і

пропхався ціною неймовірних зусиль і кінець кінцем, геть виснажений та змучений, таки добрався до мого ящика. [47]

Розділ шостий

Під час нашої зустрічі біля мого притулку Огастес устиг повідомити мені про те, що з ним було, лише в найзагальніших рисах і тільки згодом розповів мені про свої пригоди з усіма подробицями. Він боявся, що його відсутність помітять, та і я нетямився від нетерплячки якомога швидше покинути ненависну камеру, в якій стільки часу був ув'язнений. Ми вирішили негайно добратися до отвору в перегородці, який він проробив, і там я зачекаю, поки він розвідає, що діється нагорі. Ні я, ні Огастес навіть помислити не могли, щоб залишити Тигра тут, у ящику; але ми також не уявляли собі, як з ним бути. Бідолаха зовсім затих, і, навіть притуливши вуха до ящика, ми не почули його дихання. Я був переконаний, що собака здох, і вирішив відкрити дверці ящика. Він лежав, випроставшись на всю довжину, в глибокому заціпенінні, але живий. Ми не могли втрачати ні хвилини, і все ж таки я не примусив би себе покинути на певну загибель чотириноного друга, який двічі рятував мені життя. Я повинен був бодай спробувати витягти його звідси. І ми його потягли — напружуючи всі сили, знемагаючи від втоми; не раз Огастесові доводилося брати величезного пса на руки й перелазити з ним через усілякі перешкоди — подвиг, на який я, з огляду на велику слабкість, був нездатний. Зрештою ми таки добралися до отвору в перегородці; спочатку проліз у кубрик Огастес, а потім ми затягли туди й Тигра. Все було гаразд, і ми не забули вознести подячну молитву Богові за те, що врятував мене від неминучої загибелі. Ми домовилися, що я поки залишуся поблизу отвору,— тоді мій друг матиме змогу ділити зі мною свою денну пайку провізії, а я зможу дихати відносно чистим повітрям.

Декому з моїх читачів, котрі мали нагоду бачити, як правильно завантажують трюм, можуть видатися сумнівними ті частини моєї розповіді, де я згадував про розміщення корабельного вантажу, і тому я повинен зазначити, що в цьому надзвичайно важливому ділі капітан

Барнард припустився ганебної недбалості і не показав себе ні передбачливим, ні досвідченим моряком, хоча цього вочевидь вимагала від нього служба в такому небезпечному промислі, як полювання на китів. Завантажувати судно не можна абияк, і навіть на власному невеличкому досвіді я переконався, що недбалість або невміння в цьому ділі призводять до згубних наслідків. Найчастіше перекидаються в морі каботажні судна, на яких унаслідок неминучої метушні при [48] завантаженні та розвантаженні мало приділяють уваги правильному вкладанню вантажу. Головне в тому, щоб виключити найменшу можливість переміщення тюків або баласту навіть під час штормової гойданки судна. З цього погляду треба брати до уваги не тільки кількість вантажу, а й його природу, а також те, як буде заповнено трюм — повністю чи не повністю. В більшості випадків при завантаженні корабля вдаються до ущільнення. Так, при перевезенні тютюну або борошна товар вкладають у трюмі дуже щільно, і після розвантаження бочки часто виявляються розплющеними, набуваючи колишньої форми лише через певний час. Хоча, власне, до ущільнення вдаються переважно тоді, коли хочуть напхати в трюм якомога більше всякої всячини, бо при повному завантаженні судна такими товарами, як борошно чи тютюн, небезпеки переміщення не існує або воно таке, що не завдасть ніякої шкоди. Були випадки, коли надмірне ущільнення призводило до сумних наслідків, але ті неприємності не мали нічого спільного з переміщенням вантажу. Якось, наприклад, надто щільно вкладений за певних атмосферних умов вантаж бавовни потім збільшився в об'ємі й розірвав у морі корпус судна. Немає сумніву, що подібна історія могла б статися і з тютюном, у якому звичайно відбувається процес ферментації, якби не проміжки між бочками, що утворюються через їхню округлу форму.

Лише тоді, коли трюм завантажується не повністю, передусім і виникає небезпека того, що вантаж переміститься, і проти такої халепи конче треба вжити заходів остороги. Тільки ті, хто зустрічався з шаленими поривами бурі, точніше ті, хто пережив бортову гойданку під час штилю, який раптово настає після таких ураганних поривів вітру, можуть собі уявити, з якою страшною потужністю нахиляється судно і яка невтримна сила руху надається внаслідок цього всім предметам, що

можуть вільно пересуватися. Саме в таких випадках необхідність дбайливого вкладання вантажу при неповному трюмі стає очевидною. Коли судно з невдалою конструкцією носа лежить у дрейфі (а надто з небагатьма вітрилами на носі), його часто нахилиє набік; і хоча це трапляється в середньому кожні п'ятнадцять-двадцять хвилин, але не призводить до якихось серйозних наслідків, якщо вантаж укладено правильно. Якщо ж вантаж розмістили недбало, то при першому ж крутому нахиланні він перекочується на один борт, а що судно тепер не може випрямитися, то за кілька секунд воно набирає повен трюм води і йде на дно. Не буде перебільшенням сказати, що [49] принаймні половина корабельних катастроф під час лютих штормів відбуваються внаслідок зміщення вантажу або баласту.

Коли трюм завантажується не повністю, паки товару вкладають якомога щільніше, а потім накривають грубими дошками, завдовжки від борту до борту. На ці дошки ставлять міцні тимчасові стояки, що впираються в бімси, і в такий спосіб вантаж надійно закріплюється. Якщо перевозять зерно або інші сипучі матеріали, необхідно вдатися до особливих застережних заходів. Трюм, повністю завантажений при відплитті зерном, у порту призначення виявиться заповненим лише на три чверті, хоча якщо вантажоодержувач перемірить зерно бушель за бушелем, то його кількість значно збільшиться внаслідок розбухання. Ця видима нестача спричинена утрушуванням зерна за час плавання, і вона тим помітніша, чим гіршою була погода. Якщо зерно просто засипати в трюм, то хай би як добре закріпили його дошками та стояками, однаково під час тривалого переходу воно переміститься настільки, що це може призвести до фатального результату. Щоб уникнути такої катастрофи, перед відплиттям слід зробити все можливе, щоб якомога краще утрясти зерно; для цього існує чимало засобів, серед яких варто згадати забивання в масу зерна клинів. Та навіть після всіх застережних заходів, після тяжкої роботи по закріпленню дощок, жоден бувалий моряк не почуватиме себе в безпеці під час сильного шторму, маючи на борту вантаж зерна, а тим паче неповний трюм зі штучним товаром. І незважаючи на все це, сотні наших каботажних суден — і мабуть, ще більше європейських — щодня виходять у море з не повністю

завантаженим трюмом, причому з найнебезпечнішим вантажем і не вживаючи жодних заходів остороги. Дивно, що корабельні катастрофи не трапляються ще частіше. Одним із сумних прикладів такої прикрої безтурботності, що зберігаються в моїй пам'яті, можна назвати випадок із капітаном Джоелем Райсом, який у 1825 році вийшов на шхуні "Світлячок" з вантажем кукурудзи з Річмонда, штат Вірджинія, на острів Мадейра. Капітан відбув чимало рейсів без серйозних пригод, хоча ніколи не звертав особливої уваги на те, як укладають вантаж, хіба що стежив, аби його закріплювали як належить. Раніше йому не доводилося плавати з вантажем зерна, і того разу кукурудзу просто насипали в трюм, заповнивши його трохи більше ніж наполовину. До середини рейсу віяв лише легкий бриз; та коли до Мадейри залишився один день плавання, налетів [50] потужний норд-норд-ост, який змусив капітана лягти в дрейф. Він поставив шхуну в бейдевінд, залишивши тільки фок, узятий на два рифи, і вона йшла як годиться, не зачерпнувши жодної краплі води. Надвечір шторм притих, і хоча шхуну добряче гойдало, трималася вона добре, аж поки важкий бурун не поклав її на правий борт. Почулося шарудіння зерна, і всією своєю масою воно зсунулося з місця й зірвало ляду головного люка. Судно пішло на дно, мов чавунне ядро. Це сталося на відстані гучності голосу від невеличкого шлюпа з Мадейри, який і підібрав одного-однісінького матроса, котрому пощастило врятуватися, а сам вийшов зі шторму цілим та неушкодженим — так само вийшла б із нього при вмілому стернуванні і будь-яка шлюпка-четвірка.

Вантаж на борту "Дельфіна" був розміщений абияк, бочки для китового жиру* та всілякі предмети корабельного господарства були, по суті, звалені там на одну купу, без розбору. Я вже згадував про те, як безладно громадилися ящики в трюмі. Щодо нижньої палуби, то там, між бочками для китового жиру та верхньою палубою, могла проповзти людина; багато вільного місця було біля головного люка; були й інші великі проміжки між вантажем. Біля дірки, яку прорізав у перегородці Огастес, вистачило б місця для ще однієї бочки, і саме в тому закутні я досить-таки зручно тимчасово розташувався.

* Китобійні судна як правило мають на борту металеві баки для китового жиру. Я досі не знаю, чому їх не було на "Дельфіні". (Приміт. авт.).

Коли мій друг без проблем проліз у свій закапелок, знову надяг наручники і спутав собі мотузкою ноги, уже зовсім розвиднілося. Ми встигли саме вчасно; бо як тільки Огастес зробив усе що слід, до кубрика увійшли помічник капітана, Дірк Петерс і кок. Якийсь час вони розмовляли про корабель із островів Зеленого Мису — мабуть, чекали його появи з великим нетерпінням. Потім кок увійшов до комірчини, в якій лежав Огастес, і сів біля узголів'я койки. Зі свого сховку я міг усе чути й усе бачити, бо ми не поставили на місце вирізаний шмат дошки, і я чекав, що ось-ось негр схитнеться, зачепить повішену на ніжик куртку, яка затуляла отвір, нас викриють і навряд чи після цього залишать живими. Проте нам пощастило; хоча кок і часто зачіпав куртку, коли корабель гойдало, але не настільки щільно притулявся до неї, аби виявити дірку. Сама ж куртка не розгойдувалась і не могла відкрити отвір, бо її поли були ретельно прикріплені до дощок перегородки. Весь цей час Тигр лежав у ногах [51] у Огастеса і, здавалося, поступово приходив до тями, бо я бачив, як час від часу він розплющував очі і вдихав повітря. Через кілька хвилин помічник капітана та кок піднялися на палубу, і як тільки вони пішли, Дірк Петерс сів на те саме місце, де щойно сидів кок. Він заговорив до Огастеса вельми приязно, і ми побачили, що він не стільки п'яний, скільки вдавав п'яного перед тими двома. Він, не криючись, відповідав на всі запитання мого товариша; мовляв, він не має сумніву, що його батька підібрали в морі, бо в той день, коли капітана покинули в шлюпці, він бачив перед заходом сонця на обрії не менш як п'ять вітрил, і взагалі намагався всіляко втішити Огастеса, що приємно мене здивувало. Я навіть почав надіятися, що за допомогою Петерса нам пощастить коли-небудь захопити бриг у свої руки, і цією думкою поділився з Огастесом при першій же нашій розмові. Він погодився, що це річ можлива, але звернув мою увагу на те, що в будь-якій подібній спробі слід дотримуватися великої остороги, бо, зрештою, поведінка напівіндіанця могла пояснюватися незбагненою примхою і нічим більше; та й ніхто не знав, чи здатний він узагалі

міркувати розважливо. Десь через годину Петерс піднявся на палубу і повернувся лише ополудні з добрячим шматом солонини та пудингом. Коли ми залишилися самі, я проліз крізь дірку до Огастеса і, не повертаючись за перегородку, з приємністю розділив із ним його трапезу. До кінця дня в кубрику більше ніхто не з'являвся, а вночі я перебрався до Огастеса на койку, де й проспав здоровим та спокійним сном мало не до світанку, коли він розбудив мене, почувши на палубі шарудіння, і я якомога швидше шмигнув у свою схованку. Коли зовсім розвиднілося, ми побачили, що Тигр майже цілком очуняв і, не виявляючи жодних ознак водобоязні, жадібно вихлебтав миску води, яку ми йому піднесли. Протягом дня до нього повернулися сили й апетит. Його дивна поведінка, безперечно, була спричинена отруйною атмосферою в трюмі й не мала жодного стосунку до сказу. Я не міг натішитися тим, що на поліг, аби ми забрали його, коли покидали трюм. Того дня було тридцятье червня, тобто йшов тринадцятий день, відколи "Дельфін" вийшов у плавання з Нантакета.

Другого липня до кубрика спустився помічник капітана — як завжди, п'яний і в пречудовому гуморі. Він підійшов до Огастеса й, приязно плеснувши його по плечу, запитав, чи він поводитиметься слухняно, якщо йому дадуть волю, і чи дасть обіцянку ніколи більше не заходити до кают-компанії. На це мій друг відповів ствердно, і тоді негідник, витягнувши [52] з кишені флягу, почаствував його ромом, зняв наручники та мотузку. Обидва піднялися на палубу, і я не бачив Огастеса години зо три. Повернувся він з добрими вістями: йому дозволили ходити по всій передній палубі аж до грот-щогли, а спати наказали, як і раніше, в кубрику. Крім того, Огастес приніс мені непоганий обід і чималий запас води. Бриг досі йшов тим самим курсом, чатуючи на корабель з островів Зеленого Мису; вдалині саме з'явилося вітрило, і розбишаки зійшлися на тому, що це те саме судно, якого вони чекали. В наступні вісім днів не сталося нічого вартого уваги або такого, що мало б прямий стосунок до моєї оповіді, і тому я викладу ті події у формі щоденника, бо зовсім пропускати їх мені не хочеться.

3 липня. Огастес роздобув для мене три ковдри, і в своїй схованці я влаштував собі розкішну постіль. За цілий день до кубрика не спускався ніхто, крім мого товариша. Тигр улігся на койці біля самого отвору в перегородці й цілий день безпробудно спав — мабуть, ще не зовсім оклигав від хвороби. Надвечір налетів порив ураганного вітру і так несподівано, що вітрила прибрати не встигли, і бриг мало не перекинувся. Але шквал відразу й стих, не заподіявши нам шкоди, крім того, що зірвав верхнє вітрило на фок-щоглі. Сьогодні Дірк Петерс був дуже добрий до Огастеса, він розпочав з ним тривалу розмову, оповідаючи про свої пригоди в Тихому океані та на південних островах, де йому довелося бувати. Він запитав, чи не хотів би мій друг податися разом з ними в захопливу мандрівку по тих широтах, проте, як повідомив він, усе більше заколотників схиляються на бік помічника капітана. На це Огастес розважливо відповів, що він був би радий вирушити в таку подорож, оскільки нічого ліпшого йому не лишається, і, зрештою, він ладен робити що завгодно, аби тільки не займатися піратським розбоєм.

4 липня. Судно, побачене на обрії, виявилось невеличким бригом з Ліверпуля, і його не стали чіпати. Більшу частину дня Огастес провів на палубі, намагаючись скількимога розвідати про наміри заколотників. Між ними часто виникали бурхливі суперечки, під час однієї з яких викинули за борт гарпунника Джіма Боннера. Партія помічника капітана посилилася. Джім Боннер належав до прихильників кока, до яких приєднується й Петерс.

5 липня. Удосвіта із заходу повіяв сильний бриз, який ополудні перейшов у шторм, і довелося прибрати всі вітрила, крім триселя та фока. Під час маневру впав за борт [53] матрос Сіммс, який належав до партії кока; він був дуже п'яний і пішов на дно, причому ніхто й пальцем не кивнув, щоб урятувати його. Тепер на борту "Дельфіна" разом з Огастесом та мною залишилося тринадцятеро людей, а саме: Дірк Петерс, чорний кок Сеймур, Джонс, Грілі, Гартман Роджерс та Вільям Аллен — з партії кока; помічник капітана (чийого імені я так ніколи й не взяв), Авессалом Хікс, Вілсон, Джон Хант і Річард Паркер — прихильники помічника капітана.

6 липня. Весь день шаленіє шторм, раз у раз налітають пориви ураганного вітру з дощем. Крізь шви у трюм набралось чимало води, й один з насосів у постійній роботі; Огастеса теж примусили працювати біля насоса. Коли вже посутеніло, повз нас пройшов великий корабель — його побачили лише тоді, коли він наблизився на відстань гучності голосу. Мабуть, це й був той самий, на який чатували заколотники. Помічник капітана гукнув тих, що проходили мимо, але відповідь потонула в ревищі шторму. Об одинадцятій хвиля перекотилася через середину палуби, змила більшу частину лівого фальшборту і завдала інших дрібних ушкоджень. Над ранок розпогодилося, і коли зійшло сонце, вітер майже зтих.

7 липня. Весь день на морі гуляє висока хвиля, наш легкий бриг дуже гойдає, і я чув зі свого сховку, що багато тюків та бочок позривалися зі свого місця в трюмі. Мене мучать напади морської хвороби. Петерс мав сьогодні тривалу розмову з Огастесом і повідомив йому, що двоє з його партії, Грілі та Аллен, перейшли в табір помічника капітана й вирішили стати піратами. Він поставив Огастесові кілька запитань, зміст яких той не зовсім збагнув. Надвечір судно дало течу, причому впоратися з нею було нелегко, бо спричинила її велика напруга в корпусі брига та просочування води крізь шви. Відрізали клопоть парусини й підвели її під ніс; це допомогло, і течя значно зменшилася.

8 липня. Коли зійшло сонце, зі сходу повіяв легкий бриз, і помічник капітана взяв курс на південний захід, маючи намір кинути якір біля одного з островів Вест-Індії з метою здійснення своїх піратських намірів. Ні Петерс, ні кок не стали йому перечити — принаймні Огастес не чув, щоб вони висловлювали незгоду. Від думки захопити корабель з островів Зеленого Мису відмовилися. Насос повністю відкачує воду, якщо біля нього працювати по три чверті кожної години. Вітрило з-під носового днища витягли. Протягом дня перестріли дві невеличкі шхуни. [54]

9 липня. Погода чудова. Всі матроси лагодять фальшборт. Петерс знову мав тривалу розмову з Огастесом і висловлювався куди відвертіше, ніж до того. Він заявив, що ніяка сила не примусить його грати під

помічникову дудку, і навіть натякнув, що збирається відвоювати в нього владу. Петерс запитав, чи при такому повороті подій він може розраховувати на допомогу Огастеса, і мій друг, не вагаючись, відповів: "Так!" Потім Петерс сказав, що обережно розпитає своїх прихильників, якої вони щодо цього думки. Протягом решти дня Огастесові більше не випало нагоди переговорити з ним наодинці.

Розділ сьомий

10 липня. Перекинулися кількома словами з бригам, який ішов з Ріо в Норфолк. Погода туманна, зі сходу віє легкий зустрічний вітер. Сьогодні помер Гартман Роджерс — восьмого числа його схопили корчі, після того як він випив склянку грогу. Цей матрос належав до партії кока, і саме на нього Петерс покладав найбільші надії. Він поділився з Огастесом своєю підозрою, що помічник капітана отруїв Роджерса і що незабаром настане і його черга — отже, йому слід пильнувати. Тепер у Петерсовій компанії залишилося тільки троє людей: сам Петерс, Джонс і кок, тоді як їхніх супротивників було п'ятеро. Він був заговорив із Джонсом про те, що слід би усунути помічника капітана від командування бригам, але той поставився до цього плану холодно, і Петерс не став наполягати і, звичайно ж, нічого не сказав кокові. І добре, що він утримався, бо сьогодні пополудні кок заявив, що приєднується до прихильників помічника капітана, й остаточно перейшов у супротивний табір, а Джонс використав першу нагоду, аби посваритися з Петерсом і натякнув, що повідомить помічника капітана про його плани. Тепер не можна втрачати ні години, і Петерс рішуче запропонував спробувати захопити корабель, попри вкрай несприятливі обставини, але, звичайно, йому не обійтися без допомоги Огастеса. Мій друг запевнив його, що заради такої мети готовий узяти участь у будь-якому ділі й, скориставшись зі сприятливої нагоди, повідомив про моє перебування на кораблі. На цю звістку напівіндіанець більше зрадів, аніж здивувався, бо він анітрохи не покладався тепер на Джонса, вважаючи, що той уже, по суті, перекинувся в табір прибічників помічника капітана. Вони відразу спустилися в кубрик. Огастес покликав мене й познайомив із Петерсом. Ми [55] зійшлися на тому, що при першій же нагоді спробуємо захопити

судно, не втаємничуючи Джонса в наші плани. В разі успіху ми відведемо бриг у перший же порт, який нам трапиться, і здамо його владі. Зрада прибічників порушила плани Петерса податися в Тихий океан, адже без матросів здійснити таку експедицію неможливо, і він покладав надії або на виправдання в суді з огляду на психічну невірноваженість (яка й спонукала його допомогти заколотникам — принаймні так він божився і присягався), або на прощення, коли його все-таки визнають винним, після того як ми з Огастесом поклопочемося за нього. Нашу нараду зненацька урвала команда: "Всі нагору, вітрила прибрати!" — і Петерс із Огастесом вибігли на палубу.

Як завжди, команда була майже вся п'яна, і перш ніж устигли спустити вітрила, шалений шквал повалив бриг на бік. Одначе судно ковзнуло по хвилі й випрямилося, правда, зачерпнувши чимало води. Негайно налетів і другий шквальний порив вітру, і третій — поки що все обійшлося добре. Скидалося на те, що насувається буря, і незабаром вона з потужною силою налетіла — з півночі й заходу. Вітрила приладнали в якнайліпший спосіб, і судно, як завжди роблять у таких випадках, лягло в дрейф під глухо зарифленим фоком. Коли посутеніло, вітер посилювався ще дужче, здіймаючи височенні хвилі. Петерс та Огастес знову прийшли в кубрик, і ми відновили нараду.

Ми погодилися на тому, що настав найзручніший момент здійснити наш задум, бо в таку погоду нікому не спаде на думку чекати нападу. Бриг лежав у дрейфі, й доки не настане добра погода, необхідності в маневруванні не виникне. Ну, а якщо наша спроба матиме успіх, то ми могли б звільнити одного або двох матросів і з їхньою допомогою дістатися до найближчого порту. Головна трудність полягала в нерівності сил. Нас лише троє, а в кают-компанії — дев'ятеро людей. Уся зброя також у їхньому розпорядженні за винятком двох маленьких пістолетів, які Петерс сховав на собі, та величезного морського тесака — він завжди носив його за поясом. Крім того, з деяких ознак — наприклад, ні сокира, ні гандшпуг більше не лежали на звичних місцях, — ми мали всі підстави остерігатися, що в помічника капітана виникли якісь підозри, принаймні щодо Петерса, і він не пропустить нагоди його позбутися. Отже, було б

нерозумно з нашого боку діяти покvapливо й непродуктивно. Шанси надто нерівні, щоб ми могли дозволити собі [56] приступити до здійснення нашого задуму, як слід не підготувавшись.

Петерс запропонував такий план: він вийде на палубу, заговорить до вахтового матроса (Аллена) й, обравши слушний момент, без зайвої мороки і не спричинивши переполоху, скине його за борт; потім нагору підіймемося ми, щоб роздобути на палубі якусь зброю, а тоді всі троє заблокуємо вихід із кают-компанії, перш ніж нам учинять опір. Я заперечував проти такого плану, бо не вірив, що помічник капітана (чоловік надзвичайно хитрий і кмітливий у всьому, що не зачіпало його забобонів) так легко потрапить у пастку. Вже те, що на палубі стояв вахтовий, достатньо свідчило про настороженість нашого супротивника, бо під час штормового дрейфу вахтових на палубі звичайно не ставлять, не беручи до уваги кораблів, на яких існує справді військова дисципліна. А що моя розповідь адресована переважно, якщо не повністю, людям, котрі ніколи не ходили в море, то, мабуть, варто описати, як поводить się судно в таких умовах.

Лягають у дрейф — або, як кажуть на матроському жаргоні, "дрейфують" — за різних обставин і здійснюється такий маневр різними способами. В добру погоду судно кладуть у дрейф лише для того, щоб зупинити його (коли треба зачекати на інше судно або чогось іще). Якщо при цьому корабель несе всі вітрила, то для здійснення маневру частину їх повертають іншим боком, тобто обстенюють, і корабель зупиняється. Але ми говоримо зараз про те, як лягають у дрейф під час шторму. Це робиться тоді, коли дме супротивний вітер, і йти під вітрилами небезпечно — судно може перекинутися; а іноді й при попутному вітрі, коли хвиля надто висока. Якщо судно йтиме за вітром при високій хвилі, то неминучі значні пошкодження внаслідок того, що буруни обвалюються на корму, а ніс глибоко заривається у воду. Отже, до такого маневру вдаються рідко — лише в разі крайньої необхідності. Скажімо, коли судно дало течу, його часто пускають за вітром і при високій хвилі, бо під час дрейфу корпус зазнає величезного тиску, і шви розходяться ще дужче, а коли корабель іде за вітром, тиск на корпус значно слабший. Крім того,

необхідність поставити судно на фордевінд часто виникає тоді, коли пориви вітру настільки шалені, що роздирають на клапті вітрило, напнуте з метою розвернути корабель проти вітру, або коли цей важливий маневр неможливо здійснити через неправильну конструкцію корпусу, або з інших причин. [57]

Під час шторму кораблі кладуть у дрейф по-різному, залежно від їхніх конструктивних особливостей. Деякі найкраще дрейфують під фоком і, думаю, це вітрило застосовують у таких випадках найчастіше. Великі, прямокутно оснащені кораблі мають для цієї мети особливі вітрила — штормові стакселі. Іноді напинають лише один клівер, іноді клівер і фок або фок, узятий на два рифи, а нерідко ставлять і кормові вітрила. Дехто вважає, що найкраще годяться для такого маневру фор-марселі. Щодо "Дельфіна", то він завжди лягав у дрейф під глухо зарифленим фоком.

Коли судно кладуть у дрейф, то ніс його завертають до вітру якраз настільки, щоб вітрило, під яким здійснюється маневр,— поставлене діагонально до корпусу корабля,— забрало вітер. Після того як це зроблено, ніс установлюють у кількох градусах від напрямку, звідки віє вітер і навітряна скула судна приймає на себе головний натиск хвиль. У такому положенні добре судно витримає будь-який шторм, не зачерпнувши й краплі води і не вимагаючи дальших зусиль з боку команди. Стерно в таких випадках закріплюють, хоч у цьому й немає доконечної потреби (якщо не зважати на шум, який воно створює, вільно обертаючись навколо своєї осі), бо жодного впливу на корабель, що лежить у дрейфі, воно не справляє. Взагалі краще не закріплювати стерно намертво, бо якщо воно не матиме змоги "грати", лопать може зірвати під ударами важких хвиль. Отже, поки тримається вітрило, добре збудований корабель вистоїть проти всякого шторму, мов живе, розумне створіння. Небезпека виникає лише тоді, коли вітер пошматує вітрило на клапті (за нормальних обставин це можливо тільки при справжньому урагані). Тоді судно одвертає од вітру і, ставши бортом до хвиль, опиняється в безпорадному становищі перед натиском стихії; єдиний засіб у цьому випадку — обережно розвернути судно на фордевінд, а тим часом спробувати поставити інше вітрило. Деякі кораблі можуть лежати

в дрейфі взагалі без вітрил, але довіряти таким суднам у відкритому морі не слід.

Та повернімося до нашої оповіді.

Отже, помічник капітана не мав звичаю ставити на палубу вахтового під час штормового дрейфу, і те, що він відступився від свого правила у поєднанні з фактом зникнення сокир та гандшпугів, переконало нас, що заколотники трималися на бачності, й нам не пощастить заскочити їх зненацька, як пропонував Петерс. Одначе щось треба було робити — [58] і не відкладаючи, бо якщо проти Петерса виникла підозра, то з ним розправляться при першій же нагоді, а таку нагоду неодмінно знайдуть або створять, тільки-но вгамується шторм.

Огастес запропонував такий план: якби Петерсові під вірогідним приводом вдалося зсунути якірний ланцюг з ляди в його каюті, то ми могли б пробратися крізь трюм і зненацька напасти на супротивників; але трохи поміркувавши, ми дійшли висновку, що при такій гойданці подібна спроба приречена на невдачу.

На наше щастя, мені кінець кінцем спала більш вдала думка: спробувати зіграти на забобонній вдачі та нечистому сумлінні помічника капітана. Нагадаю, що вранці помер один з матросів, Гартман Роджерс — два дні тому його схопили корчі після випитої склянки грогу. Петерс запевняв, що Роджерса отруїв помічник капітана і що він має проти нього незаперечні докази, які він, проте, відмовився повідомити нам, хоч як ми його умовляли. Втім, ця норовлива відмова цілком відповідала особливостям його вдачі. Та були чи не були в Петерса поважні підстави підозрювати помічника капітана, ми залюбки пристали на його думку й вирішили діяти відповідним чином.

Роджерс віддав Богові душу близько одинадцятої години ранку, б'ючись у страшних конвульсіях, і вже за кілька хвилин по смерті його труп являв собою таке жахливе й бридке видовище, якого я, мабуть,

більше ніколи в своєму житті не бачив. Череву в нього роздулося, мов у потопельника, який багато тижнів пролежав у воді. Руки теж розпухли, а обличчя, навпаки, зморщилося, здрібніло, стало біле, мов крейда, а тому особливо яскраво вирізнялися на ньому три вогненно-червоні плями, схожі на ті, які проступають у хворих на бешиху. Одна з плям протяглася навскіс через усе обличчя, затуливши око мовби пов'язкою з червоного оксамиту. В такому огидному стані труп ополудні винесли на палубу, щоб викинути за борт, але в цю мить він потрапив на очі помічників капітана (той побачив мертвого Роджерса вперше), і чи то його розібрали докори сумління, чи то він ужахнувся від такого видува, але він звелів матросам зашити тіло в парусинову койку і здійснити звичайний ритуал поховання в морі. Віддавши ці розпорядження, він спустився вниз, ніби йому було нестерпно дивитися на свою жертву. Поки матроси готувалися виконати те, що їм було наказано, налетів скажений шторм, і вони відклали поховання на потім. Покинутий напризволяще труп змило до [59] шпігатів біля лівого борту, де він і пролежав до того часу, про який ідеться, перекочуючись по палубі щоразу, коли бриг круто нахилився.

Домовившись, як діяти, ми негайно заходилися здійснювати наш план. Петерс піднявся на палубу, де його відразу гукнув Аллен, якого, либонь, тут і поставили тільки з тією метою, аби стежив за тим, що відбуватиметься на баку, а не для чогось іншого. Доля негідника вирішилася вмить і без жодного звуку; наблизившись до нього недбалою ходою і з безтурботним виразом, ніби збирався погомоніти, Петерс ухопив його за горло і перекинув через фальшборт, перш ніж той устиг писнути. Потім Петерс покликав нас, і ми приєдналися до нього. Першою нашою турботою було чимось озброїтися, хоча доводилося пильнувати, бо на палубі не можна було стояти й секунди, не тримаючись за щонебудь, і щоразу, коли судно заривалося носом у воду, через палубу перекочувалися величезні хвилі. Нам треба було також поспішати, бо щохвилини на палубі міг з'явитися помічник капітана й поставити людей до насосів, адже не було сумніву, що бриг швидко набирає воду. Після тривалих пошуків ми не знайшли нічого більш підходящого, як два держакі від насосів, одним озброївся Огастес, другим — я. Потім ми стягли з Роджерса сорочку і скинули труп у море. Ми з Петерсом

спустилися в кубрик, а Огастеса залишили вартувати на палубі; він став на тому самому місці, де стояв Аллен, обернувшись до кают-компанії спиною, отож якби хто-небудь із помічникових поплічників визирнув назовні, він навряд чи відрізняв би його від вахтового.

Опинившись у кубрику, я негайно став переряджатися в мертвого Роджерса. Дуже допомогла нам сорочка, яку ми стягли з мерця, бо то була ні на що не схожа, якогось особливого крою блуза із голубої трикотажної матерії з широкими поперечними білими смугами — небіжчик носив її поверх іншого одягу. Натягши блузу, я заходився споруджувати собі штучне черево, що скидалося б на жахливо роздуте черево трупа. З цією метою я запхав під блузу кілька зібганих простирадл — і вийшло, як треба. Розпухлі руки я виготовив, надівши білі шерстяні рукавиці й набивши їх усіляким ганчір'ям, що валялося в кубрику. Потім Петерс прикрасив мені обличчя: спочатку натер його білою крейдою, а тоді намазав кров'ю, взятою з поріза на його пальці. Не забули ми і про багрову смугу, яка затуляла мені око й надавала воістину страхітливого вигляду. [60]

Розділ восьмий

Коли в тьмяному світлі від ліхтаря я подивився на себе в уламок дзеркала, що висів у кубрику, мене опанував такий моторошний жах перед своєю зовнішністю, яка так нагадувала страшного мерця, чию роль я хотів зіграти, що я весь похолов, затремтів і ледве зміг набратися мужності, аби не відступитися від свого наміру. Хай там як, а обставини вимагали від нас рішучих дій, і ми з Петерсом вийшли на палубу.

Там усе було спокійно і, тиснувшись до фальшборту, ми троє прокралися до кают-компанії. Двері були прочинені й заклинені внизу, на верхній сходинці, дерев'яними брусочками, які не давали ні щільно їх причинити, ні зненацька розчахнути поштовхом знадвору. Крізь щілини біля дверних завіс ми легко могли роздивитися, що робиться всередині. Тепер стало очевидно, що ми вчинили дуже слушно, відмовившись від думки захопити заколотників зненацька, бо вони явно були насторожі.

Лише один з них спав, причому лежав він під самим трапом, маючи напихваті рушницю. Решта сиділи на матрацах, принесених сюди з койок і постелених просто на підлозі, й відбували якусь серйозну нараду. І хоча вони щойно пиячили, як свідчили два порожні глеки та кілька олив'яних кухлів, що валялися неподалік, вони не так набралися, як звичайно. Всі були озброєні ножами, в одного чи у двох за поясом стриміли пістолети, а зовсім поруч лежало на койці багато рушниць.

Перш ніж остаточно вирішити, як нам діяти, ми досить довго дослухалися, про що вони там говорять. Досі ми домовилися тільки про те, щоб перед тим, як на них напасти, паралізувати їхню волю, налякавши їх привидом Роджерса. Вони саме обговорювали свої піратські плани, і ми чітко розібрали тільки те, що вони мають намір з'єднатися з командою шхуни "Шершень", а якщо вдасться, то захопити й шхуну, аби згодом здійснити великомасштабну розбійницьку операцію, подробиці якої ніхто з нас не розчув.

Хтось згадав про Петерса, а помічник капітана щось відповів, але дуже тихо, й ми нічого не розібрали, потім він додав уже голосно: "Ніяк не збагну, навіщо Петерс панькається з отим капітановим виродком на баку, і чим скоріше обидва полетять за борт, тим ліпше". На ці слова ніхто не відповів, але ми відчули, що їх сприйняли схвально всі, хто був у кают-компанії, в тому числі й Джонс. Я був збуджений до краю, тим більше, що ні Огастес, ні Петерс, як я міг [61] бачити, не знали, що нам робити далі. Особисто я подумки запрягся продати своє життя якомога дорожче і не піддаватися ні страху, ні слабості.

Рев вітру в снастях та гуркіт хвиль, які перекочувалися через палубу, заглушував голоси, і ми чули, про що говорилося в кают-компанії лише в хвилини короткочасного затишшя. В одну з таких пауз ми виразно розібрали, як помічник капітана звелів комусь піти на бак і наказати тим паскудним шмаркачам з'явитися сюди, де за ними можна наглядати, бо "він не потерпить ніяких темних справ на борту брига". На наше щастя, шалена гойданка не дозволила виконати це розпорядження негайно. Кок уже підвівся з матраца, щоб іти по нас, коли раптом корабель круто

нахилився і так рвучко, аж я думав, щогли не витримають і зламаються, і його жбурнуло й стукнуло головою в двері каюти по лівому борту, причому двері гойднулися всередину, а в кают-компанії зчинилася метушня. На щастя, нікого з нас не зірвало з місця, отож ми встигли швидко відступити на бак і похапцем розробити план дальших дій до того, як чорний кок виліз нагору чи радше висунув голову з люка, бо на палубу він так і не вийшов. Від того місця, де був, він не зміг помітити, що Аллена немає, і тому крикнув йому про наказ помічника каштана.

— Чую! — зміненим голосом відгукнувся Петерс, і кок негайно спустився вниз, нічого не запідозривши.

Обидва мої товариші сміливо рушили на корму й спустилися до кают-компанії, причому Петерс причинив за собою двері нещільно, як вони стояли й раніше. Помічник капітана зустрів їх з удаваною привітністю і сказав Огастесові, що за добру поведінку він дозволяє йому перебратися до кают-компанії і зараховує його до своєї команди. Потім налив моєму другові півкухля рому і змусив випити. Все це я бачив і чув, бо подався за своїми товаришами, як тільки причинилися двері, й зайняв колишній пункт спостереження. Я прихопив обидві рукояті від насосів, одну з яких заховав біля трапа, щоб узяти її, як тільки вона знадобиться.

Я з усіх сил намагався зберігати рівновагу, аби добре бачити все, що відбувається всередині, і набирався духу, готуючись з'явитися серед заколотників, як тільки Петерс подасть мені знак — так ми з ним наперед домовилися. Незабаром йому вдалося перевести розмову на кров, пролиту під час бунту, і поступово матроси навперебій заговорили [62] про всілякі забобони, поширені в моряцькому середовищі. Я не міг розчути всього, що говорилося, але виразно бачив, як впливає ця тема на присутніх. Помічник каштана вочевидь почувався досить зле, і коли хтось згадав про те, як жахливо виглядав Роджерсів труп, я думав, він ось-ось знепритомніє. Тут Петерс запитав у нього, чи не ліпше буде негайно скинути труп у море, бо страшно дивитись, як він перекочується по палубі з місця на місце. На ці слова в мерзотника перехопило подих, і він повільно обвів поглядом своїх спільників, ніби благаючи, щоб хтось

зголосився й зробив цю роботу. Одначе ніхто навіть не ворухнувся, й було видно, що вся банда дійшла до крайньої межі нервового збудження. Ось тут Петерс і подав мені знак. Я негайно розчинив навстіж двері в кают-компанію, спустився по трапу і мовчки став посеред збіговиська.

Незвичайний ефект, викликаний цією несподіваною появою, легко пояснити, якщо врахувати всю сукупність розмаїтих обставин. У подібних випадках у глядача, як правило, все-таки лишається іскра сумніву в реальності того, що відбувається перед його очима, якась, хай і дуже слабенька, надія, що він став жертвою ошуканства і що привид аж ніяк не гість зі світу тіней. Не буде перебільшенням сказати, що такі іскри сумніву супроводжують появу чи не кожного привида і що моторошний жах, який при цьому виникає, навіть у найочевидніших випадках і в тих випадках, коли він завдає найтяжчих мук, більше пояснюється страхом, аби проява і справді не виявилася реальністю, аніж твердою вірою в її реальність. Але в цьому випадку, як легко збагнути, в запамороченій свідомості заколотників не знайшлося жодної підстави для сумніву в тому, що Роджерсів привид — це не його бридкий труп і не його безтілесний образ. Відокремлене становище брига та його цілковита неприступність у такий шторм обмежила можливості ошуканства до таких вузьких і чітко визначених меж, що бандити, як їм здавалося, могли вмиль окинути їх мисленням поглядом. Ось уже двадцять чотири дні перебували вони у відкритому морі, ні з ким не підтримуючи жодного зв'язку і лише іноді перегукуючись із зустрічними кораблями. Команда в повному складі — тобто всі ті, хто, як вони знали, перебував у той час на борту — зібралася в кают-компанії, за винятком вахтового Аллена; але він так вирізнявся серед усіх велетенським зростом (шість футів і шість дюймів), що вони й на мить не могли припустити, нібито саме Аллен прийшов до [63] них у образі привида. Додайте до цього шалену бурю, що вселяла благоговійний страх, балачки, розпочаті Петерсом, бридке враження, яке вранці справив на матросів справдешній труп, відмінно зіграну мною роль привида, тьмяне й миготливе світло від ліхтаря, що ривками гойдався туди-сюди, то освітлював мене, то залишав у півтімі, й тоді вам не доведеться дивуватися, що наше ошуканство справило навіть більший ефект, ніж ми сподівалися. Помічник капітана підхопився

з матраца, на якому лежав, і, не зронивши й звуку, впав неживий на підлогу кают-компанії, що ходила ходором, і його тіло, мов колода, відкотилося до лівої стінки. З тих семи, котрі залишилися, лише троє зберегли якусь частку самовладання. Інші четверо на короткий час мовби приросли до підлоги — я ніколи не бачив таких жалюгідних жертв безнадії й страху. Опір ми зустріли лише з боку кока, Джона Ханта і Річарда Паркера; але й вони захищалися абияк. Двох перших миттю застрелив Петерс, а Паркера я оглушив держакон від насоса, який був при мені. Тим часом Огастес схопив з підлоги рушницю й вистрелив ще одному заколотникові (Вілсонові) в груди. Тепер їх залишилося тільки троє, але на той час вони отямалися від свого заціпеніння і, мабуть, здогадалися, як спритно ми їх ошукали, бо вчинили запеклий опір і могли б навіть здолати нас, якби не могутня фізична сила Петерса. Ці троє були Джонс, Грілі та Авессалом Хікс. Джонс повалив Огастеса на підлогу, кілька разів ударив його ножом у праву руку й, поза всяким сумнівом, порішив би (бо ні Петерс, ні я не могли в цю хвилину позбутися власних противників), коли б не вчасна поміч друга, на якого ми, звичайно, зовсім не розраховували. Цим другом виявився не хто інший, як Тигр. У найкритичніший для Огастеса момент він із глухим гарчанням вбіг до кают-компанії і, стрибнувши на Джонса, вмить припечатав його до підлоги. Мій друг, проте, не міг через поранення взяти дальшу участь у боротьбі, а мені так заважало моє маскарadne вбрання, що я ледь повертався. Собака вчепився Джонсові в горло й не відпускав. Ну а щодо Петерса, то він був не рівня тим двом, які ще залишилися, і давно поклав би обох, якби не тіснота приміщення та сильні поштовхи від гойданки. Незабаром йому вдалося схопити важкий табурет, із тих, які валялися на підлозі, й він розчерепив Грілі голову саме в ту мить, коли той наготувався пальнути в мене з рушниці, а відразу по тому судно круто нахилилося — і його відкинуло просто на Хікса, якого він схопив за [64] горло і вмить задушив. Отже, ми заволоділи бригом, і нам для цього знадобилося менше часу, ніж знадобилося мені, щоб розповісти вам про все це.

Живим із наших супротивників залишився один Річард Паркер, той самий, якого я, коли пригадуєте, повалив ударом держака від насоса на

самому початку битви. Він лежав нерухомо біля дверей розгромленої каюти; та коли Петерс копнув його ногою, він озвався й попросив пощади. Його тільки оглушило ударом і, крім невеличкої рани на голові, він був цілий і неушкоджений. Паркер підвівся, і про всяк випадок ми зв'язали йому за спиною руки. Тигр усе ще гарчав над розпростертим долі Джонсом, та, придивившись, ми побачили глибоку рану на горлі від гострих ікол собаки, з якої цебеніла кров,— Джонс був мертвий.

Повернуло на першу годину ночі, буря не втихала. Бриг потерпів від штормових хвиль більше, аніж будь-коли, і конче треба було вжити заходів, щоб полегшити йому боротьбу зі стихією. Щоразу, як судно нахилилося в підвітряний бік, воно зачерпувало бортом воду, яка проникла навіть у кают-компанію, бо, спускаючись, я залишив люк відкритим. Весь лівий фальшборт змило в море, змило й камбуз, і чотиривесельну шлюпку з корми. Грот-щогла так тріщала і гнулася, що ось-ось могла переламатися. Аби вигадати більше місця під вантаж у кормовому трюмі, шпор грот-щогли на "Дельфіні" був закріплений між двома палубами (гідна осуду практика, до якої іноді вдаються тупі й жадібні корабелі), і тепер виникла небезпека, що сильним шквалом її може вирвати зі степса. Та найнеприємнішим для нас відкриттям стало те, що в трюмі вже набралось на сім футів води.

Залишивши трупи лежати в кают-компанії, ми негайно заходилися відкачувати насосами воду — Паркерові, звичайно, розв'язали руки, щоб і він брав участь у роботі. Хоча ми забинтували Огастесові руку так дбайливо, як тільки змогли, і він старався з усіх сил, допомога з нього була невелика. Однак ми переконалися, що, коли постійно качати бодай одним насосом, води в трюмі не прибуває. Оскільки нас залишилося тільки четверо, це була нелегка праця, але ми не занепадали духом і з нетерпінням чекали світанку, коли зможемо полегшити бриг, зрубавши грот-щоглу.

Так минула ніч, сповнена тривоги і втоми, а коли нарешті розвиднілося, шторм анітрохи не вщух і не було жодних [65] ознак того, що він збирається вщухати. Ми витягли з кают-компанії трупи і

поскидали їх за борт. Наступною нашою турботою було позбутися грот-щогли. Зробивши всі необхідні приготування, Петерс заходився рубати щоглу (сокири ми знайшли в кают-компанії), а ми стояли наготові біля штагів і вантів. У потрібний момент, коли бриг круто нахилився в підвітряний бік, він крикнув нам рубати навітряні ванти, що ми й зробили, і вся маса дерева й такелажу обвалилася в море, майже не зачепивши бриг і не завдавши корпусу ніякої шкоди. Тепер судно хитало менше, але наше становище лишалося надзвичайно небезпечним, бо, попри всі зусилля, ми не встигали відкачувати воду одним насосом. Огастес не міг працювати на повну силу, й допомоги з нього було мало. На додачу до всіх нещасть із навітряного боку вдарила важка хвиля і збила бриг на кілька румбів, підставивши його бортом до вітру, а перш ніж судно повернулося в попереднє положення, друга хвиля завалила його набік. Баласт усією своєю масою перемістився до підвітряного борту (вантаж зірвало з місця ще раніше, й він совався туди-сюди), і ми вже чекали, що "Дельфін" ось-ось перекинеться. Проте незабаром ми трохи вирівнялися; правда, баласт не змістився від лівого борту, й судно залишилося дуже нахилене. Відкачувати воду було марно, та ми однаково не змогли б цього робити, бо страшенно втомилися і так постирали долоні, що на них утворилися криваві рани, аж страшно було дивитися.

Хоча Паркер намагався нас відмовити, ми вирішили зрубати й фок-щоглу. Марудитися з нею довелося довго, оскільки палуба була дуже нахилена. Падаючи за борт, вона знесла бушприт, і від "Дельфіна" залишився один корпус.

Досі ми мали підстави сподіватися, що в крайньому разі врятуємося на баркасі, який залишився цілий, хоча через нього перекотилася не одна височенна хвиля. Та недовго довелося нам тішитися цією надією, бо як тільки ми позбулися фок-щогли, а з нею й фока, який утримував бриг у більш-менш стійкому положенні, хвилі, не перекочуючись, почали обвалюватися прямо на кораблі, і через п'ять хвилин вони гуляли по палубі від носа до корми, зірвавши і баркас, і правий фальшборт і навіть розбивши на друзки брашпиль. Небезпечніше становище годі було собі уявити.

Ополудні шторм начебто почав ушухати, але, на превелике наше розчарування, затишшя тривало лише кілька хвилин, а потім вітер задув з подвійною силою. Близько четвертої пополудні його пориви уже валили з ніг, а коли споночило, [66] в мене не лишилося навіть слабенької надії, що корабель протримається на плаву до ранку.

До півночі "Дельфін" занурився настільки, що вода доходила до нижньої палуби. Потім ми втратили стерно, причому хвиля, яка його зірвала, підкинула корму дуже високо, аж днище відірвалося від води, а потім опустилося на неї з таким ударом, який буває, коли корабель налітає на рифи. Ми розраховували, що стерно витримає будь-який шторм, бо збите воно було надзвичайно міцно, я ніколи не бачив такої надійної конструкції — ні раніше, ні згодом. Згори вниз уздовж його головного бруса ішов ряд масивних залізних скаб; у такий самий спосіб скаби були установлені й на ахтерштевні. Крізь обидва ряди скаб був просунутий товстий кований стрижень, на якому й оберталося стерно. Про страхітливу силу хвилі, яка його зірвала, можна судити з того, що скаби, кінці яких проходили крізь тіло ахтерштевня і зсередини були загнуті, всі, як одна, виявилися видерті з твердого дерева.

Не встигли ми перевести дух після цього удару, як на нас навалилася величезна хвиля — таких мені більш не довелося бачити за все своє життя; вона начисто змила трап, що вів до кают-компанії, позривала ляди з люків, заповнила водою всі порожнини всередині корабля.

Розділ дев'ятий

На щастя, перед настанням ночі ми всі міцно прив'язалися до уламків брашпиля і лежали, розпростершись на палубі. Лише ця пересторога врятувала нас від загибелі. Хай там як, а ми всі були — хто більше, а хто менше — оглушені величезною хвилею, вона обвалилася на нас усією своєю вагою, і ми мало не захлинулися. Коли я зміг перевести подих, то голосно погукав товаришів. Відповів один Огастес, він сказав мені:

— Нам кінець! Спаси, Господи, наші душі!

Через якийсь час прийшли до тями і Петерс із Паркером. Вони закликали нас не втрачати мужності, адже надія на порятунок була: вантаж у нас такий, що бриг не може затонути, а шторм над ранок, можливо, вщухне. Після цих слів настрої у мене помітно поліпшився; адже справді судно, завантажене порожніми бочками для китового жиру, не може піти на дно, а в мене останнім часом так тьмарилося [67] в голові, що я про це й не подумав і передусім боявся саме такого кінця. Отже, в мені ожила надія, і я став користатися з кожної зручної нагоди, аби ще міцніше прив'язатися до уламків брашпиля — тим самим, як я помітив, клопоталися й мої товариші. Чорноту ночі, страхітливий гуркіт моря, що раз у раз обвалювало на нас височенні хвилі, годі описати словами. Палуба була на одному рівні з поверхнею води, тобто ми опинилися мовби в западині між двома гребенями білого шумовиння, яке знову й знову перекочувалося через нас. Не буде перебільшенням сказати, що тільки одну секунду з трьох ми не були занурені з головою у воду. Хоча лежали ми близько один від одного, жоден з нас нікого не бачив, як не бачив, власне, і самого корабля, на якому нас качало й перекидало. Іноді ми перегукувалися, щоб підтримати один одного, втішити і підбадьорити того, хто найбільше цього потребував. Особливо непокоїлися ми за ослаблого Огастеса, чия поранена рука, звичайно, не дозволила йому як слід прив'язатися, і ми боялися, щоб його не змило за борт, але допомогти йому не мали ані найменшої змоги. На щастя, він лежав у найбезпечнішому місці; голова й плечі були сховані за уламками брашпиля, і хвилі, набігаючи, розбивались об ті уламки і значно втрачали в силі. Якби Огастес не був під захистом брашпиля (куди хвилі закинули його випадково, після того як він прив'язався на відкритому місці), він би неминуче загинув ще до настання ранку. Завдяки тому, що бриг майже лежав боком, ми всі були більше захищені від хвиль, ніж якби він стояв прямо. Крен, як я вже згадував, був на лівий борт, і майже половина палуби постійно була під водою. Отже, хвилі, які накочувалися справа, розбивалися об корпус судна і накривали нас — а ми лежали, припавши обличчям до палуби, — лише дощем бризок, а ті, які набігали зліва (іноді

їх називають "зустрічними хвилями") , були значно слабші й не могли змити нас, тим більше, що ми були прив'язані й лежали крижем.

Отак провели ми всю ніч посеред кошмарного розгулу стихій, а коли настав ранок, то увіч переконалися, в якому жахливому становищі ми перебуваємо. Бриг перетворився на звичайну колоду, яку хвилі підкидали, наче скіпку, шторм посилювався, переходячи в справдешній ураган, і, здавалося, для нас не було жодної можливості порятунку. Ми мовчки трималися ще кілька годин, кожної миті чекаючи, що або порвуться наші мотузки, або хвилі доламають і змиють за борт рештки брашпиля, або котрийсь із височенних бурунів, [68] що з ревом котилися у всі боки через нас і навколо нас, так глибоко занурить судно під воду, що ми захлинемося, перш ніж воно підійметься на поверхню. Але ласка Господня врятувала нас від усіх небезпек, і близько полудня нас зігріли перші живодайні промені благословенного сонця. Незабаром став помітно вщухати вітер, і раптом уперше після вчорашнього вечора озвався Огастес — він запитав у Петерса, який лежав до нього найближче, чи є, на його думку, можливість урятуватися. Відповіді на це запитання не було, і ми вже подумали, що напівіндіанець захлинувся, але потім, на нашу превелику радість, він заговорив, хоч і дуже слабким голосом, поскаржившись на нестерпний біль від мотузок, які врізалися йому в живіт; мовляв, якщо він не знайде способу їх послабити, то неминуче пропаде, бо далі він уже нездатний терпіти такі пекельні муки. Ми страшенно засмутилися, слухаючи Петерса, бо нічим і ніяк не могли йому допомогти, адже хвилі й далі накочувалися на нас. Ми умовляли його потерпіти, пообіцявши полегшити його страждання, як тільки буде змога. Він відповів, що незабаром буде пізно; що він віддасть Богові душу, перш ніж ми зможемо прийти йому на допомогу. Ще кілька хвилин Петерс стогнав, а потім затих, і ми вирішили, що він сконав.

Коли настав вечір, хвиля почала спадати, і за п'ять хвилин лише один бурун перекочувався через палубу з навітряного боку; почав ущухати й вітер, хоча шторм усе шаленів. Ось уже кілька годин ніхто з моїх товаришів не зронив і слова. Я покликав Огастеса. Він відповів дуже

кволим голосом, і я не розчув, що він сказав. Потім я звернувся до Петерса й Паркера, але обидва мовчали.

Незабаром після цього я майже втратив тяму, і в моїй уяві почали виникати різні приємні видіння: зелені дерева, лани золотої пшениці, що колихалася на вітрі, хороводи дівчат, кавалькади вершників та інші фантастичні картини. Тепер я розумію, що в усіх тих образах, які пропливали перед моїм внутрішнім зором, було щось спільне — а саме, ідея руху. Жодного разу не привидівся мені нерухомий предмет, такий, як будинок, гора або щось подібне; зате нескінченною процесією проносилися вітряки, кораблі, величезні птахи, повітряні кулі, люди верхи на конях, карети, що мчали з карколомною швидкістю, та всяка всячина, яка перебувала в постійному русі. Коли я очунав, було, судячи з висоти сонця, близько першої години дня. З величезними труднощами став пригадувати я, де я є і що зі мною діється, і якийсь час мені здавалося, ніби я досі перебуваю в трюмі, [69] поблизу свого ящика, і ніби поруч мене лежить не Паркер, а Тигр.

Коли я остаточно прийшов до тями, віяв помірний бриз, і море було відносно спокійне; лише вряди-годи хвиля мляво перекочувалася через палубу. З моєї лівої руки мотузка сповзла, залишивши криваве садно біля ліктя; права рука цілком затерпла й нижче передпліччя розпухла, натерта мотузкою, яка з'їхала від плеча до ліктя. Друга мотузка, та, якою я обв'язав себе навкруг пояса, завдавала мені нестерпного болю, бо туго натяглася і глибоко вдавилася в живіт. Подивившись на своїх товаришів, я побачив, що Петерс живий, хоча товстий мотуз, обмотаний навколо крижів, здавалося, перетяв його надвоє; коли я заворушився, він зробив кволий жест, показавши на свої пута. Огастес не подавав жодних ознак життя, скорчившись біля уламків брашпиля. Побачивши, що я ворухнувся, Паркер заговорив і запитав, чи вистачить у мене сили визволити його від пут — мовляв, якщо я зберуся на силі й допоможу йому розв'язатися, ми, можливо, і врятуємося; якщо ж ні, то загинемо. Я порадив Паркерові набратися мужності і сказав, що спробую допомогти йому. Сунувши руку до кишені штанів, я намацав там свій складаний ніжик і після кількох невдалих спроб зумів нарешті відкрити лезо. Потім

лівою рукою я примудрився звільнити праву від пут і перерізав ножом мотузку, обмотану навкруг мого тулуба. Спробувавши підвестись, я, проте, виявив, що ноги мене не тримають; не міг я також підняти праву руку чи бодай ворухнути нею. Коли я сказав про це Паркерові, він порадив мені кілька хвилин спокійно полежати, тримаючись лівою рукою за брашпиль, щоб кров знову почала циркулювати. Так я й зробив, і незабаром оніміння стало проходити, і я зміг поворушити однією ногою, потім другою; а трохи згодом став поволі володіти і правою рукою. З великою обережністю поповз я тепер до Паркера, не спинаючись на ноги, і незабаром перетяв усі його пута. Після короткого перепочинку він теж зміг рухати руками й ногами. Далі, не гаючи часу, ми заходилися визволяти Петерса. Мотузка прорвала пояс вовняних штанів, дві сорочки і так глибоко врізалася йому в пах, що як тільки ми її зняли, звідти полилася кров. Одначе Петерсові відразу полегшало, він заговорив і став рухатися з меншими зусиллями, ніж я або Паркер — безперечно, йому допомогло вимушене кровопускання.

Ми майже не надіялися, що Огастес оклигає, бо він не подавав жодних ознак життя; але, підійшовши до нього, ми [70] з'ясували, що він просто знепритомнів від утрати крові, бо пов'язку, яку ми наклали йому на поранену руку, давно зірвало хвилями; а мотузки, якими він прив'язався до брашпиля, не були настільки натягнуті, щоб заподіяти йому смерть. Визволивши мого друга від пут та від дерев'яних уламків брашпиля, ми перенесли його на сухе місце з навітряного боку, і всі троє заходилися розтирати йому руки й ноги. Через чверть години він опритомнів, але тільки наступного ранку почав нас упізнавати і спромігся заговорити. Поки ми отак звільнялися від своїх пут, зовсім споночіло, почали збиратися хмари, і нас опанував моторошний страх, що знову налетить шторм, і тоді вже ніщо не врятує нас від загибелі — адже ми були вкрай виснажені і змучені. Проте нам пощастило, і всю ніч погода стояла помірна, хвиля спадала, і це вселило нам надію на порятунок. З північного заходу все ще віяв бриз, але було зовсім не холодно. Огастеса ми обережно прив'язали біля навітряного борту, щоб під час гойданки він не скотився в море, бо ще був дуже кволий і не міг триматися сам. Нам прив'язуватися не було потреби, і ми тільки всілися впритул один до

одного біля брашпиля і, тримаючись за уривки такелажу, стали міркувати, як нам вибратися з нашого жахливого становища. Ми відчували велику полегкість, поскидавши з себе свої лахи і викрутивши їх. Одіж швидко висохла, і коли ми знову вдяглися, вона здалася нам теплою, приємною і додала бадьорості. Допомогли ми роздягтися й Огастесові, самі викрутили його вбрання, і він теж ожив і підбадьорився.

Тепер нас найдужче мучили голод і спрага; ми боялися навіть подумати, що з нами буде без їства й води, і навіть жалкували, що уникнули менш страшної смерті в морській безодні. Правда, ми втішали себе думкою, що нас підбере який-небудь корабель, і закликали один одного мужньо витерпіти випробування, які пошле нам доля.

Нарешті настав ранок чотирнадцятого липня. Погода була ясна й тепла, з північного заходу віяв сталий, але легкий бриз. Море зовсім заспокоїлося, бриг, невідомо з якої причини, трохи вирівнявся, палуба підсохла, і ми могли вільно по ній ходити. Минуло вже понад три доби, відколи ми не їли й не мали в роті жодної краплі води, і конче треба було роздобути що-небудь із припасів. А що бриг був затоплений, то за цю справу ми взялися з невірою в душі, мало сподіваючись на успіх. Насмикавши цвяхів з уламків люка, що вів до кают-компанії, ми позаганяли їх у дві дощечки, які збили хрестом, і в такий спосіб спорудили щось на зразок драги; цю [71] штуку ми спустили на вірьовці через люк у кают-компанію і стали волочити дошки із цвяхами туди-сюди в слабкій надії зачепити що-небудь їстівне або предмет, за допомогою якого ми змогли б роздобути харчі. Цим ділом ми займалися майже весь ранок, проте вивудили лише кілька простирадл, які легко чіплялися за цвяхи. Зрештою, наш прилад був настільки примітивний, що сподіватися на більший успіх і не випадало.

Потім ми перейшли на бак і спробували нашу драгу в кубрику, але також марно і майже впали в розпач, коли Петерс запропонував, щоб ми обв'язали його вірьовкою, і він спробує щастя, пірнувши в кают-компанію. Цю пропозицію ми зустріли з таким захватом, який може спричинити лише відроджена надія. Він негайно роздягся, залишивши на собі одні

панталони, а ми дбайливо закріпили в нього на поясі міцну вірьовку, обв'язавши її через плечі, щоб вона не зіскочила. Здійснити те, що задумав Петерс, було важко й дуже небезпечно, адже в самій кают-компанії навряд чи можна було розжитися якоюсь провізією, і нирець мав би, досягши дна, звернути праворуч, подолати під водою відстань у десять-дванадцять футів, проникнути у вузький прохід, який вів до комори, узяти там що-небудь їстівне і повернутися назад — і все на одному вдиху.

Коли ми добре обв'язали Петерса, він спустився по трапу, аж поки вода досягла йому підборіддя, а тоді пірнув уперед головою, намагаючись завернути праворуч, до комори. Перша його спроба виявилася, проте, цілком невдалою. Не минуло й півхвилини, як вірьовка рвучко смикнулася (ми домовилися, що ривком він повідомлятиме нам, коли його витягувати). Ми витягли його нагору вмить, але так необережно, що він добряче вдарився об трап. Повернувся він з порожніми руками, не зумівши проникнути в прохід і до половини, бо всі сили витратив на те, щоб утриматися на глибині, не дозволяючи воді виштовхнути його нагору, до палубного настилу. Вибрався він на поверхню геть знесилений і чверть години мусив відпочивати, перш ніж зважився пірнути знову.

Друга спроба мала ще менший успіх. Він так довго залишався під водою, не подаючи сигналу, що ми стривожилися і витягли його на власний розсуд, причому він мало не захлинувся, бо, за його словами, смикав за вірьовку вже кілька разів, а ми нічого не відчували. Сталося це, мабуть, тому, що вона заплуталася між поручнями в нижній частині трапа. Ці поручні справді так заважали, що ми вирішили [72] зламати їх, перш ніж удатися до нових спроб. Оскільки нам доводилося розраховувати лише на свою фізичну силу, то ми всі спустилися по трапу, і, стоячи по шию у воді, дружно налягли на поручні й повалили їх униз.

Третя спроба, як і перші дві, завершилася нічим, і тоді ми зрозуміли, що нічого не доб'ємося, поки не прилаштуємо вагу, яка утримувала б нирця на підлозі кают-компанії, поки сін провадитиме пошуки. Ми довго

не могли знайти нічого такого, що відповідало б нашій меті; але нарешті, на свою превелику радість, натрапили на ланцюг, кільця якого були з'єднані нещільно, і ми легко відокремили від нього необхідний нам уривок. Обмотавши його навколо литки й міцно закріпивши, Петерс учетверте пірнув до кают-компанії й цього разу добрався аж до дверей у комору. Та на його гірке розчарування, двері виявилися замкнені, й він мусив повернутися, навіть не спробувавши їх виломати, бо при крайній напрузі міг пробути під водою щонайбільше хвилину. Тепер наші справи справді виглядали препогано, і ні Огастес, ні я не змогли втриматися від сліз, коли подумали, які труднощі чатують на нас попереду і як мало залишається надії на порятунок. Але то була лише хвилинна слабкість. Упавши навколішки, ми звернулися з молитвою до Господа, бажаючи, щоб Він допоміг нам здолати всі небезпеки, які випали на нашу долю; а коли піднялися, то відчули в душах нову надію і з новою рішучістю стали міркувати, які ще земні засоби можна застосувати для нашого вибавлення.

Розділ десятий

Незабаром після того сталася подія, яка розбудила в мені такі глибокі переживання, викликала такі суперечливі почуття,— від невтримної радості до моторошного жаху,— які потім мені не довелося спізнати жодного разу, хоча за дев'ять довгих років доля постачила мене безліччю пригод, багатих на дивовижні, а іноді й загадкові та незбагненні події.

Ми лежали на палубі біля трапа, що вів у кают-компанію, й обговорювали можливість проникнути в комору, коли я глянув на Огастеса, який лежав обличчям до мене, і побачив, що раптом він смертельно зблід, а губи в нього якось по-дивному затремтіли. Стривожений до глибини душі, я запитав у нього, що сталося, але він не відповів, і я вже був подумав, що він несподівано почув себе дуже зле, але [73] в ту саму мить я помітив його палахкотючий погляд, спрямований на щось позаду мене. Я обернув голову, і я ніколи в житті не забуду, яка нестямна радість пронизала кожную клітинку мого єства, коли

я побачив великий бриг, що йшов прямо на нас і був уже не далі як милі за дві. Я підхопився на ноги, так ніби в груди мені вдарила куля, і, простерши руки в напрямку корабля, завмер, нерухомий і нездатний промовити бодай слово. Паркер і Петерс були збуджені не менше, хоч і по-різному. Петерс пішов у якийсь божевільний танець, вигукуючи чудернацькі слова впереміш із виттям та прокльонами, а Паркер від радості заплакав, мов мала дитина.

Корабель, який ми помітили, виявився великою бригантиною, збудованою в Голландії, пофарбованою в чорний колір і з якоюсь недоладною позолоченою фігурою на носі. Він, мабуть, добре потерпів від негоди, і шторм, який для нас виявився фатальним, завдав і йому чималої шкоди: фор-стенгю було зірвано, частину правого фальшборту — теж. Коли ми вперше його побачили, він був, як я вже сказав, на відстані двох миль з навітряного боку і йшов просто на нас. Вітер віяв слабенький, але, на наш превеликий подив, на незнайомому бригові підняли лише фок та грот із летючим клівером — отже, йшов він повільно, а ми нетямилися від нетерпіння. Попри наше збудження, всі ми також помітили, що бриг іде якимось по-дивному. Двічі або тричі він настільки відхилявся від курсу, що можна було подумати, на незнайомому кораблі взагалі не помітили "Дельфіна" або, не бачачи на борту людей, вирішили повернути на інший галс і відійти. В таких випадках ми починали кричати й репетувати не своїм голосом, і корабель знову змінював курс і наближався до нас — так повторилося кілька разів і, не бачачи цьому іншого пояснення, ми кінець кінцем вирішили, що стерничий просто п'яний.

Спочатку ми не побачили на борту незнайомого корабля жодної живої душі, та коли він наблизився до нас на чверть милі, ми роздивилися, що там було троє матросів, судячи з одягу — голландців. Двоє лежали на старій парусині на баку, а третій, що, здавалося, роздивлявся нас з неабиякою цікавістю, сперся на правий фальшборт біля самого бушприта. То був високий і кремезний чоловік з дуже темною шкірою. Всією своєю поведінкою він, здавалося, закликав нас трохи потерпіти, приязно, хоч і трохи дивно, кивав нам головою, показуючи два

разки сліпучо-білих зубів. Коли судно підійшло зовсім близько, ми побачили, як з його [74] голови впав у море червоний фланелевий кашкет; але він на це не звернув уваги чи звернув дуже мало й далі кивав та всміхався на свій дивний манір. Я описую те, що відбувалося, з усіма подробицями, але описую точно так — це слід узяти до уваги,— як нам воно здавалося.

Бриг тепер наближався до нас повільно, але впевненіше, ніж раніш,— о, я не можу розповідати про це спокійно! Наші серця мало не вискакували з грудей, і ми виливали душу в криках та у хвалі Господу за повний, несподіваний, чудесний порятунок, який от-от мав прийти. І раптом з незнайомого корабля (а він був уже зовсім близько) океанський вітер приніс дивний запах, звідти війнуло неймовірним сопухом, що для нього в цілому світі не знайти назви... Таке годі собі уявити... щось диявольське... задушливе... незбагненне, нестерпне. Задихаючись, я хапнув ротом повітря і, обернувшись до товаришів, побачив, що вони білі, як мармур. Та для запитань чи здогадів часу вже не лишалося — бриг був від нас за півсотні футів і, здавалося, хотів упритул підійти до нашої корми, щоб ми могли перебраться на його палубу, не спускаючи шлюпки. Ми кинулися на корму, але в цю саму мить корабель раптом відхилило від курсу, яким він ішов, румбів на п'ять або шість, і він пройшов повз нас не далі як за двадцять футів, давши нам змогу побачити все, що діялося на його палубі. Поки я житиму, з моєї пам'яті не вивітриться той жах, що опанував мене, коли я все роздивився. Між кормою і камбузом лежало двадцять п'ять або тридцять трупів — серед них і кілька жіночих,— які майже цілком розклалися. В цю мить ми зрозуміли, що на цьому проклятому небом кораблі не лишилося жодної живої людини! І все ж ми не могли втриматися, щоб не заволати, кличучи на допомогу. Атож, ми просили допомоги в мерців! У ті трагічні хвилини ми зверталися до мовчазних і бридких тіней з палким благанням, ми довго й голосно просили їх не кидати нас напризволяще, адже й ми скоро перетворимося на таких, як вони, ми благали їх прийняти нас у своє спорохнявіле товариство! Ми нетямилися від жаху й розпачу, ми втрачали глузд від гіркого розчарування.

І тільки-но з наших горлянок вихопився зойк жаху, як від бушприта незнайомого корабля долинув у відповідь крик, такий схожий на людський, що міг би збити з пантелику навіть людину з найвитонченішим слухом. У цю мить судно знову рвучко відхилилося від курсу, відкривши нам носову частину, й ми відразу збагнули, звідки долинув крик. Ми побачили, що високий кремезний чоловік, як і раніше, стоїть, [75] схилившись на фальшборт, що він і досі киває головою, але його обличчя тепер не було видно. Його руки звисилися через поручень, і долоні були вивернуті назовні. Коліна впиралися в туго натягнуту між шпором бушприта і кат-балкою товсту линву. На спині в нього, там, де було видерто клапоть сорочки й тіло оголилося, сиділа величезна чайка; глибоко вгородивши пазурі в мертву плоть, вона жадібно довбала її дзьобом і поглинала шматки. Її біле пір'я було забризкане кров'ю. Коли бриг ще раз відхилився від курсу, наблизивши до нас ніс, чайка, мовби через силу, підняла закривавлену голову, якийсь час дивилася на нас ніби в отупінні, потім ліниво відірвалася від тіла, на якому бенкетувала, й пролетіла просто над нашою палубою, ширяючи в небі зі шматком кров'янисто-брунатної маси в дзьобі. Зрештою цей бридкий кусень із глухим ударом ляпнувся під самі ноги Паркерові. Нехай мені Бог простить, але саме в ту мить у мене вперше промайнула одна думка,— втім, краще я змовчу про неї,— і я, мов зачарований, ступив крок до кривавої калюжки. Піднявши голову, я зустрів напружений і промовистий погляд Огастеса, який негайно повернув мені самовладання. Я швидко кинувся вперед і, затремтівши від огиди, викинув бридкий кавалок у море.

Отже, дзьобаючи мертве тіло, що повисло на канаті, хижий птах розгойдував його — цей рух і навіяв враження, що перед нами жива людина. Коли чайка звільнила тіло від своєї ваги, воно розігнулося і трохи повернулося, відкривши нам обличчя мерця. Ніде й ніколи не бачив я нічого жахливішого! Замість очей з'явили чорні провалини, плоть навколо рота зогнила, повністю оголивши зуби. Так ось вона, та усмішка, що вселила нам радісну надію! Так ось... а втім, утримаюся від дальших висновків.

Незнайомий корабель, як я вже сказав, пройшов мало не впритул до нашої корми і повільно, але впевнено рушив за вітром. З ним та з його страшною командою відходили всі наші світлі надії на порятунок. Судно проминало нас дуже повільно, і, мабуть, ми зуміли б у якийсь спосіб перебратися до нього на борт, якби несподіване гірке розчарування та приголомшливе відкриття не паралізували нашу волю і нашу здатність діяти. Ми все бачили, все відчували, але не могли ні думати, ні ворушитися, аж поки — гай-гай! — було вже пізно. Наскільки затьмарився наш розум після цієї пригоди, можна судити з того, що хтось серйозно запропонував пуститися навздогін за кораблем плавом, коли той уже зникав за обрієм. [76]

Відтоді я не раз марно намагався знайти ключ до страшної таємниці, яка огортала долю незнайомого брига. Конструкція корабля та його вигляд, як я вже згадував, навели нас на думку, що то було голландське торговельне судно; про те саме свідчив і одяг команди. Ми легко прочитали б назву на борту й помітили б якісь характерні ознаки, що могли б прояснити для нас таємницю невідомої катастрофи, але ми були такі збуджені, що пустили все це повз увагу. З шафранового кольору шкіри на трупах, які не зовсім розклалися, ми виснували, що команда загинула від жовтої пропасниці або іншої не менш страшної пошесті. Якщо причина в цьому (а іншої я собі не уявляю), то слід відзначити ще одне: судячи з положення трупів, смерть заскочила їх зненацька, причому всіх водночас, тобто все відбулося зовсім не так, як буває навіть за найжахливіших епідемій, які відомі людству. Можливо, причиною нещастя стала отрута, яка випадково потрапила в їхні харчові припаси, або вони всі попоїли якогось невідомого різновиду отруйної риби, чи морської тварини, чи птаха,— а втім, марно будувати здогади та припущення в тій царині, де все огорнуте і назавжди лишиться огорнутим жаскою, незбагненою таємницею.

Розділ одинадцятий

Решту дня ми перебули в тупому заціпенінні, дивлячись навздогін бригові, що віддалявся і віддалявся, аж поки темрява, сховавши його від

наших очей, повернула нас до реальності. Нас знову почали мучити голод і спрага, заглушивши інші турботи та міркування. До ранку, проте, годі було щось удіяти, і, якомога надійніше прив'язавшись, ми спробували бодай трохи подрімати. Попри всі сподівання, мені це вдалося, і я проспав до світанку, коли мої товариші, яким пощастило менше, розбудили мене, щоб поновити спроби добути харчів із трюму або з комори.

Стояв мертвий штиль, поверхня моря була зовсім гладенька, погода тепла і сонячна. Брига не було видно. Почали ми з того, що не без мороки відірвали ще один уривок від ланцюга й обидва прикріпили Петерсові до ніг. Він знову хотів добратися до дверей комори, маючи надію, що зможе їх виломати, якщо в нього вистачить на це часу, а він тепер розраховував дістатися туди значно швидше, оскільки вага на ногах була більша, та й судно не гойдало, як раніш. [77]

Він і справді дістався до дверей дуже швидко, зірвав з ноги один ланцюг і з його допомогою спробував вибити двері, але марно — рама виявилася набагато міцнішою, аніж він гадав. Тривале перебування під водою геть виснажило Петерса, і треба було, щоб замість нього тепер пірнув хтось із нас. Паркер зголосився перший, але, пірнувши тричі, не зумів навіть дістатися до дверей. Огастесові через поранену руку взагалі не було сенсу пірнати, бо він не зміг би виломати двері, навіть якби до них добрався, а отже, настала моя черга послужити для загального добра.

Петерс загубив один з ланцюгів десь біля входу до кают-компанії, і, пірнувши, я виявив, що мене виштовхує вгору через недостатню вагу. Тому я вирішив, що на перший раз лише дістану з води ланцюг. Шарячи по підлозі, я натрапив на твердий предмет і схопив його, не маючи часу з'ясувати, що то є, бо вже пора було виринати. Моєю здобиччю виявилася пляшка, і можна уявити собі нашу радість, коли ми побачили, що це пляшка портвейну. Подякувавши Богові за приємний і своєчасний дар, ми за допомогою мого складаного ножика негайно витягли корок і, зробивши кожен по ковточку, відчули неймовірну полегкість: вино зігріло

нас, підбадьорило і додало нам сили. Потім ми дбайливо закоркували пляшку, обв'язали її носовичком і підвісили так, щоб за жодних обставин вона не могла розбитися.

Трохи відпочивши після щасливої знахідки, я знову пірнув і відразу натрапив на ланцюг, з яким і піднявся нагору. Прив'язавши ланцюг до ноги, я пірнув утретє й переконався, що жодними зусиллями двері під водою не відчинити. На палубу я вибрався геть зневірений.

Здавалося, нашим надіям настав кінець, і з виразу облич товаришів я побачив, що вони вирішили байдуже ждати загибелі. Мабуть, усе-таки вони сп'яніли від випитого вина, чого мені пощастило уникнути завдяки тому, що я відразу пірнув у воду. Говорили вони не до ладу і молили щось несосвітенне. Кілька разів Петерс запитав у мене щось про Нантакет. Я добре пам'ятаю, що Огастес підійшов до мене і з найсерйознішим виразом попросив гребінця — мовляв, у волосся йому набилося повно риб'ячої луски, і він хоче вичесати її, перед тим як зійти на берег. На Паркера вино подіяло начебто менше, і він став умовляти мене, щоб я знову пірнув у кают-компанію і дістав, що трапиться під руку. Я погодився, пірнув і, пробувши під водою рівно хвилину, видобув на поверхню невеличку шкіряну валізку, яка належала капітанові Барнарду. Ми негайно її відкрили, плекаючи [78] слабку надію знайти що-небудь їстівне. Одначе там були лише коробка з бритвами і дві лляні сорочки. Я знову пірнув і повернувся з порожніми руками. Коли моя голова з'явилася на поверхні, я почув брязкіт і, піднявшись на палубу, побачив, що мої невдячні супутники скористалися з моєї відсутності й допили вино, причому розбили пляшку, бо надто поспішали крадькома повісити її на місце, поки я не випірнув з води. Я дорікнув їм за безсердечність, і Огастес розплакався. Двоє інших сміялися, намагаючись перевести все на жарт, але при цьому їхні обличчя так жахливо кривилися, що не доведи Господи мені знову стати коли-небудь свідком таких веселощів. Було очевидно, що випите на порожній шлунок вино негайно проявило свою згубну дію — усі троє були смертельно п'яні. Мені насилу пощастило вмовити їх лягти, і незабаром вони поринули в тяжкий сон, супроводжуваний жахливим хропінням.

Тепер, можна сказати, я залишився на кораблі сам-один і віддався похмурих і безрадіним роздумам. Я не бачив для нас іншого виходу, як повільна смерть від голоду або, в кращому випадку, загибель у морській безодні під час першого шторму, з яким ми зустрінемося, бо нам, виснаженим і змученим, боротися зі стихією буде не до сили.

Голод мов пазурями роздирав мені шлунок, і я не міг далі терпіти ці муки, я відчував, що здатний на що завгодно, аби вгамувати їх. Ножиком я відрізає трохи шкіри від валізи і спробував з'їсти, але не зміг проковтнути жодного шматочка, хоча начебто відчув полегкість, пережовуючи невеличкі клаптики, а потім випльовуючи. Надвечір мої супутники пробудилися один за одним, усі в стані жаскої пригніченості та кволості, спричиненої алкоголем, випари якого вже, правда, розвіялися. Їх тіпало, немов у лихоманці, й вони жалібними голосами просили пити. Їхній стан мене страшенно засмутив, і водночас я зрадів, що завдяки щасливому збігу обставин не випив зайвого і тепер так не мучуся. Однак своєю поведінкою вони неабияк мене стривожили; адже було очевидно, що поки їм не стане краще, вони не зможуть допомагати мені в зусиллях, спрямованих на полегшення нашого становища. Я аж ніяк не відмовився від думки знайти що-небудь їстівне в кают-компанії, але не міг зважитися на нову спробу, поки хтось із них не очуняє настільки, щоб бути здатним тримати кінець вірьовки, коли я пірну. Мені здалося, що Паркер трохи більше володіє собою, ніж інші, і я вдався до всіх можливих заходів, аби його розворушити. Подумавши, що купання в морській воді може [79] справити благодійний ефект, я обв'язав Паркера мотузкою, відвів до трапа (весь цей час він лишався цілком пасивним), штовхнув його у воду й відразу витяг. Я мав право привітати себе з результатами цього експерименту, бо Паркер умить ожив, підбадьорився й, вибравшись на палубу, цілком усвідомлено запитав, навіщо я з ним таке втяв. Я пояснив йому, в чому річ, і він щиро мені подякував, сказавши, що після купання відчуває себе значно ліпше, а потім ми з ним обговорили, як нам бути далі й вирішили застосувати такий самий метод і до Огастеса з Петерсом, після чого вони відразу прийшли до тями. На думку про раптове занурення у воду наштовхнула мене прочитана колись

медична книжка, в якій говорилося, що в тих випадках, коли хворий страждає на *mania a potu**, дуже допомагає водяний душ.

* Потяг до чарки (латин.).

Упевнившись, що тепер я можу довірити своїм супутникам тримати кінець вірьовки, я пірнув ще три або чотири рази в кают-компанію, хоча вже геть споночило, з півночі накочувалася слабка, але довга хвиля, і судно почало гойдати. На дні кают-компанії мені пощастило знайти два ножі у футлярах, порожній глек на три галони і ковдру, але нічого їстівного. Витягши на поверхню ці предмети, я знову подався на пошуки і пірнав, аж поки геть знесилився, але нічого більше не знайшов. Уночі по черзі спускалися під воду Паркер та Петерс але їхні пошуки теж ні до чого не призвели, і тоді ми облишили ці спроби, остаточно зневірившись і вирішивши, що тільки марнуємо сили.

Важко собі уявити, в яких тілесних та душевних муках перебули ми решту ночі. Настав і ранок шістнадцятого липня, і ми почали жадібно оглядати обрій — але дарма! Море було гладеньке, тільки з півночі, як і вчора, котилася довга хвиля. Вже шостий день ми жили без їжі й без води, якщо не рахувати випитої пляшки портвейну, і було очевидно, що коли ми нічого не роздобудемо, то протягнемо дуже мало. Ні раніше, ні згодом не бачив я таких виснажених людей, якими видалися мені в той день Огастес і Петерс. Якби в їхньому теперішньому стані я зустрівся з ними на суходолі, мені б і на думку не спало, що я цих людей знаю. Вони цілком перемінилися на обличчі, і я не міг повірити, що саме з ними я був лише кілька днів назад. Паркер, хоч і схуд неймовірно і так ослаб, що не підіймав з грудей голови, виглядав краще, ніж ті двоє. Він терпів страждання [80] з великим смиренням, не нарікаючи і намагаючись підбадьорити інших, як тільки міг. Щодо мене, то, незважаючи на мою тендітну статуру й на те, що на початку подорожі я мало не вмер від спраги й задухи в трюмі, я мучився не так, як інші, менше схуд, ніж вони, а головне, в дивовижній мірі зберіг ясність думки, тоді як мої товариші перебували в своєрідній розумовій прострації і, здавалося, здитиніли, по-ідіотському посміхалися й верзли казна-що. Правда, вряди-

годи вони нібито приходили до тями й починали усвідомлювати, що з ними відбувається, і тоді жваво підхоплювалися на ноги і протягом короткого часу говорили цілком розумні речі, але їхні слова були сповнені гнітючої безнадії. Хоча, можливо, мої товариші думали про мій стан те саме, що я думав про їхній, не виключено, що і я був без вини винний у тих самих екстравагантних витівках, що й вони, що і я тимчасово западав у нестяму,— ніхто й ніколи про це не довідається.

Пополудні Паркер несподівано заявив, що бачить землю ліворуч по борту, і я на силу зміг його втримати, бо він хотів стрибнути в море й пливати туди. Петерс та Огастес майже не звернули уваги на його балачку, обидва занурені в похмуре заціпеніння. Я довго вдивлявся туди, куди показував Паркер, але нічого схожого на берег не помітив — власне, я надто добре знав, як далеко ми відійшли від суходолу, щоб плекати подібні ілюзії. Мені, одначе, довелося довго переконувати Паркера, що він помилився. Він заридав, він похлинався слізьми, він плакав, мов дитина; ридання та схлипування тривали години зо три, поки він украй знесилився й заснув.

Петерс та Огастес марно намагалися проковтнути клаптики шкіри. Я порадив їм жувати шкіру й випльовувати, але в них не було сили навіть сплюнути. Щодо мене, то час від часу я жував шкіру і відчував певну полегкість; тепер мене найдужче мучила спрага, і я тільки тому не напився морської води, що знав, які жахливі муки випадають на долю тих, хто, опинившись у нашому становищі, вдається до подібного засобу.

Так тягнувся цей день, коли раптом на сході, ліворуч від нас, я побачив вітрило. Якийсь великий корабель ішов майже перпендикулярно до нашого курсу на відстані дванадцяти-п'ятнадцяти миль. Ніхто з моїх товаришів його не побачив, і я вирішив поки що мовчати, аби знову нам не зневіритися в своїх надіях. Але судно наближалось, вітер наповнював його вітрила, і я виразно бачив, що воно прямує [81] до нас. Більше я не міг стримуватися і показав на корабель товаришам по нещастю. Вони вмить підхоплювалися на ноги, виражаючи свою радість у досить-таки чудернацький спосіб: вони плакали, по-дурному реготали, стрибали,

тупотіли ногами по палубі, рвали на собі волосся, молилися й лаялися по черзі. їхній буйний захват вплинув і на мене, я теж нарешті повірив у скорий порятунок, тому й мене опанувало їхнє божевілля, тому й мене переповнював екстаз щастя та почуття вдячності, і я впав на палубу, і я почав качатися по ній, плескаючи в долоні, горлаючи та витинаючи всілякі штуки, коли зненацька отямився і вдруге спізнав усю глибину людського горя й розпачу, побачивши, що невідоме судно вже повернулося до нас кормою і повним ходом іде в протилежному від нас напрямку.

Потім мені ще довго довелося переконувати бідолашних товаришів, що доля й справді знову від нас відвернулася. Вони лише тупо дивилися на мене й усім своїм виглядом показували, що не бажають слухати мою брехню. Особливо стривожила мене поведінка Огастеса. Він пускав повз вуха всі мої слова, він запевняв, що невідомий корабель швидко наближається, і вже наготувався перейти на його палубу. Якись морські водорості біля нашого борту видалися йому шлюпкою з того судна, і він хотів стрибнути в неї, а коли я силоміць утримав його на палубі, він гірко й тужно заридав.

Майже змирившись з утратою останньої надії, ми довго проводжали невідомий корабель поглядами, аж поки втратили його з виду, бо повіяв легкий бриз, і обрій заволокло імлюю. Коли він зник за видноколом, Паркер раптом обернувся до мене з таким дивним виразом на обличчі, що я затремтів. У його погляді була рішучість, якої я раніше в ньому не помічав, і він ще не встиг розтулити рота, як я серцем збагнув, що він скаже. А сказав він лише кілька слів: аби інші могли вижити, один з нас мусить померти.

Розділ дванадцятий

Я вже не раз замислювався над тим, що скоро ми дійдемо до цієї останньої жахливої крайності, і подумки постановив прийняти смерть у будь-якій формі й за будь-яких обставин, але не погоджуватися на такий вихід. І моєї рішучості анітрохи не послаблював голод, який мучив мене

нестерпно. Ні Петерс, ні Огастес не почули пропозиції Паркера. Тому я відразу відвів його вбік, подумки попросивши [82] Бога надати мені силу переконати його відмовитися від свого страхітливого наміру; я став благувати в ім'я всього святого, я наводив безліч аргументів, яких вимагали практичні обставини, я умовляв його, щоб він викинув з голови цю думку і нічого не казав двом іншим нашим товаришам.

Паркер вислухав мене, не висунувши жодного заперечення, і я вже почав надіятися, що мої слова дійшли до його душі. Та коли я замовк, він заявив, що все мною сказане — справедливе і що вдатися до такого засобу означає зробити найтрагічніший вибір, який тільки може постати перед людиною, але що він терпів стільки, скільки здатне витримати живе створіння, і що нема ніякої потреби гинути всім, коли смерть одного, можливо і навіть дуже ймовірно, врятує решту, і дарма я намагаюся його умовити, він однаково не відступиться, бо остаточно зважився ще до появи невідомого корабля, і тільки вітрила на обрії змусили його стриматися й поки що не повідомляти про свій намір.

Тоді я став просити його відкласти здійснення цього задуму бодай на один день, якщо вже він не хоче відмовитися від нього зовсім, і зачекати, чи все-таки не прийде нам на порятунок яке-небудь судно, я знову вдався до всіх можливих доводів, які тільки спадали мені на думку і які — так мені здавалося — могли вплинути на його грубу натуру. У відповідь Паркер заявив, що й так не озивався до найостаннішого моменту, що без їжі він не протягне й години, а тому завтра буде запізно — принаймні для нього.

Бачачи, що він не піддається лагідним умовлянням, я змінив поведінку й тон. Йому, мовляв, має бути відомо, що я легше за інших витримав усі випробування, й отже, я почуваю себе куди краще, ніж він, чи то Петерс, або Огастес, і, коротко кажучи, я просто можу вдатися до сили, аби вчинити по-своєму, і викину його за борт, якщо він надумає розповісти нашим товаришам про свій кровожерливий, людоїдський план. Тоді Паркер схопив мене за горло й, діставши ніж, кілька разів спробував штрикнути мене в живіт, але був надто кволий, і спроба

вбивства йому не вдалася. Не на жарт розлютившись, я тим часом відтіснив його до борту й уже хотів скинути в море. Від негайної загибелі його врятувало лише втручання Петерса, який, підійшовши, розборонив нас і запитав, у чім причина сварки. Перш ніж я встиг йому перешкодити, Паркер усе пояснив.

Його слова призвели до ще жахливіших наслідків, ніж я сподівався. І Огастес, і Петерс нишком уже давно плекали ту саму диявольську думку, яку чисто випадково першим [83] висловив уголос Паркер, і тепер вони стали на його бік, наполягаючи на негайному здійсненні кривавого задуму. Отже, дарма я сподівався, що принаймні в одного з них вистачить сили духу виступити проти такого жахіття, і тоді, маючи спільника, я з його допомогою, поза всяким сумнівом, не допустив би до кровопролиття. Мої надії не справдилися, і тепер я мусив подбати про власну безпеку, оскільки мої товариші знавісніли від спраги й голоду, і якби я й далі чинив опір, вони могли б позбавити мене за це права брати участь на рівних у трагедії, яка наближалася невідворотно.

Я сказав, що пристаю на їхню пропозицію і прошу тільки зачекати ще годину, нехай розвіється туман, який нас огортає, і, може, ми знову побачимо вчорашній корабель. Мені довелося довго їх умовляти, поки вони погодилися відкласти справу на цей короткий час. Незабаром повіяв бриз, туман — як я й думав — розвіявся менше ніж за годину, але обрій був чистий, і ми наготувалися кидати жереб.

З великою нехиттю зупиняюся я на драмі, яка відбулася потім. Багато довелося мені пережити згодом, але ця драма, у всіх її найменших подробицях, ніколи не зітреться у мене з пам'яті і гіркий спогад про неї до кінця моїх днів затьмарюватиме кожну хвилину мого існування. Нехай читач не нарікає, якщо я викладу цю частину оповіді дуже коротко — настільки, наскільки дозволять описувані події. Щоб розіграти фатальну лотерею, яка мала вирішити долю кожного з нас, ми не могли придумати нічого іншого, як тягти жереб. Отож ми вистругали чотири тоненькі скалочки, і було вирішено, що їх триматиму я. Я відійшов на один кінець судна, а мої безталанні товариші мовчки всілися на другому,

повернувшись до мене спинами. Найпекельніші муки під час цієї драми я пережив тоді, коли почав складати скалочки в рядок. Хоч би в які обставини потрапила людина, вона скрізь і всюди палко прагне зберегти життя, і це бажання тим бурхливіше, чим тонша ниточка, яка пов'язує її із земним існуванням. Але тепер, коли потаємна, чітко означена й грізна справа, яку я робив (така несхожа на боротьбу зі штормом чи з нестерпними муками голоду), дала мені змогу подумати про те, як уникнути найстрашнішої зі смертей, смерті задля люджерської мети, самовладання, завдяки якому я так довго тримався, відлетіло, мов пір'їнки за вітром, і я почув себе безпорадною жертвою огидного, неподоланного жаху. Спочатку я не знайшов у собі навіть сили обламати й скласти скалочки — мої пальці не слухалися [84] мене, а коліна в мене так тремтіли, аж боляче стукалися одне об одне. Подумки я перебрав безліч способів — один безглуздіший за інший,— як уникнути участі в кривавому розиграші. Я хотів упасти перед товаришами навколішки і благати, щоб звільнили мене від жорстокого обов'язку, хотів кинутися на них і вбити когось одного, зробивши жеребкування непотрібним — одне слово, я думав про все що завгодно, тільки не про справу, яку мені доручили. З цього тривалого запаморочення мене пробудив голос Паркера, який зажадав, щоб я поклав край їхньому болісному чеканню. Але й тоді я все ніяк не міг примусити себе розкласти скалочки, а й далі думав, якою хитрістю спонукати котрогось зі своїх товаришів по нещастю витягти найкоротший жереб, бо між нами було погоджено, що задля порятунку інших помре той, хто висмикне в мене з руки найкоротшу скалочку. Якщо хтось захоче звинуватити мене в жорстокості, хай спершу опиниться в моєму становищі.

Далі баритися було неможливо, і хоча серце в мене мало не вискакувало з грудей, я рушив на бак, де мене чекали мої супутники. Я простяг руку, і Петерс, не вагаючись, потяг свій жереб. Смерть його обминула — він висмикнув не найкоротшу скалочку. А мої шанси вижити зменшилися на один. Зібравши всю свою мужність, я повернувся до Огастеса. Він теж відразу потяг свій жереб, і йому теж пощастило. Тепер імовірність того, що я житиму, зменшилася до п'ятдесяти відсотків. У цю мить мене заповонила просто-таки звіряча лютість, і я відчув до бідолахи

Паркера, до свого товариша по нещастю, глуху сатанинську ненависть. Але це почуття швидко розвіялось, і, весь тремтячи й заплющивши очі, я простяг йому дві скалочки, які в мене лишалися. Минуло не менш як п'ять хвилин, перше ніж він набрався рішучості потягти свій жереб, п'ять хвилин болісної напруженої невідомості, які я простояв із заплющеними очима. Аж ось одну зі скалочок рвучко висмикнули з моєї руки. Жереб було кинуто, але я ще не знав, у чію користь він випав: за мене чи проти мене. Всі мовчали, а я не наважувався глянути на скалочку, яка лишилася у мене в руці. Нарешті Петерс узяв мене за руку, я примусив себе розплющити очі і з виразу Паркерового обличчя побачив, що смертний вирок ухвалено йому, а я житиму. Хапнувши ротом повітря, я впав непритомний на палубу.

Коли я прийшов до тями, то побачив розв'язку трагедії — смерть спостигла того, хто її й накликав. Паркер опору не чинив; Петерс ударив його ножом у спину, й він упав [85] мертвий. Не стану розповідати про кривавий бенкет, який відбувся зразу по тому. Такі речі можна лише уявити, але жодні слова не донесуть до свідомості витончений жах їхньої реальності. Скажу лише, що насамперед ми втамували кров'ю забитого пекельну спрагу, а потім з обопільної згоди відрубали в нього голову, руки та ноги і разом з нутрощами викинули в океан, а решту їли по шматочку протягом наступних чотирьох днів, яких я ніколи не зможу забути,— сімнадцятого, вісімнадцятого, дев'ятнадцятого і двадцятого липня.

Дев'ятнадцятого числа, коли протягом п'ятнадцяти-двадцяти хвилин лив дощ, ми за допомогою простирадла, яке вивудили драгою відразу після шторму, зуміли зібрати трохи води. Її було не більше як півгалона, але й ця невеличка кількість додала нам сили й надії.

Двадцять першого ми знову почули себе в безвиході. Погода все ще стояла ясна й тепла, лише зрідка віяв бриз і напливали тумани, переважно з півночі та з заходу.

Двадцять другого числа, коли ми сиділи, притулившись один до одного й похмуро думали про свою недолю, в мене раптом промайнула думка, з якою сяйнув і проблеск надії. Я пригадав, що коли ми зрубали фок-щоглу, Петерс, який стояв біля якірного ланцюга з навітряного боку, віддав мені сокиру й попросив, якщо можна, захвати її в надійне місце, і що за кілька хвилин до того, як на бриг накотився останній велетенський бурун і залив судно водою, я відніс сокиру в кубрик і поклав у одну з комірчин, прилеглих до лівого борту. І ось тепер я подумав, що якби ми знайшли ту сокиру, то змогли б прорубати палубу над коморою і дістати звідти якусь провізію.

Коли я розповів моїм товаришам про цей план, обидва тихо скрикнули від радості, й ми всі подалися на бак. Тут спускатися було куди небезпечніше, ніж у кают-компанію, бо прохід був вужчий; нагадаю, що всю надбудову над трапом у кают-компанію давно змило хвилями, тоді як спуск до кубрика, що являв собою простий люк площею близько трьох квадратних футів, залишився непошкоджений. Я, проте, не вагався ані секунди; як і раніше, мене обв'язали навкруг пояса мотузкою, і я хоробро пірнув у воду, ногами вниз, швидко дістався до комірчини і вже з першої спроби знайшов сокиру. Важко передати, з яким захватом і радістю зустріли мене на поверхні, а ту легкість, з якою пощастило дістати сокиру, визнали за добрий знак, що обіцяв нам кінцевий порятунок. [86]

Надія додала нам сил, і ми з Петерсом усю ніч по черзі рубали палубу — поранена рука Огастеса не дозволяла йому допомогти нам бодай трохи. Ми були такі кволі, що ледве стояли на ногах і без відпочинку могли працювати лише протягом однієї-двох хвилин, отож незабаром стало очевидно: нам знадобляться довгі години для того, щоб досягти мети — прорубати в палубі достатньо широкий отвір, крізь який ми могли б спуститися в комору. Ця обставина, одначе, анітрохи не розхолодила нас, і, протрудившись усю ніч при світлі місяця, ми вже на світанку двадцять третього липня закінчили нашу роботу.

Петерс зголосився пірнути перший. Обв'язавшись ланцюгами та мотузкою, він спустився до комори і незабаром повернувся з невеличкою банкою, яка, на нашу превелику радість, виявилася банкою оливок. Розділивши між собою оливки, ми жадібно їх з'їли і приготувалися спустити Пе-терса вдруге. Цього разу його успіх перевершив усі наші сподівання: він повернувся на палубу майже відразу з великим окостом шинки і пляшкою мадери. Вина ми випили лише по ковточку, знаючи з власного досвіду, як небезпечно ним зловживати. Шинка майже зовсім зіпсувалася від морської води за винятком шматка фунтів на два біля самої кістки. їстівну частину ми розділили, і Петерс із Огастесом не змогли втриматися — вони проковтнули свої порції вмить. Я повівся обережніше: боячись неминучої спраги, з'їв лише малий шматочок. Потім ми вирішили відпочити від трудів, що виявилися для нас дуже важкими.

Ополудні ми почули себе значно ліпше й з відновленими силами взялися за добування харчів. Ми з Петерсом пірнали по черзі аж до заходу сонця. Нам щастило то більше, то менше, і ми дістали з комори ще чотири банки з оливками, трохи менші, ніж перша, окіст, обплетений бутель галонів на три з чудовою мадерою і, що принесло нам особливу радість, невеличку черепаху з родини галапагоських; кілька таких черепах капітан Барнард узяв перед відплиттям зі шхуни "Мері Піттс", яка ходила в Тихий океан полювати тюленів і щойно повернулася з плавання.

У своїй оповіді мені доведеться ще не раз згадувати про цю породу черепах. Живуть вони, як, мабуть, відомо багатьом читачам, на Галапагоських островах,— острови й названо за ім'ям цієї істоти: іспанське слово *galapago* означає прісноводну черепаху. За незвичайну форму та поведінку їх ще іноді називають слоновими черепахами. Деякі з них мають велетенські розміри. Я сам бачив кількох, котрі [87] важили від дванадцяти до п'ятнадцяти сотень фунтів, хоча не пригадаю, аби хто-небудь із моряків розповідав, що зустрічав екземпляри важчі за вісімсот фунтів. На вигляд вони чудні й навіть бридкі. Пересуваються вони дуже повільно, важко й розмірено переставляючи лапи та несучи тулуб на висоті фута від землі. Шия в них тонка і дуже гнучка, переважно від

вісімнадцяти дюймів до двох футів завдовжки, а якось я вбив черепаху, в якої від плеча до кінця голови було не менше як три фути десять дюймів. Голова в них дивовижно схожа на зміїну. Ці черепахи неймовірно довго можуть обходитися без їжі. Відомі випадки, коли їх держали в трюмі корабля по кілька років, нічим не годуючи, і по завершенні цього часу вони залишалися такими самими м'ясистими, як і на початку, і взагалі були в пречудовому стані. А в одному відношенні ці дивовижні створіння скидаються на дромадерів — одnogорбих верблюдів, жителів пустелі. Під самою шиєю вони мають сумку з постійним запасом прісної води. Їх іноді забивали після річного голодування і знаходили в цій сумці до трьох галонів чистої прозорої води. Годуються вони здебільшого дикою петрушкою і селерою, а також портулаком, морськими водоростями й опунцією; особливо корисна для них остання рослина, яка рясно росте на схилах прибережних пагорбів, саме там, де живе і сама черепаха. Їхнє м'ясо — чудова й поживна їжа, і немає сумніву, що тисячі мореплавців, зайнятих китобійним та іншими промислами в Тихому океані, завдячують їм життям.

Черепаха, яку нам пощастило зловити в затопленій коморі, була невеликих розмірів і важила десь фунтів шістдесят п'ять — сімдесят. Нам потрапила до рук самиця, надзвичайно м'ясиста, а в її сумці ми виявили близько кварта прозорої і чистої прісної води. Це був справжній скарб, і, впавши в одному пориві навколішки, ми вознесли подяку Господеві за таку своєчасну поміч.

Нам коштувало чималих зусиль витягти черепаху крізь отвір на палубу, бо вона шалено пручалася, а сила в неї дивовижна. Вона мало не вирвалася в Петерса з рук і не шмигнула знову у воду, але Огастес накинув їй на шию зашморг і тримав її, поки я не стрибнув униз до Петерса й не допоміг йому витягти її назовні.

Ми обережно перелили воду із сумки в глек, що його, як ви, либонь, пам'ятаєте, ми дістали з кают-компанії. Потім ми відбили шийку від пляшки, заткнули її корком, і в нас вийшло щось на зразок чарки ємкістю

в одну восьму пінти. [88] Кожен потім випив цю міру, й було вирішено надалі обмежитися на день саме такою кількістю.

Останні два-три дні погода стояла суха й тепла, і постелі, що їх ми добули з кают-компанії, та наш одяг цілком висохли, отож цю ніч (ніч на двадцять третє липня) ми провели у відносному комфорті, втішаючись безтурботним відпочинком після щедрої вечері з оливок та шинки, приправленої ковтком вина. Боячись, щоб уночі не знявся вітер і не покидав наші припаси за борт, ми прив'язали їх, як могли, до уламків брашпиля. Черепаху вирішили зберегти живою якомога довше і тому перекинули її на спину й теж старанно прив'язали.

Розділ тринадцятий

24 липня. Цей ранок ми зустріли навдивовижу бадьорими. Незважаючи на небезпечне становище, в якому ми досі перебуваємо, не знаючи, правда, де ми дрейфуємо, але знаючи, що до суходолу дуже далеко, незважаючи на те, що їжі в нас тижнів на два, не більше, і то за умов якнайсуворішої економії, а питної води майже не залишилося і нас жене за вітром невідомо куди на жалюгідній, розбитій штормом посудині, незважаючи на все це, ми схильні сприймати нинішні знегоди лише як дрібні неприємності порівняно до куди жахливіших нещасть та небезпек, яких ми завдяки провидінню зовсім недавно уникнули,— настільки відносні поняття добра і поняття зла.

Коли розвиднілося, ми хотіли були знову спробувати щастя в коморі, але почалася гроза з блискавками, полив дощ, і ми вирішили набрати води за допомогою того самого простирадла, яке вже використовували для цієї мети. Ми не додумалися ні до чого ліпшого, як, поклавши на середину простирадла юферс, розтягти його на руках. Вода збиралася на простирадлі, збігала досередини і просочувалася в підставлений знизу глек. У такий спосіб ми майже наповнили нашу посудину, але тут із півночі налетів лютий шквал, і корпус колишнього "Дельфіна" почало так гойдати, що ми не могли встояти на ногах і мусили облишити це діло. Ми пробралися на бак і, міцно прив'язавшись до уламків брашпиля, як

робили й раніше, стали чекати, коли вщухне погода, з набагато більшим спокоєм, ніж можна було сподіватися від нас за подібних обставин. Над полудень вітер ще посилився, а надвечір налетів справжній ураган, піднявши [89] на морі височенну хвилю. Проте досвід уже навчив нас прив'язуватися вельми надійно, і ми перебули цю виснажливу ніч у відносній безпеці, хоча щохвилини через нас перекочувалися хвилі, що загрожували змити нас за борт. На щастя, погода була тепла, і вода навіть приємно освіжала.

25 липня. На ранок буря втихла до бризу швидкістю миль десять на годину, хвиля помітно зменшилася, і вода до нас уже не діставала. На превелике наше горе, виявилось, що хвилі змили в море дві банки з оливками та окіст, хоча вони й були прив'язані дуже ретельно. Черепаху ми вирішили поки що не забивати і задовольнилися сніданком з кількох оливок, запивши його міркою води, яку наполовину змішали з вином,— такий напій не викликав важкого сп'яніння, як то було після портвейну, а навпаки, збадьорив нас і підкріпив. Море залишалося ще бурхливим, і ми не могли поновити пошуки провізії в коморі. Протягом дня крізь отвір у палубі спливали всілякі непотрібні нам речі й умить зникали за бортом. Ми також помітили, що корпус колишнього "Дельфіна" чомусь нахилився дужче, аніж раніше, й ми не могли стояти на палубі, не прив'язуючись до чого-небудь. Ось так минав цей похмурий і невдалий день. Ополудні сонце виглянуло з-за хмар майже в зеніті, й ми зрозуміли, що північні та північно-західні вітри, які віяли майже безперервно, винесли нас до екватора. Надвечір з'явилося кілька акул, і ми неабияк стривожилися, коли одна величезна хижачка нахабно підпливла зовсім близько до нас. Був момент, коли судно сильно нахилилося, палуба занурилася під воду, й страховище опинилося під люком до кают-компанії майже впритул до нас і сильно вдарило Петерса хвостом. Потім хвилею акулу віднесло геть, і ми зітхнули з полегкістю. Мабуть, у спокійну погоду вбити її було б не важко.

26 липня. Вранці вітер майже вщух, хвиля на морі була невисока, й ми вирішили знову взятися за пошуки харчів у коморі. Протягом дня пірнали туди кілька разів, аж поки переконалися, що більше тут не знайдемо

нічого, бо вночі хвилі проламали перегородку, і все, що було в коморі, змило в трюм. Можна собі уявити, який нас опанував розпач, коли ми зробили це відкриття.

27 липня. Море майже заспокоїлося, віє легкий вітерець з півночі й заходу. Ополудні сильно пряжило сонце, й ми сушили одяг. Потім купалися — це тамувало спрагу й узагалі давало полегкість; мусили, проте, стерегтися — цілий день навколо брига шастали акули. [90]

28 липня. Ясна, безвітряна погода. Бриг нахилився так, що ми боїмося, аби він не перекинувся догори дном. Наскільки змогли, приготувалися до такої біди, прив'язавши нашу черепаху, глек з водою та дві останні банки оливок із навітряного боку, винісши їх за корпус, нижче ванпутенсів. Море спокійне протягом цілого дня, вітру майже немає.

29 липня. Погода не змінюється. На пораненій руці Огастеса з'явилися ознаки гангрени. Він нарікає на сонливість і сильну спрагу, але болю майже не відчуває. Ми нічого не могли вдіяти і лише змастили рану рештками оцту з-під оливок, але, здається, це не допомогло. Намагалися якось його втішити й потроїли його пайку води.

30 липня. Сонце пряжить немилосердно, ні найменшого вітерцю. Весь ранок поруч із судном пливла величезна акула. Кілька разів ми пробували накинути на неї зашморг, але в нас нічого не вийшло. Огастесові стає дедалі гірше, він швидко слабне — мабуть, як від нестачі харчів, так і від рани. Весь час благає звільнити його від страждань, запевняючи, що хоче вмерти. Сьогодні ввечері з'їли останні оливки, а вода в глеку так засмерділася, що ми змогли зробити кілька ковтків, лише доливши в неї вина. Вирішили вранці забити черепаху.

31 липня. Ніч була стомлива й тривожна, бо судно вже майже лежить боком. Вранці забили черепаху й заходилися її розтинати. Вона виявилася набагато менша, ніж нам спочатку здалося, хоча і в доброму

стані — всього м'яса набралось фунтів десять, не більше. Щоб зберегти частину м'яса якомога довше, ми нарізали його тонкими скибочками і наповнили ними три банки з-під оливок і пляшку з-під вина (ми їх не викидали), а потім залили рештками оцту. В такий спосіб ми заготовили собі три фунти черепашатини, вирішивши не чіпати цього припасу, поки не з'їмо решту. Погодилися обмежити себе чотирма унціями м'яса на день — в такий спосіб ми розтягли б його на тринадцять днів. На смерканні зненацька полив дощ з громом і блискавкою, але закінчився так само раптово, як і почався, і ми встигли зібрати лише з півпінти води. Всю її з обопільної згоди віддали Огастесові, який майже при смерті. Він пив воду з простирадла (ми тримали його над ним, і цівка стікала йому в рот), бо ніякого посуду напхвату в нас не було. Якби злива тривала довше, то ми, звичайно, вилили б із бутля вино або спорожнили глек із рештками засмерділої води. [91]

Проте й вода мало допомогла бідоласі. Його рука від пальців до плеча почорніла, а ноги стали як лід. Кожної миті ми чекаємо, що він ось-ось випустить дух. Схуд Огастес страшенно; якщо при відплитті з Нантакета він важив сто двадцять сім фунтів, то зараз потягне не більше як сорок або, в кращому випадку, п'ятдесят. Очі в нього глибоко запали, і їх майже не видно, а щоки так провалилися, що він, по суті, не може жувати і навіть пити.

1 серпня. І далі стоїть ясна погода, сонце пражить немилосердно. Вода в глеку геть протухла і кишить червою, ми знемагаємо від спраги. Довелося нам зробити по ковточку гнилої води, змішавши її з вином, але полегкості це не принесло. Більшу полегкість дає купання в морі, але купаємося зрідка, навколо постійно шастають акули. Тепер уже очевидно, що Огастеса врятувати не вдасться,— він помирає. Ми нічим не можемо полегшити його муки, а вони, мабуть, нестерпні. Близько полудня він сконав у страшних корчах, не зронивши ні звуку; останні кілька годин він узагалі мовчав. Смерть Огастеса сповнила нас найпохмурішими передчуттями і так гнітюче вплинула на наш настрій, що ми нерухомо просиділи біля трупа цілий день, озиваючись один до одного тільки пошепки. Лише після того, як геть споночіло, ми набралися духу

підвестись і викинути мерця за борт. На той час труп зробився невимовно бридкий і майже розклався; коли Петерс спробував підняти його, нога відламалась і залишилась у нього в руках. А коли ця гнила маса ковзнула у воду, у фосфоричному світінні, яке вона випромінювала, ми побачили сім або вісім величезних акул — вони терзали жертву, і стукіт їхніх зубів було чутно, либонь, за милю. Ми похололи від жаху, коли почули це клацання.

2 серпня. Стоїть та сама погода — жарка й безвітряна. Світанок ми зустріли в пригніченому настрої і вкрай змучені. Вода в глеку стала цілком непридатною для пиття, перетворившись на густу, слизисту масу, в якій кишить бридка черва. Ми виплеснули її з глека, потім капнули туди трохи оцту з бутля, в якому зберігалось законсервоване черепашаче м'ясо, і добре промили морською водою. Спрага стала зовсім нестерпна, і ми спробували вгамувати її вином, але воно лише підлило пального у вогонь, і ми дуже сп'яніли. Згодом спробували полегшити муки, змішавши вино з морською водою; але від цього питва в нас почалася блювота, і від дальших спроб ми відмовилися. Протягом дня ми шукали можливості скупатися, але дарма; судно [92] зусібіч обложили акули — то були, безперечно, такі самі хижаки, які минулої ночі зжерли нашого нещасного товариша і які сподівалися незабаром учинити ще один бенкет. Ця обставина страшенно нас засмутила і навіяла гнітючі передчуття. Купання приносило нам невимовну полегкість, і ось тепер нас позбавлено такої можливості — це було вже надміру. Крім того, нам щохвилини загрожувала смертельна небезпека: досить було одному з нас послизнутися або зробити непевний рух, і він потрапив би в пащу до зажерливого хижака, бо акули, підпливаючи від затопленого борту, лізли просто на нас. Ні крики, ні інші спроби відігнати їх не давали наслідків. Навіть коли Петерс сокирою поранив одну з найбільших акул, вона й далі вперто насувалася на нас. На смерканні наповзла хмара, але, на превелику прикрість нам, пройшла, так і не пролившись дощем. Годі уявити, як ми мучимося від спраги. Через спрагу, а також через акул усю ніч ми не склепили очей.

3 серпня. Ніякої надії на порятунок. Бриг нахилиється все більше, і стояти на палубі зовсім неможливо. Зайнялися тим, що помістили наш запас черепашатини та вина в безпечне місце, аби не втратити його, навіть якщо бриг перекинеться догори дном. Витягли два костилі від ванпутенсів і обухом сокири загнали їх у обшивку корпусу з навітряного боку, футів за два від води і зовсім близько від кіля, адже судно майже лежить на боку. До цих костилів ми і прив'язали свою провізію, сподіваючись, що тут вона буде в більшій безпеці, ніж під ванпутенсами. Цілий день тяжко мучилися від спраги — скупатися не було ніякої змоги, акули не залишали нас ні на мить. Заснути не вдалося.

4 серпня. Незадовго до світанку ми відчували, що судно перекидається догори кілем, і підхопилися, щоб нас не скинуло у воду. Спочатку бриг перекидався повільно та рівномірно, і ми встигли перелізти на навітряний борт, тримаючись за вірьовки, прив'язані до костилів, що їх ми загнали в корпус судна для зберігання провізії — кінці вірьовок ми передбачливо залишили біля себе. Але ми не врахували, що при перекиданні відбувається прискорення, і зненацька судно стало перекидатися швидше, потім ще швидше, і ми уже не встигали дертися по корпусу з такою самою швидкістю, і, перше, ніж збагнули, що діється, нас пожбурило в море, й ми опинилися на глибині кількох сажнів, розпачливо борсаючись під величезним корпусом брига. [93]

Падаючи у воду, я мусив випустити з рук вірьовку, і, зрозумівши, що опинився під судном і сили мої вичерпуються, я, по суті, перестав боротися за життя і приготувався до близької смерті. Але тут я знову помилився в своїх розрахунках, бо не взяв до уваги, що, перекинувшись, корабель хитнеться потім у протилежний бік. Коли це сталося, завихрені потоки винесли мене нагору ще з більшою силою, ніж занурили вглиб. Випірнувши на поверхню, я побачив, що опинився ярдів за двадцять від брига, принаймні наскільки я міг судити. Судно лежало кілем догори, поривчасто розгойдуючись, а навкруги билися хвилі та шумували водоверті. Петерса ніде не було видно. За кілька футів від мене спливла порожня бочка з-під китового жиру, то там, то там гойдалися на хвилях і інші предмети з брига.

Я згадав про акул, які, я знав, шастали зовсім поряд, і мене заповонив смертельний жах. Щоб відстрашити їх і не дати наблизитися до мене, я поплив до судна, з усіх сил б'ючи руками та ногами по воді, створюючи навколо себе оболонку з шумовиння. Я не сумнівався, що саме завдяки цій простій витівці я залишився живий. Бо перед тим як бриг перекинувся, море кишіло цими страховищами, і немає сумніву, що вони зачіпали мене тілами, поки я плив. Мені пощастило, і я дістався до судна цілий та неушкоджений, хоча так вибився із сил, поки розпачливо борсався у воді, що ніколи не зміг би видертися на нього, якби мені вчасно не допоміг Петерс, котрий, на мою щиру радість, з'явився з-за кіля (він заліз на перекинуте судно з протилежного боку корпусу) і кинув мені кінець вірьовки — однієї з тих, які були прив'язані до костилів.

Не встигли ми уникнути цієї небезпеки, як наші думки звернулися до іншої: нам загрожувала не менш страшна смерть від голоду. Наші припаси змило водою, попри всі застережні заходи, до яких ми вдалися, і, не бачачи найменшої можливості роздобути щось із їжі чи питва, ми обидва піддалися розпачу, ми плакали, як діти, і навіть не намагалися втішити один одного. Важко виправдати таку слабкість, і тим, хто ніколи не опинявся в подібних тарапатах, вона, безперечно, видається неприродною; але не слід забувати, що наші розумові здібності були настільки порушені внаслідок тривалих випробувань, які випали на нашу долю, та постійного страху, що в ті дні нас навряд чи можна було вважати людьми психічно нормальними. Згодом, опиняючись у не менш, а може, й більш небезпечних обставинах, я мужньо терпів усі знегоди, а Петерс, як буде видно, виявляв [94] філософську врівноваженість, майже настільки неймовірну, як і його нинішня байдужість та недоумкуватість,— ось що означає взяти себе в руки.

Насправді ж наше становище не дуже погіршилося, коли бриг перекинувся і ми втратили вино й черепашаче м'ясо (найнепоправнішою втратою було те, що пропало простирадло, яке ми підставляли під дощову воду, і глек, у який ми її збирали); бо ми зробили відкриття, що на відстані двох-трьох футів обабіч від кіля днище було обліплене грубим шаром великих молюсків, які виявилися смачною й поживною їжею.

Таким чином катастрофа, що її ми так боялися, принаймні хоч трохи все ж пішла нам на користь: по-перше, тепер ми маємо запас харчів, якого при помірному споживанні не використаємо й за місяць, а по-друге, розташувалися ми куди зручніше й безпечніше, ніж до того.

Проте всі вигоди нашого нового становища затьмарює неможливість добути питну воду. Ми скинули сорочки, щоб на випадок дощу негайно скористатися ними, як раніше користалися простирадлом, хоча й знали, що в такий спосіб навіть за найсприятливіших обставин не зберемо більше, аніж чверть кварта за один раз. І цілий день у небі не з'явилося жодної хмарки, і ми тяжко мучилися від спеки і спраги. Вночі Петерс на годину поринув у тривожний сон, але я так страждав, що не склепив очей і на мить.

5 серпня. Сьогодні легкий бриз пригнав до нас густу масу морських водоростей, у яких нам пощастило спіймати одинадцять маленьких крабів — вони видалися нам навдивовижу смачними. Ми їли їх разом з ніжними шкаралупками і виявили, що після них не так хочеться пити, як після молюсків. Не бачачи у водоростях жодної акули, ми ризикнули скупатися і пробули у воді чотири чи п'ять годин. Це освіжило нас, пити хотілося менше, і в цю ніч ми почували себе краще, ніж учорашньої ночі, й навіть трохи поспали обидва.

6 серпня. В цей благословенний день пішов сильний дощ, що лив без перерви від полудня й аж до сутінок. Ось коли ми пошкодували, що не зберегли глек та бутель! Бо навіть із нашими примітивними засобами збирання води ми сьогодні могли б наповнити одну, а то й обидві посудини. Одначе мусили задовольнитися тим, що змочували сорочки, а потім їх викручували, ловлячи ротом кожную краплю дорогоцінної вологи. В таких трудах провели весь день. [95]

7 серпня. Тільки-но почало розвиднятися, як ми обидва водночас побачили на сході вітрило — і воно вочевидь наближалось до нас! Ми вітали чудове видовище тривалими, хоч і слабкими криками захвату і негайно стали подавати невідомому кораблю всілякі знаки: розмахували

сорочками, підстрибували, наскільки дозволяла нам наша кволість і навіть кричали на всю силу легень, хоча корабель був ніяк не ближче, ніж за п'ятнадцять миль. Одне судно помалу наближалося, і ми бачили, що, як воно не змінить курсу, то неминуче підійде на відстань, з якої нас помітять. Приблизно через годину після того, як ми вперше побачили невідоме судно, ми вже могли розпізнати людей на палубі. Це була довга, з низькою осадкою і, мабуть, швидкохідна топсельна шхуна з чорною кулею на фор-брамселі і, як нам здалося, з повною командою. Важко було припустити, що нас досі не помітили, і ми неабияк стривожилися, боячись, що шхуна збирається пройти мимо, покинувши нас на певну смерть,— хоч як важко у це повірити, але істоти, що вважають себе за людей, не раз удавалися на морі за схожих обставин до такої диявольської жорстокості*. Але в даному разі ми, слава Богу, обманювалися у своїх побоюваннях. Незабаром ми помітили метушню на борту незнайомця, який негайно по тому підняв британський прапор і, розвернувшись, пішов прямо до нас. Через півгодини ми вже були в каюті шхуни "Джейн Гай", яка під орудою капітана Гая йшла з Ліверпуля в Південні моря та в Тихий океан на тюленьчий промисел і з торговельними цілями. [96]

* Задля наочного прикладу можна згадати випадок із бостонським бригом "Поллі", чия доля настільки схожа на нашу, що я не можу не згадати тут про нього. 12 грудня 1811 року це судно, тоннажністю в сто тридцять тонн, вийшло з Бостона під командою капітана Каспо з вантажем лісу та провізії, взявши курс на Санта-Круа. Крім капітана, на борту було восьмеро людей: його помічник, четверо матросів, кок, а також якийсь містер Хант із дівчиною-негритянкою, що йому належала. П'ятнадцятого грудня, щасливо проминувши міліну Джорджа, судно дало течу під час шторму, що налетів з південного сходу, і кінець кінцем перекинулося, та коли щоглу знесло за борт, корабель випрямився. В такому становищі, без вогню і з дуже малим запасом харчів люди провели на його борту сто дев'яносто один день (від п'ятнадцятого грудня до двадцятого червня), коли капітана Каспо та Семюеля Баджера,— лише вони вижили,— підібрала "Слава", яку капітан Фезерстоун вів з Ріо-де-Жанейро додому в Гуль. Їх підібрали на

двадцять восьмому градусі північної широти і на тринадцятому градусі західної довготи — отже, вони дрейфували понад дві тисячі миль!

Дев'ятого липня "Слава" перестріла бриг "Дромео", і капітан Перкінс забрав двох бідолах до себе, висадивши їх потім у Кеннебеку. Оповідь, з якої ми запозичили ці подробиці, закінчується такими словами:

"Природно запитати, як, пропливши таку величезну відстань у найбільш судноплавній частині Атлантичного океану, вони не були ніким помічені? Їх проминуло понад десять кораблів, один з яких підійшов до них так близько, що вони виразно бачили людей, які дивилися на них із палуби та з такелажу, але на гіркий подив бідолах, які вмирали з голоду й холоду, ті зневажили всі закони гуманності, підняли вітрила і покинули нещасних напризволяще". (Приміт. авт.)

Розділ чотирнадцятий

"Джейн Гай" була гарненькою топсельною шхуною тоннажністю в сто вісімдесят тонн. Вона мала надзвичайно гострий ніс і з помірним вітром ходила дуже швидко — я не бачив суден, які могли б у цьому з нею рівнятися. Але для рейсів у штормову погоду вона годилася менше, і її осадка була завелика, якщо мати на увазі, для чого вона призначалася. Для того промислу, на який вона ходила, потрібні судна більшої тоннажності — від трьохсот до трьохсот п'ятдесяти тонн — і з відносно малою осадкою. Її слід було б оснастити як барк і збудувати трохи інакше, ніж збудовані більшість суден, що плавають у південних морях. Слід приділяти належну увагу й озброєнню. На такому кораблі, наприклад, слід мати десять-дванадцять дванадцятифунтових каронад і дві або три довгоствольні гармати з водонепроникними пороховими ящиками. Якорі та линви мають бути набагато міцніші, ніж на кораблях, призначених для іншої служби, а головне, на такому судні потрібна численна і досвідчена команда — принаймні п'ятдесят-шістдесят матросів, справжніх знавців своєї справи. На "Джейн Гай", крім капітана та його помічника, було лише тридцять п'ять людей команди — правда, вмілих і досвідчених, але все ж її озброєння та оснащення не задовольнили б мореплавця, добре знайомого з небезпеками й труднощами тюленьчого промислу.

Капітан Гай був чоловік із вишуканими світськими манерами і мав великий досвід у плаванні в Південному океані, якому віддав більшу частину свого життя. Йому бракувало, правда, енергії, а отже, й того духу підприємництва, який тут абсолютно необхідний. Він був співвласником шхуни, на якій ходив, і мав право здійснювати рейси в Південних морях за власним розсудом, беручись за перевезення будь-якого вигідного вантажу. Як то завжди буває в подібних рейсах, він мав на борту запас намист, дзеркал, кресал, сокир, сікачів, пилок, стругів, рубанків, доліт, стамесок, буравчиків, [97] терпугів, криволінійних стругів, напилків, молотків, цвяхів, ножів, ножиць, бритв, голок, ниток, череп'яного посуду, ситцю, брелоків та інших таких товарів.

Шхуна вийшла з Ліверпуля десятого липня, двадцять п'ятого на двадцятому градусі західної довготи перетнула тропік Рака і двадцять дев'ятого кинула якір біля Сала, одного з островів Зеленого Мису, де взяла на борт сіль та інші припаси, необхідні для тривалої морської подорожі. Третього серпня вона покинула острови Зеленого Мису і взяла курс на південний захід, у напрямку берегів Бразилії, щоб перетнути екватор між двадцять восьмим і тридцятим градусом західної довготи. Цей курс обирають і більшість суден, які прямують з Європи до мису Доброї Надії і далі — в Ост-Індію. Йдучи цим шляхом, можна уникнути штилів та сильних зустрічних течій, дуже частих біля узбережжя Гвінеї, і за допомогою постійних західних вітрів, що ніколи не завертають у протилежний бік, досягти мису Доброї Надії — отже, ця дорога в кінцевому підсумку виявляється найкоротшою. Першу зупинку капітан Гай мав намір зробити на Кергелені — не знаю навіть, з якої причини. Того дня, коли нас підібрали, шхуна щойно проминула мис Святого Рока на тридцять першому градусі західної довготи; отже, ми продрейфували з півночі на південь не менш як градусів на двадцять п'ять.

На борту "Джейн Гай" до нас поставилися з усією увагою, якої вимагав наш жалюгідний стан. Десь за два тижні, поки судно йшло тим самим курсом на південний схід під лагідним бризом і при чудовій погоді, і Петерс, і я цілком оклигали від наслідків пережитих недавно випробувань та нелюдських страждань, і ми почали згадувати все, що з

нами було, радше як жахливий сон, з якого ми, на щастя, прокинулися, а не як правдиві події в усій їхній тверезій і нещадній реальності. Згодом я зрозумів, що таке часткове затьмарення пам'яті здебільшого настає після раптового переходу або від радості до смутку, або від смутку до радості — причому ступінь забудькуватості прямо пропорційний різниці між щасливими й нещасливими переживаннями. Щодо мене, то нині я нездатний повністю поновити в пам'яті страждання та знегоди, які я витерпів, коли від нашого "Дельфіна" залишився самий корпус. Події я пам'ятаю, але не годен пригадати, які саме почуття володіли мною під час тих подій. Знаю лише, що в моменти, коли відбувалася та чи та подія, мені здавалося, що більших мук ніколи й нікому не доводилося терпіти.

[98]

Кілька тижнів наше плавання тривало без пригод, крім хіба зустрічей з китобійними суднами, а частіше — з чорними або справжніми китами, яких так називають на відміну від кашалотів. Правда, вони почали нам траплятися переважно вже після двадцять п'ятої паралелі. Шістнадцятого вересня, перебуваючи зовсім близько до мису Доброї Надії, шхуна витримала перший справжній шторм, відколи покинула Ліверпуль. У тих місцях, а ще частіше на південь і на схід від мису (ми лежали на захід від нього) морякам часто доводиться вступати в боротьбу з шаленими ураганами, що налітають із півночі. Вони завжди приносять із собою височенні хвилі, й одна з найбільших небезпек полягає в тому, що вітер раптово змінює напрямок у самому розпалі шторму. Справжній ураган дме з півночі або з північного сходу, і раптом западає мертвий штиль, а відразу по тому налітає ще сильніший шквал з південного заходу. Як правило, таку різку перемену провіщає світла пляма на південному обрії, і тому на кораблях устигають ужити застережних заходів.

Було близько шостої ранку, коли на шхуну при чистому небі налетів шквал і, як звичайно, з півночі. На восьму годину буря посилилася, піднявши такі велетенські хвилі, яких я ще ніколи не бачив. Хоча майже всі вітрила були прибрані, шхуна трималася не так, як слід би триматися океанському кораблю; вона заривалася носом у кожну хвилю і ледь

устигала випрямитися, перш ніж накочувалася нова хвиля і знову її накривала. Світла пляма на південно-західному обрії, яку ми давно виглядали, з'явилася перед самим заходом сонця, а приблизно через годину невеличке переднє вітрило, яке було напнуте, безживно обвисло на щоглі. А через дві хвилини, попри всі наші приготування, шхуну мов чарами перекинуло набік, і могутній потік шумовиння перекотився через круто нахилене судно. На щастя, ураганний вітер обмежився шквалом, і нам пощастило вирівняти шхуну. Обійшлося без пошкоджень. Поперечні хвилі завдавали нам великої мороки ще кілька годин, але над ранок на шхуні все було майже в такому самому стані, як і до шторму. Капітан Гай вважав, що врятувалися ми чудом.

Тринадцятого жовтня, перебуваючи на $46^{\circ}53'$ п. ш. і $37^{\circ}46'$ с. д., ми побачили острів Принца Едуарда. Через два дні ми наблизилися до острова Володіння, а незабаром проминули й острови Крозе, розташовані на $42^{\circ}59'$ п. ш. і 48° с. д. Вісімнадцятого числа ми дісталися до острова Кер-гелена, або, як ще його називають, острова Пустки,— це [99] в південній частині Індійського океану,— й кинули якір у затоці Різдва, на глибині сажнів у чотири.

Острів Кергелена — а точніше, архіпелаг островів — лежить на південний схід від мису Доброї Надії на відстані майже вісімсот ліг. Острови були відкриті в 1772 році бароном де Кергуленом, чи Кергеленом, французом, який думав, що перед ним частина величезного південного материка,— його повідомлення про це свого часу спричинило велику сенсацію. Французький уряд, зацікавившись відкриттям, наступного року послав барона обстежити нову землю — ось тоді й було виявлено помилку. 1777 року на ці ж таки острови натрапив капітан Кук, він назвав найбільший серед них островом Пустки — і цілком заслужено. Правда, коли наближаєшся до острова, цього не подумаєш, бо з вересня до березня схили пагорбів здалеку видаються покритими буйною зеленню. Це помилкове враження спричинене невеличкою рослиною, що нагадує каменеломку, яка рясно пробивається крізь крихкий мох, утворюючи чималі клапті зелені. Іншої рослинності тут майже немає, якщо не брати до уваги жорстку колючу траву біля самої гавані,

лишайників та низькорослого чагарнику, схожого на сім'яну капусту, але його насіння надзвичайно гірке і кисле на смак.

На острові багато пагорбів, хоча й невисоких. Їхні вершини постійно накриті снігом. Є тут кілька заток, але гавань Різдва найзручніша для стоянки суден. Якщо підходити до острова з північно-східного боку, то вона буде першою затокою після мису Франсуа, що утворює північне узбережжя острова і завдяки своїй незвичайній формі править за добрий орієнтир. На самому його кінці, що виступає далеко в море, височіє скеля з великим проломом, схожим на арку. Координати горловини затоки — 48°40' п. ш., 69°6' с. д. Увійшовши туди, можна знайти добру стоянку під прикриттям кількох малих острівців, які захищають судно від північного вітру. Якщо від цієї стоянки пройти далі на схід, то потрапиш у Осину гавань, у самій глибині затоки. Це невеличка водойма, з усіх боків оточена суходолом, куди можна увійти крізь прохід завширшки в чотири сажні, дно тут тверде і глинисте, глибина від трьох до десяти сажнів. У Осиній гавані корабель може простояти на якорі цілий рік без найменшого ризику. В її західній частині, біля входу в неї, стікає в море легкодоступний струмочок із чудовою прісною водою.

На острові Кергелена досі водяться і тюлені, і котики, і безліч морських слонів. Тут живе дуже багато пернатих. [100] А особливо пінгвінів, що поділяються на чотири види. Найбільші серед них — королівські пінгвіни, яких називають так за величину й за барвисте пір'я. Верхня частина тіла в королівських пінгвінів звичайно сіра, іноді з ліловим відтінком, а нижня — найчистішого білого кольору. Голова й ноги — глянцево-чорні. А справжня окраса оперення — дві широкі золотаві смуги, що йдуть від голови до грудей. Дзьоб — довгий, рожевий або ясно-червоний. Ходять вони, велично випроставшись. Голову тримають високо, крила опущені, мов дві руки, хвіст стримить на одній лінії з лапами; схожість із людською постаттю настільки разюча, що легко може обманути при неувважному погляді або в сутінках. Королівські пінгвіни, яких ми зустріли на Землі Кергелена, були значно більші за гусака.

Крім королівських, тут водяться чубаті пінгвіни, пінгвіни-віслюки і звичайні пінгвіни. Вони набагато менші, пір'я в них не таке барвисте, як у королівських, і взагалі вони на них мало схожі.

На островах живуть не тільки пінгвіни, а й безліч інших птахів, серед яких можна згадати морських курочок, голубих буревісників, чирків, качок, портегмонтських курочок, бакланів, місцевих голубів, велетенських буревісників, морських ластівок, крячків, чайок, гусей, звичайних буревісників і, нарешті, альбатросів.

Велетенський буревісник — хижий птах, не менший за середнього альбатроса. Часто його називають костоломом або скопою. Вони зовсім не бояться людей, і їхнє м'ясо, якщо його вміло приготувати, цілком годиться на харч. Іноді вони ширяють понад самою водою, широко розкинувши крила і начебто зовсім не ворущачи ними.

Альбатрос — один з найбільших і найлютіших птахів серед тих, які водяться в Південному океані. Він належить до сімейства чайок, здобич ловить і шматує на льоту, а на суходіл опускається тільки для того, щоб вивести пташенят. Між альбатросами й пінгвінами існує якась дивна дружба. Вони кладуть гнізда разом, мовби за спільно обміркованим планом: гніздо альбатроса звичайно лежить у центрі невеликого квадрата, утвореного чотирма пінгвінячими гніздами. Моряки називають таке гніздування пташиним базаром. Пташині базари описувалися в літературі часто, та, можливо, моїм читачам ці описи на очі не траплялися, а мені доведеться ще не раз згадувати про пінгвінів та альбатросів, і, мабуть, не зайвим буде розповісти тут дещо про їхній спосіб життя і гніздування. [101]

Коли настає сезон розмноження, птахи збираються у величезні зграї і протягом кількох днів мовби обмірковують, як улаштувати свої гнізда. Та зрештою вони беруться за діло. Насамперед обирають зручний майданчик підходящих розмірів, здебільшого площею в три-чотири акри і розташований якомога ближче до води, але так, щоб хвилі до нього не докочувалися. Місце намагаються вибрати рівне, якнайменше

захарашене камінням. Потім, начебто підкоряючись якійсь одній волі, птахи, всі, як один, починають із математичною точністю витоптувати квадрат або прямокутник (залежно від характеру місцевості) достатніх розмірів, щоб на ньому могли вільно розміститися всі, хто тут зібрався, але не більше, бо вони, здається, сповнені рішучості не допустити сюди майбутніх прибуд, які не брали участі в будівництві табору. Одна сторона майданчика, вибраного в такий спосіб, тягнеться паралельно лінії води й відкрита для входу та виходу.

Позначивши межі колонії, птахи починають очищати майданчик від усякого непотребу, тягаючи камінь за каменем і складаючи їх уздовж кордонів, так що з трьох сторін, обернутих до суходолу, утворюється своєрідний мур. Попід внутрішньою стіною цього муру протоптується гладенька доріжка завширшки від шести до восьми футів — для спільних прогулянок.

Далі птахам належить розбити майданчик на маленькі квадрати приблизно однакових розмірів. Для цього вони протоптують вузькі й гладенькі стежинки, що перетинаються під прямим кутом по всій території гніздування. На кожній точці перетину споруджують гнізда альбатроси, а в центрі кожного квадрата — пінгвіни; тобто кожне альбатросове гніздо оточене чотирма пінгвінячими, а кожне пінгвіняче — чотирма альбатросовими. Гніздо пінгвіна — це просто неглибока ямка, достатня для того, щоб не викотилося однісіньке яйце. Альбатроси влаштовуються зручніше, вони намощують із землі, морських водоростей та черепашок горбочок заввишки у фут і в два фути діаметром. На цьому горбочку самка альбатроса мостить своє гніздо.

В період висиджування птахи поведуться вкрай обережно, вони не залишають гніздо порожнім навіть на мить і так пильнують аж до того часу, поки пташенята не зміцніють і не навчаться самі про себе турбуватися. Поки самець добуває в морі харч, самка залишається на своєму посту і лише, коли партнер повернеться, зважується покинути на хвильку гніздо. Яйця ніколи не залишаються відкритими — коли [102] один птах підводиться з гнізда, другий негайно сідає на його місце. Цей

захід остороги спричинений злодійськими нахилами жителів колонії — вони аж ніяк не проти при першій же нагоді поцупити в сусіда яйце.

Хоча зустрічаються колонії, де живуть лише пінгвіни та альбатроси, у більшості випадків їх заселяють найрізноманітніші морські птахи, причому всі мають однакові права громадянства і влаштовують свої гнізда там чи там, де знайдеться місце, хоча менші птахи ніколи не намагаються селитися поміж більшими. Здалеку пташині базари являють собою дивовижне видовище. Застилаючи небо, над ними постійно чорніють хмари альбатросів (разом з дрібнішим птаством), які то вирушають на полювання в море, то повертаються зі здобиччю додому. Водночас можна спостерігати юрми пінгвінів — одні простують туди-сюди по вузьких стежечках, інші, маршируючи з особливою, майже військовою виправкою, розгулюють по алеї, що тягнеться уздовж мурів, які оточують колонію. Одне слово, при пильному спостереженні доходиш висновку, що немає нічого дивовижнішого, ніж оця замисленість пернатих істот, і жодне явище не примусить так задуматися кожну нормальну людину, як видовище пташиного базару.

Вранці наступного дня, після того як ми кинули якір у затоці Різдва, перший помічник капітана містер Паттерсон звелів спустити на воду шлюпки і, хоча сезон не розпочався, вирушив на пошуки тюленів, залишивши капітана і його юного родича на голій косі на захід від затоки; їм треба було в якихось справах пробратися в глиб острова, але що то були за справи, мені не вдалося розвідати. Капітан Гай узяв із собою пляшку із запечатаним у ній листом, і від того місця, де ми його висадили, подався на найвищий на острові пагорб. Мабуть, він хотів залишити на вершині листа для якогось судна, що мало прийти сюди після нас. Як тільки вони зникли з виду, ми (я і Петерс були в шлюпці помічника капітана) вирушили навкруг острова в пошуках тюленів. Цьому ділу ми присвятили мало не три тижні, ретельно досліджуючи кожну бухточку, кожен закутень не лише на Землі Кергелена, а й на сусідніх острівцях. Наші труди, одначе, не увінчалися скільки-небудь помітним успіхом. Ми бачили багато котиків, але вони виявилися надзвичайно полохливими і ціною неабияких зусиль ми змогли добути лише триста

п'ятдесят шкурок. Рясно було і морських слонів, а надто на західному узбережжі головного острова, але забили ми всього штук двадцять, і то з великими [103] труднощами. На малих острівцях ми натрапили й на тюленів, але не стали їх тривожити. На шхуну повернулися одинадцятого числа. Капітан Гай з племінником були вже там — внутрішні райони острова, який вони назвали одним з найпохмуріших і найпустельніших закутнів на землі, справили на них досить безрадісне враження. Через непорозуміння з другим помічником, який забув послати по них шлюпку, їм довелося провести дві ночі на острові.

Розділ п'ятнадцятий

Дванадцятого листопада ми підняли вітрила і, знявшись із якоря в затоці Різдва, взяли курс назад, на захід, залишаючи по лівому борту острів Маріти з архіпелагу Крозе. Потім проминули острів Принца Едуарда, він теж залишився ліворуч — і, відхиляючись трохи на північ, за два тижні дісталися до островів Трістан-да-Кунья, розташованих на 37°8' п. ш. і 12°8' з. д.

Ця група, нині добре досліджена, складається з трьох круглих островів; відкрили її португальці, згодом, у 1643 році, там побували й голландці, а 1767 року — французи. Три острови утворюють майже правильний трикутник і лежать один від одного на відстані миль у десять, отже, між ними вільно пропливає будь-яке судно. Здіймаються вони над морем високо, а надто сам Трістан-да-Кунья. Цей найбільший з трьох островів має по периметру п'ятнадцять миль і такий високий, що в ясну погоду його видно з відстані вісімдесяти-дев'яноста миль. Частина північного узбережжя здіймається майже прямовисно на тисячу футів від моря, утворюючи рівне плоскогір'я, яке тягнеться до середини острова, а в центрі плоскогір'я височить конічна гора, схожа на Тенеріфський пік. На її нижніх схилах ростуть великі дерева, але верхня половина — це голісінька скеля, огорнута хмарами й покрита снігом протягом більшої частини року. Навколо острова немає ні мілин, ні підводного каміння, береги там дуже круті, а вода глибока. Лише на північно-західному узбережжі є затока з пологим піщаним берегом (пісок там чорний), де

при південному вітрі можна легко, причалити на човні. Там-таки можна роздобути чудової прісної води і наловити на вудку тріски та іншої риби.

Другий за розмірами острів лежить на заході й має назву Неприступного. Його точні координати $37^{\circ} 17'$ п. ш. і $12^{\circ} 24'$ з. д. Він має сім-вісім миль по периметру, круті [104] й обривчасті береги надають йому похмурого вигляду. Посеред острова лежить рівне й пустельне плато, на якому ростуть лише поодинокі кущики миршавого чагарника.

Солов'їний острів, найменший і найпівденніший, має координати $37^{\circ}26'$ п. ш. і $12^{\circ} 12'$ з. д. Понад його південним узбережжям тягнеться ланцюг крихітних скелястих острівців; ще кілька таких острівців розкидані також на північному сході. Місцевість на острові пагориста й безплідна, почасти перерізана глибокою долиною.

У відповідний сезон береги цих островів вкриті морськими левами, морськими слонами, тюнями, котиками та всіляким водяним птаством. Багато тут і китів. Оскільки полювання на цих островах було раніше справою легкою, то з часу їхнього відкриття сюди навідувалося чимало суден. У давнину тут переважно промишляли голландці та французи. 1790 року сюди прийшов на судні "Старанність" капітан Паттен з Філадельфії й прожив на острові Трістан-да-Кунья сім місяців (від серпня 1790-го до квітня 1791 року), заготовляючи тюленячі шкури. За цей час він добув їх не менше як п'ять тисяч шістьсот і запевняв, що без особливих труднощів міг би за три тижні навантажити тюленьчим жиром великий корабель. Коли він сюди прибув, на островах не водилися чотириногі, крім кількох диких кіз, а нині на острові живе безліч свійських тварин, завезених сюди згодом.

Якщо не помиляюся, то десь відразу після експедиції Паттена біля головного острова кинув якір американський бриг "Бетсі" під орудою капітана Колкхауна для відпочинку команди і поповнення припасів. Капітан Колкхаун посадив на острові цибулю, картоплю, капусту і багато інших овочів, які ростуть там тепер досить рясно.

В 1811 році на Трістан-да-Кунья висадився такий собі капітан Хейвуд з "Нерея". Він зустрів тут трьох американців — вони жили на острові, добуваючи тюленячі шкури та жир. Один з них, Джонатан Ламберт, вважав себе губернатором острова. Він розчистив близько шістдесяти акрів землі й на цій ділянці заходився вирощувати кавове дерево та цукрову тростину, якими постачив його американський посол у Ріо-де-Жанейро. Кінець кінцем, однак, це поселення спорожніло, і в 1817 році острови були оголошені власністю британської корони,— для цього англійський уряд послав туди з мису Доброї Надії військовий загін. Однак англійці недовго втримували острови, хоча після евакуації звідси британських військових сил дві чи три англійські родини поселилися тут як приватні особи. [105]

Двадцять п'ятого березня 1824 року капітан Джефрі, який ішов на "Бервіку", кинув тут якір на шляху з Лондона до Землі Ван-Дімена і зустрів англійця Гласса, колишнього капрала британської артилерії. Капрал назвав себе верховним правителем островів — він очолював колонію з двадцяти одного чоловіка і трьох жінок. "Губернатор" вельми нахвалявся здоровий тутешній клімат і родючість землі. Колоністи переважно добували тюленячі шкури та заготовляли жир морських слонів, який збували торговцям у Кейптауні. Гласс володів невеличкою шхуною. Коли до островів Трістан-да-Кунья підійшла "Джейн Гай", "губернатор" усе ще правив тутешньою колонією, яка збільшилася й мала вже два поселення: в одному — на Трістані — жило п'ятдесят шість людей, в другому — на Солов'їному острові — семеро. Тут нам пощастило роздобути майже всі необхідні для далекого плавання припаси. Завдяки великій глибині, що сягає в тих місцях до вісімнадцяти сажнів, ми підійшли до берега майже впритул і без усяких ускладнень повантажили на борт овець, свиней, волів, кролів, птицю, кіз, багато риби та городини. Капітан Гай також купив у Гласса п'ятсот тюленячих шкур і трохи слонової кості. Ми залишалися тут цілий тиждень, поки з півночі та заходу віяли сильні вітри і над океаном стелився негустий туман. П'ятого листопада ми підняли якір і взяли курс на південний захід, маючи намір як слід пошукати архіпелаг островів Аврора, щодо існування яких висловлювалися найсуперечливіші думки. Ці острови начебто були

відкриті ще в 1762 році капітаном корабля "Аврора". За словами капітана Мануеля де Оярвідо, він пройшов 1790 року між цими островами на "Принцесі", що належала Королівській Філіппінській компанії. 1794 року іспанський корвет "Зухвалий" вирушив у ці широти, щоб визначити точне місцеположення островів, і в повідомленні Королівського географічного товариства в Мадриді про ту експедицію говорилося ось що: "В період від двадцять першого до двадцять сьомого січня корвет "Зухвалий", перебуваючи в безпосередній близькості від островів Аврора, провів усі необхідні спостереження і за допомогою хронометрів виміряв різницю в довготі між згаданими вище островами та портом Соледад на Мальвінських островах. Островів виявилось три; всі вони розташовані приблизно на одному меридіані; центральний острів низинний, але два інші можна бачити з відстані в дев'ять ліг". Виміри, зроблені на борту "Зухвалого", дали змогу визначити точні координати кожного острова: північний — 52°37'24" п. ш. і 47°43'15" з. д.; [106] центральний — 52°2'40" п. ш. і 47°55'15" з. д.; південний — 53°15'22" п. ш. і 47°57'15" з. д.

Двадцять сьомого січня 1820 року капітан британського військово-морського флоту Джеймс Веддел теж вирушив від Землі Стетена на пошуки островів Аврора. Згідно з його словами, він ретельно обстежив не лише ті пункти, координати яких назвав капітан "Зухвалого", а й ближні води, і ніде не виявив жодних ознак суходолу. Ці суперечливі твердження спонукали й інших мореплавців теж вирушати на пошуки Аврори, і ось що дивно: одні, обстеживши кожен дюйм у водах, де нібито лежали острови, так їх і не знаходили, проте чимало інших твердили, нібито бачили їх і навіть підходили до берегів. Тому капітан Гай і вирішив докласти всіх зусиль, щоб з'ясувати питання, навколо якого точилася така дивна суперечка*.

* Серед кораблів, які, за словами їхніх капітанів та матросів, нібито підходили до островів Аврора, можна згадати "Сен-Мігель" (1769), "Аврору" (1774), бриг "Перлина" (1779), "Долорес" (1790). Всі спостерігачі одностайні в тому, що острови розташовані на п'ятдесят третьому градусі південної широти. (Приміт. авт.)

При мінливій погоді ми прямували курсом на південний захід, аж поки двадцятого числа увійшли у згаданий район. Вимірявши точні координати, з'ясували, що перебуваємо на $53^{\circ} 15'$ п. ш. і на $47^{\circ} 58'$ з. д., тобто там, де за відомостями, які в нас були, мав би лежати найпівденніший з трьох островів Аврори. Не виявивши нічого схожого на землю, ми повернули на захід і по п'ятдесят третій паралелі південної широти пройшли до п'ятдесятого меридіана. Потім узяли курс на північ і, досягши п'ятдесят другої паралелі, повернули на схід і пішли, суворо дотримуючись узятого курсу і вранці й увечері звіряючи свої координати з розташуванням місяця та планет. Досягши меридіана, який проходить понад західним узбережжям острова Джорджія, ми знову взяли курс на південь і повернулися на широту, з якої починали. Потім пройшли по діагоналях утвореного в такий спосіб чотирикутника, постійно тримаючи вахтового на марсі, і так ми обстежили цей район, не пропустивши жодного клаптика території, де начебто мали лежати острови архіпелагу Аврора, протягом трьох тижнів, причому всі дні були ясні й погожі, без імлі й без туманів.

Звичайно, ми цілком задовольнилися наслідками своїх пошуків. Адже ми точно з'ясували, що коли б навіть якісь острови й існували тут раніше, то нині від них і сліду не лишилося. Вже після повернення додому я довідався, що цю саму [107] територію не менш ретельно дослідили в 1822 році капітан Джонсон на американській шхуні "Генрі" та капітан Морелл на американській шхуні "Оса", і в обох випадках результати збіглися з нашими.

Розділ шістнадцятий

Спочатку капітан Гай мав намір після обстеження району, де ймовірно лежали острови Аврора, пройти крізь Магелланову протоку й рушити на північ уздовж західного узбережжя Патагонії. Але відомості, які він добув на Трістан-да-Кунья, спонукали його взяти курс на південь у надії виявити групу малих островів, нібито розташованих на 60° п. ш. і $41^{\circ} 20'$ з. д. Якщо ж названих островів на вказаних координатах не буде, а погода стоятиме добра, то він збирався взяти курс на Південний полюс.

Так ми й зробили: дванадцятого грудня підняли вітрила і пішли на південь. Вісімнадцятого числа досягли району, вказаного Глассом, і три дні обстежували ті води, не знайшовши там жодного острова. Погода стояла чудова, і двадцять першого ми пішли далі на південь, вирішивши пливати в цьому напрямку, поки буде змога. Перш ніж розпочати цю частину моєї оповіді, мабуть, варто коротко розповісти про нечисленні спроби досягти Південного полюса, які досі робилися, в інтересах читачів, котрі не стежили за дослідженнями в полярних широтах.

Першу таку спробу, про яку ми маємо певні відомості, зробив капітан Кук. 1772 року він вирушив на кораблі "Рішучий" на південь; його супроводжував лейтенант Фурно на "Пригоді". В грудні Кук досяг п'ятдесят восьмої паралелі на східній довготі в $26^{\circ}57'$. Тут він зустрівся з вузькими крижаними полями завтовшки вісім-десять дюймів, що простягалися на північний захід і південний схід. Крижини були великі й громадилися торосами, так що пройти між ними було нелегко. З великої кількості птахів та з інших ознак капітан Кук дійшов тоді висновку, що вони перебувають недалеко від суходолу. Хоча погода стояла дуже холодна, він плив далі на південь, аж поки досяг шістдесят четвертої паралелі на східній довготі в $38^{\circ}14'$. Тут значно потепліло, повіяв лагідний бриз, протягом п'яťох днів термометр показував тридцять шість градусів*. В січні 1773 року кораблі перетнули Південне полярне коло, але далі пройти [108] не вдалося; на широті $67^{\circ} 15'$ дорогу їм перегородили крижані поля, що тяглися вздовж усього південного обрїю, наскільки сягав погляд. Лід був найрізноманїтніший, суцїльні крижини мали по кілька миль завширшки і здіймалися над водою на висоту вісімнадцять-двадцять футів. Оскільки літо кінчалося, капітан Кук не мав жодної надїї обминути крижані тороси й неохоче повернув назад, на північ.

* За Фаренгейтом. Близько 4° за Цельсієм. (Приміт. перекладача).

У листопаді того самого року він поновив свої дослідження Антарктики. На $59^{\circ}40'$ південної широти він потрапив у сильну течію, що завертала на південь. У грудні, коли кораблі були на $67^{\circ}31'$ південної

широти і $142^{\circ}54'$ західної довготи, настали люті морози зі штормами й туманами. Тут також було безліч птаства: альбатросів, пінгвінів, а особливо буревісників. На $70^{\circ}23'$ південної широти мореплавці зустріли кілька великих айсбергів, а трохи згодом помітили білосніжні хмари на півдні, що звістували про близькість суцільних крижаних полів. На $71^{\circ}10'$ південної широти і $160^{\circ}54'$ західної довготи полярникам, як і першого разу, перегородив шлях неозорий крижаний масив, що застеляв весь південний обрій. Північний край цього масиву майже на милю в глибину громадився торосами, настільки щільно спаяними, що пробитися крізь них було неможливо. За торосами на якусь відстань тяглася відносно рівна поверхня, а далі височіли пасма крижаних гір, що нависали одна над одною. Капітан Кук вирішив, що ці безмежні льодові поля тягнуться до самого полюса або прилягають до невідомого материка. Містер Дж. Н. Рейнолдс, чий великі зусилля та наполегливість увінчалися нарешті організацією національної експедиції, що ставить на меті й дослідження названих широт, так говорить про спроби корабля "Рішучий": "Ми анітрохи не здивовані, що капітан Кук не зміг пройти далі $71^{\circ}10'$, навпаки, слід дивуватися, як пощастило йому досягти цієї широти на західній довготі в $106^{\circ}54'$. Земля Палмера лежить на захід від Шетландських островів, на шістдесят четвертій паралелі, і тягнеться на південь і захід далі, аніж добирався будь-хто з мореплавців. Кук, безперечно, досяг цієї землі, коли крижані поля перегородили йому дорогу, що, мабуть, неминуче в тому районі і в таку ранню пору, як шосте січня,— і ми не здивуємося, якщо крижані гори, ним описані, прилягають до землі Палмера або до інших ділянок суходолу, яких, напевне, багато на півдні й на заході".

1803 року російський цар Олександр послав капітанів Крузенштерна й Лисянського в кругосвітнє плавання. У своїх спробах пройти на південь вони досягли лише $59^{\circ}58'$ на $[109] 70^{\circ} 15'$ західної довготи. Тут вони натрапили на сильну течію, що завертала на схід. їм зустрічалося багато китів, але криги там не було. З приводу цієї експедиції містер Рейнолдс зауважує, що якби Крузенштерн прибув сюди на початку року, він би неминуче натрапив на кригу, але він досяг означеної широти лише в березні. Тут панують південні й західні вітри — разом з течією вони й

віднесли крижини в район суцільного льоду, обмежений з півночі островом Джорджія, зі сходу Землею Сандвіча і Південними Оркнейськими островами, а з заходу — Південними Шетландськими.

1822 року капітан Джеймс Уеддел, що служив у британському військово-морському флоті, на двох невеличких суденцях проник на південь значно далі, ніж будь-хто з його попередників, не зустрівши на своєму шляху якихось незвичайних перешкод. Він запевняє, що хоча до сімдесять другої паралелі його часто затирано кригою, але далі море виявилось абсолютно чистим і коли він доплив до широти $74^{\circ} 15'$, то на обрії виднілися лише три айсберги. Слід звернути увагу на те, що хоч капітан Уеддел і бачив великі зграї птахів та інші ознаки близькості суходолу, хоч на південь від Шетландських островів його марсові й помітили якісь смуги суходолу, що тяглися в напрямку полюса, він заперечує припущення про існування материка в південній полярній області.

11 січня 1823 року капітан Бенджамен Моррел відплив на американській шхуні "Оса" з Землі Кергелена, маючи намір проникнути якомога далі на південь. Першого лютого він був на $64^{\circ} 52'$ південної широти і на $118^{\circ} 27'$ східної довготи. Ось запис у його вахтовому журналі за те число: "Вітер повіяв зі швидкістю тринадцять миль на годину, і ми, скориставшись з цього, взяли курс на захід. Будучи, проте, переконані, що чим далі ми просунемося від шістдесять четвертої паралелі на південь, тим менше ймовірності зустріти суцільну кригу, ми трохи відвернули на південь, аж поки перетнули Південне полярне коло й досягли $69^{\circ} 15'$ південної широти. На цій широті помічено лише кілька айсбергів, але суцільних крижаних полів там не було".

Я знайшов і такий запис, датований чотирнадцятим березня: "Море цілком вільне від криги, бачили вдалині не більше дванадцяти айсбергів. Температура води й повітря принаймні на тринадцять градусів вища від тієї, яка звичайно буває між шістдесятою і шістдесять другою паралеллю. Зараз ми перебуваємо на $70^{\circ} 14'$ південної широти, температура [110] повітря — сорок сім градусів, води — сорок чотири. Магнітне відхилення

— 14° 27', східне... Мені не раз доводилося перетинати Південне полярне коло на різних меридіанах, і щоразу я переконувався, що чим далі я просуваюся на південь від шістдесят п'ятої паралелі, тим теплішими стають вода й повітря, а магнітне відхилення відповідно зменшується. Тоді як на північ від цієї паралелі, скажімо, між шістдесятою і шістдесят п'ятою, ми часто з великими труднощами знаходили прохід між велетенськими незліченними айсбергами, причому деякі з них мали від милі до двох по периметру й височіли над водою футів на п'ятсот, а то й більше".

Оскільки запаси води й палива закінчувалися, оскільки на кораблі не було добрих інструментів і наближалася полярна зима, капітан Моррел мусив відмовитися від спроби пройти далі на південь і повернути назад, хоча перед ним лежало чисте море. Він висловлює переконаність, що дійшов би до самого полюса або принаймні до вісімдесят п'ятої паралелі, якби згадані вище несприятливі обставини не примусили його відмовитися від свого наміру. Я з такими подробицями виклав погляди капітана Моррела в цьому питанні, щоб читач міг переконатися, наскільки вони підтверджуються моїм власним наступним досвідом.

1831 року капітан Бріско, на службі в панів Ендербі, лондонських власників китобійних суден, вирушив у Південний океан на бригу "Жвавий" у супроводі катера "Тула". Двадцять восьмого лютого, перебуваючи на 66° 30' південної широти і 47° 13' східної довготи, він помітив землю й "виразно роздивився на тлі білого снігу чорні вершини гірського пасма, яке тяглося на ост-зюд-ост". Капітан Бріско плавав у цих водах майже весь наступний місяць, але через штормову погоду так і не зміг наблизитися до берега невідомого суходолу ближче, ніж на десять ліг. Переконавшись, що провадити дальші дослідження в цю пору року неможливо, він повернув на північ, щоб перезимувати на землі Ван-Дімена.

На початку 1832 року він знову вирушив на південь і четвертого лютого, перебуваючи на 67° 15' південної широти і 69° 29' західної довготи, побачив на південному сході землю. Вона виявилася островом,

що прилягав до мису, який відходив від суходолу, відкритого ним раніше. Двадцять першого лютого йому вдалося висадитися на острів, який він ім'ям короля Вільгельма Четвертого оголосив власністю британської корони і на честь королеви назвав Аделаїдою. Коли обставини цієї подорожі стали відомі Королівському географічному товариству в Лондоні, вчені мужі дійшли висновку, [111] що "від 47° 30' східної довготи до 69° 29' західної довготи вздовж шістдесят шостої — шістдесят сьомої паралелі тягнеться суцільна смуга суходолу".

З цього приводу містер Рейнолдс зауважує: "Ми ніяк не можемо погодитися з таким висновком, і відкриття Бріско не дають для цього жодних підстав. Саме між цими двома пунктами Уеддел проник на південь по меридіану, що проходить понад східними узбережжями островів Джорджія, Сандвічевих, Південних Оркнейських і Шетландських".

Як ви згодом довідаєтеся, мій власний досвід свідчить про помилковість висновку, до якого прийшло Королівське товариство.

Такі були головні експедиції, що намагалися проникнути якомога ближче до Південного полюса, і легко переконатися, що до плавання "Джейн Гай" жодне судно не перетинало Південне полярне коло на величезних відстанях, що відповідають трьомстам градусам цієї паралелі. Отже, перед нами відкривалося широке поле для досліджень, і тому з величезною цікавістю сприйняв я рішення капітана Гая йти на південь, поки буде змога.

Розділ сімнадцятий

Припинивши пошуки островів, про які казав Гласс, ми чотири дні йшли на південь, не зустрічаючи на своєму шляху ніякої криги. Ополудні двадцять шостого грудня, перебуваючи на 63° 23' південної широти й на 41° 25' західної довготи, ми побачили кілька айсбергів і крижане поле, але невелике за розмірами. З південного сходу й північного сходу віяли

постійні, але не сильні вітри. Коли вітер налітав із заходу, а це було рідко, він незмінно приносив шквал із дощем. Щодня випадав сніг — коли більше, коли менше. Термометр двадцять сьомого грудня показував тридцять п'ять градусів.

1 січня 1828 року. Сьогодні нас із усіх боків обложило кригою, і наші перспективи видаються безрадісними. Всю першу половину дня з північного сходу налітав штормовий вітер, і великі плавучі крижини вдарялися об корму й об стерно з такою силою, що ми почали боятися за наслідки. Шалений вітер дув до самого вечора, коли широке крижане поле попереду розступилося, і ми змогли, поставивши всі вітрила, пробитися крізь менші крижини на відносно чисту воду. Наближаючись туди, ми поступово опускали вітрила, а вийшовши на вільний простір, залишили тільки взятий на рифи фок. [112]

2 січня. Погода відносно тиха. Ми перетнули Південне полярне коло й ополудні були на $69^{\circ} 10'$ південної широти й $42^{\circ} 20'$ західної довготи. На півдні криги майже не видно, хоча за нами лежать широкі поля торосів. Виготовили саморобний лот, використавши для цієї мети чавунний казан ємкістю в двадцять галонів та линву завдовжки у двісті сажнів і виявили підводну течію, яка завертала на північ — її швидкість чверть милі на годину. Температура повітря — близько тридцяти трьох градусів*. Магнітне відхилення — $14^{\circ} 28'$, східне.

* Близько нуля за Цельсієм. (Приміт. перекладача).

5 січня. Йдемо на південь, не зустрічаючи особливих перешкод. Вранці, правда, перебуваючи на $73^{\circ} 15'$ південної широти й $42^{\circ} 10'$ західної довготи, ми знову наштовхнулися на широченне поле суцільної криги. Однак на півдні за ним відкривався безмежний простір чистої води, і ми не сумнівалися, що кінець кінцем зуміємо туди пройти. Пливучи понад торосами на схід, ми зрештою натрапили на прохід завширшки з милю, в який і завернули. Надвечір були вже у відкритому морі, досить густо всіяному плавучими крижинами, але вільному від полів, тому сміливо просуваємося далі на південь. Ми не відчуваємо, щоб ставало

холодніше, але часто йде сніг, і раз у раз налітають бурхливі шквали з градом. Сьогодні над судном зі сходу на північний захід пролетіли величезні зграї альбатросів.

7 січня. Небо майже чисте, і ми без труднощів ідемо своїм курсом. На заході побачили кілька айсбергів неймовірно великих розмірів, і пополудні проминули один, вершина якого височіла над поверхнею моря не менш як на чотириста сажнів. У обхваті він, мабуть, мав три чверті ліги, і по його схилах струменіли з розколин справжні струмки. Цей льодовий острів залишався в межах нашої видимості два дні, потім сховався в тумані.

10 січня. Рано-вранці сталося нещастя: впала за борт людина. Це був американець, на ім'я Пітер Реденбург, уродженець Нью-Йорка й один з найдосвідченіших матросів на шхуні. Переходячи через ніс корабля, він послизнувся і впав між двома плавучими крижинами — на поверхню він уже не виринув. Ополудні досягли $78^{\circ} 30'$ південної широти на $40^{\circ} 15'$ західної довготи. Дуже холодно, з півночі й сходу постійно налітають шквали з градом. На сході маячать кілька велетенських айсбергів, і взагалі весь обрій на тому боці забитий суцільною кригою — льодові поля громадаються там [113] одне на одне, утворюючи лабіринти торосів. Увечері повз нас пропливли якісь дерев'яні уламки, а вгорі пролетіли незліченні зграї птахів — велетенські і звичайні буревісники, альбатроси і якийсь невідомий великий птах з яскраво-синім оперенням. Магнітне відхилення менше, ніж було до того, як ми перетнули Південне полярне коло.

12 січня. Успіх нашого просування на південь знову викликає сумніви: в напрямку полюса нічого не видно, крім неозорих крижаних полів, над якими височать справжні гірські пасма, льодові стрімчаки грізно нависають один над одним. Ми завернули на захід і пливли в цьому напрямку до чотирнадцятого числа, сподіваючись знайти прохід.

14 січня. Вранці дісталися до західної межі крижаного поля, яке загородило нам дорогу, й, обминувши його з навітряного боку, вийшли у

відкрите море, де не виднілося жодної крижини. Опустивши наш лот на двісті сажнів, виявили підводну течію, що йде на південь зі швидкістю півмилі на годину. Температура повітря — сорок сім градусів, води — тридцять чотири. Знову взяли курс на південь, не зустрічаючи жодної скільки-небудь серйозної перешкоди аж до шістнадцятого числа, коли ополудні досягли $81^{\circ} 21'$ південної широти на 42° західної довготи. Тут ми знову опустили лот — течія так само йшла на південь, але її швидкість була вже три чверті милі на годину. Магнітне відхилення зменшилося, повітря тепле й приємне, термометр показує п'ятдесят один градус. У морі не видно жодної крижини. Тепер уся команда впевнена, що ми дійдемо до полюса.

17 січня. Сьогодні сталося чимало різних пригод. З півдня летять незліченні зграї птахів. Деяких нам пощастило підстрелити з палуби, й у одного з них, схожого на пелікана, виявилось чудове на смак м'ясо. Близько полудня марсовий побачив з лівого боку по курсу невелику плавучу крижину, а на ній великого звіра. Погода була ясна й тиха, і капітан Гай звелів спустити на воду дві шлюпки, щоб роздивитися невідомого звіра зблизька. Я й Дірк Петерс сіли з помічником капітана в більшу шлюпку. Підпливши до крижини, ми побачили, що на ній лежить величезний ведмідь з породи полярних білих ведмедів, але набагато більший. Ми були добре озброєні й, не вагаючись, напали на хазяїна плавучої крижини. Один за одним бабахнули кілька пострілів, більшість з яких, поза всяким сумнівом, влучили звірові в голову й тіло. Та, мабуть, вони не завдали йому ніякої шкоди, бо він стрибнув у воду й поплив із роззявленою пащею до нашої шлюпки. Такий розвиток подій став для нас цілковитою [114] несподіванкою, ніхто не був готовий зробити другий постріл, і ми й оком не встигли змигнути, як ведмедеві вдалося наполовину перевалитися своїм величезним тулубом через планшир і схопити одного з матросів за поперек. У цю мить від певної загибелі нас врятувала спритність і мужність Петерса. Стрибнувши на спину звіра, він угородив йому в спину ножа, діставши до спинного мозку. Ведмідь випустив дух і сповз у море, потягнувши за собою й Петерса. Той незабаром виринув, йому кинули вірьовку, і, перед тим як вибратися з води, він перев'язав тушу ведмеда. Взявши здобич на буксир, ми з тріумфом

повернулися на шхуну. Виміряли тушу ведмедя — вона була майже п'ятнадцять футів завдовжки. Шерсть у нього біла, як сніг, дуже жорстка і закучерявлена. Криваво-червоні очі більші, ніж у звичайного полярного ведмедя, а писок кругліший, схожий на морду бульдога. М'ясо в нього ніжне, але жирне й відгонило рибою, хоча матроси, наївшись від пуза, визнали його смачним і поживним.

Тільки-но ми підтягли свою здобич до борту, як з марса почувся радісний вигук: "Земля по правому борту!" Всі матроси повибігали на палубу. Саме в цю мить, на наше щастя, з північного сходу повіяв бриз, і незабаром ми підійшли до берега. То був низенький скелястий острівець близько ліги по периметру, цілком позбавлений рослинності, якщо не рахувати кількох кущів, схожих чи то на кактуси, чи то на колючі груші. Якщо наблизитися до острівця з півночі, то видно, як у море випинається дивна скеля, дуже схожа на перев'язаний тюк бавовни. За цієї скелею з боку заходу є невеличка затока, де наші шлюпки легко пристали до берега. В нас не забрало багато часу обстежити всі закутні острова, але ми не знайшли там нічого вартого уваги — правда, за одним винятком. На південному мисі серед купи каміння нам трапився дерев'яний уламок, схожий на ніс каное. На ньому збереглися сліди різьблення, і капітан Гай запевняв, ніби розрізняє зображення черепахи, але я не помітив особливої схожості. Крім цього уламка, якщо то справді був уламок човна, ми не виявили жодних ознак того, що раніше тут коли-небудь ступала людська нога. Біля берега виднілися плавучі крижини — але їх було мало. Точні координати острівця, якому капітан Гай дав назву острів Беннета (на честь співвласника шхуни): 82° 50' південної широти, 42° 20' західної довготи.

Отже, ми пройшли на південь на вісім з лишком градусів далі, аніж будь-хто з інших мореплавців, а перед нами, як і раніше, розстиалося чисте море. Ми виявили, що [115] в міру нашого просування до полюса магнітне відхилення рівномірно зменшувалося і, що найдивовижніше, повітря, а згодом і вода ставали все тепліші. Можна навіть сказати, що стояли погожі дні, з півночі віяв рівний, але лагідний бриз. Небо переважно було безхмарне, лише південний обрій іноді застеляла імла,

та й то ненадовго. Правда, виникли дві проблеми, які ускладнювали наше становище: в нас закінчувалося паливо, й де в кого з матросів з'явилися ознаки цинги. Ці обставини примусили капітана Гая всерйоз замислитися про повернення назад, і він не раз про це заговорював. Ну, а я був цілком переконаний, що, йдучи попереднім курсом, ми скоро натрапимо на землю; до того ж я мав усі підстави припускати, що вона виявиться не безплідною, голою пустелею, як то буває у високих арктичних широтах, і, виходячи з подібних міркувань, я лагідно, але наполегливо вселяв капітанові думку про доцільність іти далі на південь, принаймні протягом ще кількох днів. Ніколи досі перед людиною не відкривалася така спокуслива перспектива розгадати велику таємницю Антарктичного материка, і, признаюся, я кипів від обурення, слухаючи нерішучі й невчасні пропозиції нашого капітана. Я не стримався й дещо сказав йому з цього приводу, і, думаю, саме моя наполегливість спонукала капітана Гая продовжити плавання. І хоча я не можу не жалкувати з приводу кривавих і трагічних подій, до яких кінець кінцем спричинилися мої умовляння, я водночас відчуваю певну втіху на думку, що посприям, хай і непрямо, відкриттю для науки однієї з найзагадковіших таємниць, які будь-коли заповняли її увагу.

Розділ вісімнадцятий

18 січня. Вранці* ми вирушили в дальшу путь. Погода, як і раніше, стоїть чудова. Море зовсім спокійне, повітря відносно тепле, з півночі віє легкий вітерець, температура води п'ятдесят три градуси. Ми знову налаштували лот [116] і, опустивши його у воду, на глибині ста п'ятдесяти сажнів виявили підводну течію в напрямку полюса; її швидкість — миля на годину. Цей постійний рух вітру й води на південь викликав на шхуні розмови, і декому навіть вселив тривогу; я помітив, що ці балачки та побоювання справили досить сильне враження на капітана Гая. Але він дуже чутливий до жартів, і кінець кінцем мені пощастило висміяти його необгрунтований страх. Магнітне відхилення зовсім незначне. Вдень бачили кількох великих китів відомих порід, над судном пролітають хмари альбатросів. Підібрали в морі якийсь куш, обліплений червоними ягодами, схожими на глід, і труп невідомого земного звіряти.

Воно досягає трьох футів завдовжки, але заввишки має дюймів шість, не більше; його чотири коротесенькі лапи озброєні яскраво-червоними пазурами, що здаються кораловими. Тулуб покритий білою, як сніг, шерстю — прямою і шовковистою. Хвіст завдовжки футів півтора звужується на кінчику, як у пацюка. Голова скидається на котячу, за винятком вух — вуха в нього висять, мов у собаки. Зуби теж коралово-червоні, як і пазурі.

* Слова "ранок" і "вечір", які я тут уживаю, щоб, наскільки це можливо, уникнути плутанини, читач, звичайно, не повинен сприймати в буквальному розумінні. Вже досить давно ночі ми не маємо, сонце висить у небі цілу добу. Числа всюди вказані відповідно до морського часу, а місцеположення корабля ми, природно, визначали за компасом. Тут я мушу також зауважити, що в першій частині своєї оповіді я не можу поручитися за точність дат і координат, бо щоденник я почав вести згодом, після подій, описаних у першій частині. В багатьох випадках я повністю покладався на пам'ять. (Приміт. авт.)

19 січня. Сьогодні на 83° 20' південної широти і 43° 5' західної довготи (море на той час прибрало темного, майже чорного кольору) марсовий знову побачив землю, і, підійшовши ближче, ми роздивилися, що це острів, який входить до архіпелагу чималих островів. Береги в нього обривчасті, а внутрішня частина поросла лісом, з чого ми неабияк зраділи. Години через чотири після того, як марсовий уперше побачив землю, ми кинули якір на глибині в десять сажнів у піщане дно на відстані ліги від берега, бо високий прибій і штовханина хвиль то там, то там навряд чи дозволили б судну підійти до нього близько. Потім на воду спустили дві найбільші шлюпки, і добре озброєний загін (у якому були й ми з Петерсом) вирушив шукати прохід у рифах, які, здавалося, охоплювали весь острів. Незабаром ми натрапили на довгу, вузьку затоку і тільки-но в неї звернули, як побачили, що від берега відпливають чотири великі каное, наповнені людьми,— судячи з їхнього вигляду, озброєними. Ми чекали, поки вони підпливуть ближче, а що рухалися каное швидко, то незабаром опинилися в межах нашої чутності. Капітан Гай прив'язав до весла хусточку й підняв цей білий прапор угору; тубільці зупинилися, і

всі разом загелґотіли, іноді щось голосно викрикуючи. Нам пощастило розібрати лише вигуки: "Анаму-му!" і "Лама-лама!" Тубільці не змовкали принаймні з півгодини, і за цей час ми встигли добре їх роздивитися.

[117]

Всього в чотирьох каное, які завдовжки були футів п'ятнадцять, а завширшки — близько п'яти, сиділо сто десятеро дикунів. Зростом вони не відрізнялися від середнього європейця, але були мускулистіші і кремезніші. Мали чорну блискучу шкіру й довге кучеряве волосся. Одягнені вони в шкури невідомої тварини з чорною, кудлатою, шовковистою вовною, причому шкури майстерно припасовані до тіла, вовною всередину, і лише на шії, кісточках і зап'ястках вивернуті назовні. За зброю їм правили переважно кії з якогось темного і, мабуть, дуже важкого дерева. Деякі, правда, тримали в руках списи з крем'яними наконечниками, а також метавки. На дні каное лежали купи чорних каменів завбільшки з велике яйце.

Коли тубільці закінчили вітальну промову (а їхнє гелґотіння означало, безперечно, саме це), один із них, імовірно вождь, став на носі каное і знаками запросив нас підпливти ближче. Ми вдали, ніби не зрозуміли його знаків, вирішивши, що ліпше триматися на відстані, адже дикуни переважали нас кількісно більш як учетверо. Тоді вождь наказав трьом іншим каное залишатися на місці, а сам вирушив нам назустріч. Підпливши до нас упритул, він перестрибнув у більшу шлюпку і сів поруч із капітаном Гаєм, показуючи пальцем на шхуну і повторюючи: "Анаму-му!" і "Лама-лама!" Ми стали веслувати до судна, а чотири каное пливли за нами на невеликій відстані.

Коли причалили до шхуни, вождь виявив усі ознаки крайнього подиву й захвату: плескав у долоні, бив себе по стегнах і в груди, голосно реготав. Його супутники приєдналися до веселощів, і кілька хвилин стояв оглушливий гамір. Коли нарешті дикуни трохи притихли, капітан Гай звелів задля остороги підняти шлюпки і знаками дав зрозуміти вождю (його звали, як ми незабаром довідалися, Ту-Віт), що за один раз ми можемо прийняти на палубу не більше двадцяти його людей. Така умова

цілком задовольнила вождя, він віддав своїм підданим якийсь наказ, і тоді одне каное підійшло до корабля впритул, а інші три залишилися на відстані ярдів у п'ятдесят. Двадцятьоро дикунів залізли по трапу на борт і заходилися шастати по палубі, сновигати між такелажем; вони з цікавістю роздивлялися кожен предмет на судні й взагалі почувалися тут як удома.

Було очевидно, що досі вони ніколи білих людей не бачили — колір наших облич, здавалося, викликав у них глибоку відразу. Шхуну вони сприймали як живе створіння і тримали списи вістрями догори, бо, здавалося, боялись її [118] поранити. Матроси довго сміялися, коли Ту-Віт утнув одну штуку. Наш кок колов біля камбуза дрова і неумисне загнав сокиру в палубу, залишивши досить глибоку зарубку. Вождь негайно підбіг до нього і, досить грубо його відштовхнувши, став чи то голосити, чи то завивати, що, мабуть, свідчило про те, як глибоко він співчуває пораненій шхуні; він пестливо гладив зарубку рукою і промивав її морською водою з відра, яке стояло неподалік. Ми навіть уявити собі не могли, що десь на літі існує таке невігластво, а особисто я не міг позбутися думки, що воно почасти вдаване.

Коли наші гості задовольнили, наскільки могли, свою цікавість на палубі, ми запросили їх спуститися вниз, де їхньому здивуванню не було меж. Годі виразити словами, як вони чудувалися, ходячи в цілковитій мовчанці й лише іноді уриваючи її притишеними вигуками. Потім ми показали їм і дозволили потримати рушниці, що, звичайно, дало їм багато поживи для роздумів. Не думаю, щоб тубільці здогадалися про справжнє призначення рушниць; бачачи, як обережно ми з ними обходимося і як уважно стежимо за їхніми рухами, коли вони до них доторкалися, вони, безперечно, прийняли їх за священних кумирів чи ідолів.

Коли тубільці побачили гармати, їхній подив подвоївся. Вони наблизилися до них з глибокою пошаною й острахом, але оглянути їх уважно відмовилися. В кают-компанії висіли два дзеркала, й ось тут зачудування дикунів посягло апогея. Ту-Віт увійшов до кают-компанії

перший; він уже був посеред приміщення обличчям до одного дзеркала, спиною — до другого, коли раптом підняв очі й побачив своє відображення; я подумав, що зараз він збожеволіє, та коли, рвучко обернувшись, він кинувся навітки й знову побачив себе в дзеркалі, яке висіло навпроти, я злякався, що він випустить дух. Жодні умовляння подивитися ще раз на дзеркало не подіяли; він упав долічерева на підлогу, затуливши обличчя долонями, й лежав, не ворущаючись. Зрештою нам довелося винести його на палубу.

Отак, по двадцяті чоловік, ми дозволили побувати на шхуні всім дикунам, і лише Ту-Віт залишався на борту весь час. Наші гості навіть не пробували що-небудь поцупити, та й після їхнього від'їзду ми не виявили жодної пропажі. Поводилися вони під час своїх відвідин досить-таки подружньому. Були, правда, в їхній поведінці химери, що їх ми ніяк не могли збагнути. Наприклад, вони нізащо не хотіли наближатися до кількох найбезневинніших предметів — таких, як вітрила, яйце, розкрита книжка або миска [119] з борошном. Ми намагалися з'ясувати, чи немає в них яких-небудь речей для обміну, але розтлумачити їм це виявилось надзвичайно важко. Хоча нам пощастило довідатися, на наш превеликий подив, що на тутешніх островах у великих кількостях водяться галапагоські черепахи; одну з них ми вже бачили в каное Ту-Віта. Якийсь дикун мав повні руки трепангів — він жадібно пожирав їх у сирому вигляді. Подібні аномалії (а це справді були аномалії, якщо взяти до уваги широту, на якій ми перебували) навіяли капітанові Гаю бажання ретельно дослідити острови з метою здобути вигоду зі свого відкриття. Щодо мене, то хоч як мені хотілося більше довідатися про ці острови, я все ж таки прагнув без затримки рушати далі на південь. Погода стояла чудова, але хто міг сказати, скільки вона протримається? Я не міг навіть чути про намір залишитися тут надовше, аніж це абсолютно необхідно для відпочинку команди та для поповнення запасів палива і свіжої провізії, адже перед нами лежало чисте від криги море, і ми вже дісталися до вісімдесят четвертої паралелі і мали і могутній вітер, і сильну течію, яка сама понесла б нас на південь! Я доводив капітанові, що ліпше ми зайдемо на острови на зворотному шляху і перезимуємо тут у тому разі, якщо нас затримають крижані поля. Кінець кінцем він зі

мною погодився (сам не розумію, яким чином пощастило мені здобути над ним такий вплив), і було ухвалено, що навіть коли ми знайдемо трепангів, то пробудемо тут один тиждень, щоб відновити сили, а далі, поки є змога, рушимо на південь. Зробивши необхідні приготування, ми за допомогою Ту-Віта провели "Джейн" між рифами і стали на якір приблизно за милю від берега біля південно-східної околиці найбільшого з островів архіпелагу, в затишній, оточеній з усіх боків суходолом затоці завглибшки в десять сажнів і з чорним піщаним дном. У глибині затоки, як повідомили нам тубільці, було три джерела з чудовою прісною водою, і дерева для заготівлі дров тут теж не бракувало. Чотири каное з тубільцями пливли за нами, проте трималися на поштивій відстані. Ту-Віт був на шхуні, й коли ми кинули якір, запросив нас зійти з ним на берег і навідати його село в глибині острова. Капітан Гай дав згоду; ми залишили на борту як заручників десятих дикунів і групою в дванадцять чоловік приготувалися супроводжувати вождя. Ми добре озброїлися, проте не давали навзнаки, ніби не довіряємо тубільцям. На шхуні було вжито всіх можливих заходів остороги проти несподіваного нападу — налаштували гармати, підняли абордажні сіті. [120] Помічникові капітана було наказано, щоб за нашої відсутності не допускав на шхуну жодної людської душі, а якщо ми не повернемося через дванадцять годин, то послав на пошуки навкруг острова шлюпку з фальконетом.

З кожним кроком у глибину острова в нас міцніла переконаність, що ми потрапили в краї, цілком відмінні від тих, де ступала нога цивілізованої людини. Все, що трапляло нам на очі, ми бачили вперше. Дерев анітрохи не нагадували рослинність тропічного, помірною чи суворого полярного поясів і були зовсім не схожі на ті, які ростуть у південних широтах, що їх ми вже пройшли. Навіть скелі відрізнялися від звичайних і обрисами, і кольором, і розміщенням порід. Навіть струмки — хоча в це важко повірити — мали дуже мало спільного зі струмками в інших кліматичних зонах, і ми не відразу зважилися покуштувати тутешньої води і довго не могли повірити, що її дивовижні якості природного походження. Біля першого маленького струмочка, який трапився нам на шляху, Ту-Віт та його люди зупинилися попити. Вода

видалася нам надто своєрідною, і ми не стали пробувати її, подумавши, що вона нечиста; і лише згодом ми відкрили, що такими були всі струмочки на островах. Мені нелегко дати точне уявлення про ту рідину, і, звичайно, я не зможу цього зробити, не вдавшись до розлогого опису. Хоча вона стікала по схилах пагорбів, як і звичайна вода, проте ніколи — крім тих випадків, коли утворювала водоспад,— не мала вона тих властивостей, які роблять воду прозорою. І все ж не викликає сумніву, що вона була не менш прозора, ніж найчистіша в світі вода — вапнякова, різниця була тільки в зовнішньому вигляді. На перший погляд і особливо на рівному місці вона нагадувала за консистенцією гуміарабік, улитий у звичайну воду. Але цим її незвичайні якості не обмежувалися. Вона не була безбарвна, але й не мала одного, точно визначеного кольору — у своєму русі вона переливалася всіма відтінками пурпуру, як переливаються тони в шовку. Ця гра кольорів вразила і приголомшила нас не менше, аніж дзеркало приголомшило Ту-Віта. Набравши води в миску і давши їй добре відстоятися, ми помітили, що вона вся розділяється на безліч виразно окреслених цівок, причому кожна така цівка мала окремий відтінок кольору, а струминки не змішувалися, і сила зчеплення часточок у одній струминці була значно більша, ніж між окремими струминками, які прилягали одна до одної. Ми провели лезом ножа поперек цівок, і вода негайно зімкнулася за ним, як то буває зі звичайною водою, а коли витягли лезо, то [121] жодних слідів за ним не лишилося. Якщо ж ми акуратно проводили ножем між двома цівками, то вони добре розділялися, і тільки через певний час сила зчеплення знову зливалася їх до купи. Це явище було першою ланкою в довгому ланцюзі чудес, який за велінням долі охоплював мене протягом тривалого часу.

Розділ дев'ятнадцятий

Нам знадобилося майже три години, щоб дістатися до села, бо лежало воно не менше як за дев'ять миль від берега, а стежка проходила по гористій місцевості. В міру того як ми просувалися в глиб острова, до загону Ту-Віта (тобто до ста десяти тубільців, які були в човнах) за кожним поворотом стежки мовби випадково приєднувалися невеличкі групи дикунів від двох до шести-семи чоловік. Це скидалося на

заздалегідь обмірковану тактику, що стривожило мене й примусило поділитися своїми побоюваннями з капітаном Гаєм. Відступати, проте, було пізно, і ми дійшли згоди, що найбезпечніше буде вдавати, ніби ми цілком довіряємо Ту-Вітові. Тому ми спокійно йшли далі, тримаючися щільною групою, щоб дикуни не втиснулися між нами й не розділили нас, і пильно стежачи за їхніми пересуваннями.

Ми пройшли по дну ущелини з обривистими схилами і нарешті досягли місцевості, де, як нам повідомили, стояло село — одне на всьому острові. Коли воно з'явилося попереду, вождь закричав, часто повторюючи слово "клок-лок"; мабуть, воно й означало назву села, а може, родове поняття для всякого місця, де живуть люди.

Оселі були вкрай жалюгідні і не мали між собою ніякої схожості — на відміну від відомих людству будівель, властивих не лише розвиненим народам, а й найпримітивнішим племенам. Деякі з них, що належали, як ми довідалися, вампу або ямпу, тобто старійшинам острова, являли собою зрубане футів на чотири від землі дерево з накинutoю на гілля великою чорною шкурою, що звисала складками до землі. Під такими шкурами і влаштовувалися дикуни. Інші житла були стулені з гілля із засохлим листям, прихиленого під кутом у сорок п'ять градусів до купи глини заввишки футів у п'ять-шість, що була накидана абияк і не мала певної форми. Були тут і звичайні ями, прямовисно видовбані в землі й теж накриті гіллям, яке тубільці відсовували вбік, коли забиралися до оселі, а потім ізсередини накладали на [122] яму знову. Кілька жител були влаштовані просто в кронах дерев, причому верхні віти почасти підрубували, щоб пригнути їх донизу і в такий спосіб спорудити надійніше прикриття від негоди. Проте більшість осель були видовбані у вигляді неглибоких печер у крутому обриві темного й витягнутого кам'яного пагорба, що з трьох боків оточував поселення. Біля входу до кожної з печер лежав невеликий камінь, який пожилець акуратно ставив на вході, коли йшов з дому — я так і не зміг довідатися, навіщо так роблять, бо кожен камінь затуляв не більш як третину отвору.

Село, якщо можна було назвати селом це жалюгідне людське поселення, лежало в досить глибокій долині, проникнути в яку можна було лише з півдня, бо всі інші підходи загороджував крутий обривистий пагорб у вигляді півкола, про який я згадував. На дні долини дзюркотів струмок із уже описаною чарівною водою. Біля осель ми побачили кількох незвичайних тварин — мабуть, давно одомашнених і приручених. Найбільші з них за будовою тіла й морди скидалися на нашу свійську свиню, але мали пухнатий хвіст і тонкі, як у антилопи, ноги. Пересувалися вони вкрай повільно й незграбно, і ми жодного разу не бачили, щоб вони спробували побігти. Були там і інші тварини, схожі на цих, але з довшим тулубом і вкриті чорною вовною. Навкруги сновигало безліч свійської птиці — вона, либонь, і правила за головний харч тубільцям. Ми вельми здивувалися, побачивши серед того птаства і чорних альбатросів — мабуть, цілком одомашнених; по здобич вони літали в море, але завжди поверталися в село, як додому,— для гніздування й виведення потомства вони використовували південний берег острова, який лежав найближче. Там до них часто приєднувалися їхні друзі пелікани, але ці ніколи не летіли за альбатросами до тубільних осель. Серед іншого домашнього птаства можна згадати качок, які мало відрізнялися від тих, що водяться в нас, чорного баклана і великого птаха, трохи схожого на канюка, але не хижого. Чого тут не бракувало, то це риби. Під час наших відвідин ми бачили багато висушеної сьомги, тріски, голубих дельфінів, макрелі, скатів, морських вугрів, химерових, скаркових і млинцеподібних риб, кефалі, морських язиків, морських півнів, хеків, камбал та інші різновиди риби. Ми також звернули увагу, що більшість тутешньої морської живності скидається на ту, яка водиться біля островів Лорда Окленда, розташованих на п'ятдесят першій паралелі південної широти. Рясно тут було й галапагоських черепах. Дикі тварини нам траплялися [123] рідко — причому всі великі й невідомих порід. Раз або двічі через стежку перелізли змії, на вигляд страшнющі, але тубільці не звернули на них жодної уваги, з чого ми зрозуміли, що вони не отруйні.

Коли ми з Ту-Вітом та його загоном наблизилися до села, назустріч нам з гучними криками, серед яких ми могли розібрати "Анаму-му!" і "Лама-лама!" висипав величезний натовп. Ми були неабияк здивовані,

що, за одним або двома винятками, мешканці села були зовсім голі, а шкури мали на собі лише ті, хто супроводжував вождя в човнах. Вони, мабуть, володіли також усією зброєю, бо ті, які повибігали нам назустріч, були неозброєні. В натовпі ми побачили багато жінок та дітей, причому жінкам аж ніяк не можна було відмовити в своєрідній красі. Вони були стрункі, високі, добре сформовані, мали зграбну й дуже невимушену поставу, що не властиво жінкам у цивілізованому суспільстві. Проте їхні губи, як і в чоловіків, були товсті й малорухливі, так що зуби не оголялися, навіть коли вони сміялися. Але волосся в них було м'якше, ніж у чоловіків. У юрбі голих тубільців вирізнялося з десятків таких, котрі, як і Ту-Вітові супутники, були вбрані в чорні шкури й озброєні списами та важкими киями. Судячи з усього, то були люди впливові і зверталися до них із шанобливим титулом вампу. Саме вони мешкали в "палацах", накритих чорними шкурами. Ту-Вітова халабуда, розташована в самому центрі села, була більша й краще влаштована, аніж інші подібні житла. Дерево, яке правило їй за підпору, було зрубане на відстані футів дванадцяти від землі, а трохи нижче було залишено кілька гілляк, завдяки яким шкіряний дах розтягувався досить широко, а не спадав донизу майже впритул до стовбура. Складався він аж із чотирьох великих шкур, скріплених дерев'яними шпичками,— внизу шкури були прибиті до землі гострими кілками. Підлогу застеляло сухе листя, утворюючи своєрідний килим.

З великою урочистістю нас провели в цю хижу, і за нами втиснувся ще й чималий гурт дикунів. Ту-Віт усівся на листі й подав знак, щоб ми наслідували його приклад. Ми вчинили, як він просив, і відразу опинилися у вкрай незручному, якщо не в критичному становищі. Нас дванадцятьоро сиділи на долівці, а навколо розташувалися не менш як сорок тубільців, збившись так тісно, що якби раптом вони напали на нас, ми не змогли б не те що застосувати зброю, а й підхопитися на ноги. Неймовірна тиснява була не тільки в хижі, а й надворі, де, либонь, зібралося все населення [124] острова, і юрба не затоптала нас лише тому, що Ту-Віт стримував своїх підлеглих сердитими окриками. Те, що вождь сидів посеред нас, зрештою, було головною запорукою нашої безпеки, і ми вирішили триматися до нього якомога ближче, щоб у фатальну хвилину,

при першому ж вияві ворожих намірів порішити його і в такий спосіб дістати психологічну перевагу над дикунами.

Після метушні та штовханини встановилася відносна тиша, і вождь звернувся до нас із великою промовою, вельми схожою на ту, яку він виголосив з каное,— правда "Анаму-му!" тепер повторювалося частіше і звучало гучніше, ніж "Лама-лама!". Ми вислухали всю балаканину нашого господаря в глибокій тиші, а потім капітан Гай виголосив промову у відповідь, запевнивши вождя в наших дружніх почуттях та в доброзичливому ставленні, а завершив її тим, що підніс йому в дар кілька ниток голубого намиста та ніж. Від намиста, на превелике наше здивування, володар острова зневажливо відвернув носа, але ніж зробив йому неабияку втіху, й він негайно звелів принести обід. Страву подали через голови всіх присутніх — то були ще димучі нутрощі якоїсь невідомої тварини, можливо, однієї з тонконогих свиней, які впали нам у вічі, коли ми підходили до села. Бачачи, що ми не знаємо, з чого почати, Ту-Віт вирішив подати нам приклад і заходився ярд за ярдом пожирати спокусливо розкладені кишки, аж поки ми не могли далі витримувати це видовище, і нас мало не вирвало. Помітивши, як ми мучимося, його величність здивувався не менше, аніж тоді, коли вперше заглянув у дзеркало. Хай там як, а від запропонованих делікатесів ми рішуче відмовилися, давши зрозуміти гостинному господареві, що їсти нам зовсім не хочеться, бо недавно ми добре поснідали.

Коли монарх закінчив трапезу, ми всілякими хитромудрими способами, до яких тільки могли додуматися, почали розпитування, намагаючися з'ясувати, які на острові можна знайти товари і чи є тут можливість укласти вигідну торговельну угоду. Кінець кінцем вождь начебто збагнув, чого нам треба, і запропонував провести нас на ту частину узбережжя, де, як він запевнив, рясно водяться трепанги — і Ту-Віт показав на екземпляр істоти, яку мав на увазі. Ми зраділи, що виникла нагода вибратися з густого натовпу й знаками повідомили про свою готовність вирушити негайно. Ми вийшли з хижі й, супроводжувані всіма жителями села, рушили за вождем на південно-східне узбережжя острова — це було недалеко від затоки, в якій стояла на [125] якорі

наша шхуна. Нам довелося чекати близько години, поки дикуни пригнали на те місце, де ми стояли, чотири каное, Весь наш загін помістився в одному з них, і нас повезли понад пасмом уже згадуваних мною рифів, а потім показали іншу грядку, яка далі виходила в море, де ми й побачили стільки трепангів, скільки їх не бачили навіть найдосвідченіші серед нас мореплавці в низьких широтах, особливо знаменитих цим промислом. Ми провели біля рифів зовсім мало часу, але встигли переконатися, що при бажанні тут легко можна завантажити трепангами хоч і дванадцятьок суден, потім попросили підвезти нас до шхуни, де й попрощалися з Ту-Вітом, узявши з нього обіцянку, що не пізніше як за добу він постачить нам стільки качок та галапагоських черепах, скільки піднімуть його каное. За весь день ми не помітили в поведінці дикунів нічого такого, що могло б розбудити підозру, окрім хіба одного — систематичності, з якою поповнювався їхній загін під час нашого походу до села.

Розділ двадцятий

Вождь дотримав свого слова, і незабаром ми щедро запаслися свіжою провізією. Черепашатина була незвичайно смачна, а качка переважала всі найкращі види нашої дичини — таким ніжним, соковитим та запашним видалося нам її м'ясо. Крім того, коли ми зуміли розтлумачити дикунам, чого від них хочемо, вони привезли нам багато коричневої селери та зеленої цибулі, а також повне каное риби — і свіжої, і в'яленої. Селера була справжніми ласощами, а зелена цибуля — незамінними ліками для тих матросів, у яких з'явилися, симптоми цинги. За короткий час усі наші хворі одужали. Запаслися ми й іншою свіжиною, серед якої можна згадати молюска, що формою скидався на мідію, але мав смак устриці; набрали ми також чимало креветок, а ще альбатросових яєць та якихось інших яєць із чорною шкаралупою. Взяли й добрячий запас свинини — м'яса тієї самої чудної свині, про яку я згадував. Більшості воно видалося апетитним, але особисто я дійшов висновку, що місцева свинина відгонить рибою і взагалі несмачна. За ці такі потрібні нам товари ми дали тубільцям голубе намисто, мідні

брелоки, цвяхи, ножі, клапті червоної матерії — і вони лишилися цілком задоволені з такого обміну.

На березі, під самими жерлами наших гармат, ми відкрили справжній базар — мінова торгівля відбувалася під знаком [126] взаємної довіри і без особливого безладу, чого ми аж ніяк не сподівалися, судячи з поведінки дикунів у селі Клок-Клок.

Отже, на протязі кількох днів наші взаємини з дикунами були цілком приязні, групи тубільців часто бували на шхуні, а групи наших людей виходили на берег, здійснюючи тривалі прогулянки в глиб острова і не зазнаючи жодних незручностей. Бачачи, що тубільці настроєні по-дружньому й готові надати нам будь-яку допомогу в збиранні трепангів, каштан Гай вирішив, що завантажить ними шхуну без особливих проблем, і розпочав переговори з Ту-Вітом про побудову підходящих складів для заготівлення товару, а також найму його самого та його племені для збору якомога більшої кількості молюска, поки він, скориставшись зі сприятливої погоди, здійснить подорож до полюса. Коли капітан розтлумачив свій план Ту-Віту, вождь дикунів начебто на все погодився. Отже, незабаром сторони дійшли взаємовигідної угоди, домовившись, що після необхідних приготувань, таких, як вибір та розчищення зручної ділянки, спорудження частини приміщень та інших робіт, які вимагатимуть участі всієї нашої команди, шхуна вирушить далі своїм курсом, залишивши на острові трьох людей, котрі наглядатимуть за будівництвом і навчатимуть тубільців сушити трепанги. Винагорода дикунам залежатиме від того, як вони попрацюють у нашу відсутність. Вони мали одержати стільки-то намист, стільки-то ножів, стільки-то червоної матерії та всякої всячини за точно визначену кількість пікулів* висушених трепангів, що будуть заготовлені до нашого повернення.

* Міра об'єму у Східній Азії. (Приміт. перекладача).

Можливо, читачам цікаво довідатися більше про цього цінного молюска та способи його заготівлення, і я вважаю, що настав слушний момент подати тут відповідні відомості. Докладний опис, який

наводиться нижче, взято з одного сучасного звіту про експедицію в Південні моря:

"Ідеться про молюск, поширений у водах Індійського океану й відомий під промисловою французькою назвою *bouche de mer* (ласий шматочок із моря). Якщо не помиляюся, знаменитий Кюв'є називає його *gasteropoda pulmonifera*. Вищезгаданий молюск водиться й на узбережжях тихоокеанських островів, де його збирають спеціально для китайського ринку, а в Китаї він цінується дуже високо, мабуть, не менше, ніж їстівні пташині гнізда, про які нині [127] стільки говорять і які, ймовірно, й виготовляються з желатинової речовини, добутої певними видами ластівок із тіла цих самих молюсків. Вони не мають ні мушлі, ні ніг, ні взагалі жодних кінцівок, а лише ротовий отвір і задній прохід. За допомогою еластичних кілець, таких, як у гусениць або черв'яків, вони виповзають на мілку воду, де під час відпливу їх і помічають згадані ластівки; вгороджуючи гострий дзьобик у м'яке тіло молюска, вони витягують із нього клеювату волокнисту речовину, яка, висихаючи, утворює міцні стінки їхніх гнізд.

Ці молюски мають видовжену форму і бувають різних розмірів — від трьох до вісімнадцяти дюймів завдовжки, а я бачив кілька особин, які досягали двох футів. У поперечнику вони майже круглі, від одного до восьми дюймів завтовшки, але трохи плескаті з одного боку, того, яким вони повзають по дну. На мілку воду вони вилазять у певну пору року, мабуть, для розмноження, бо їх часто знаходять по двоє. Коли вода нагрівається, вони повзуть до берега і часто опиняються на такій міліні, що під час відпливу залишаються на суходолі під гарячими променями сонця. Але потомство вони, мабуть, залишають на глибині, бо ми ніколи не бачили малих молюсків на мілкому, туди виповзають лише дорослі особини. Годуються вони переважно тими самими зоофітами, з яких утворюються корали.

Збирають трепангів переважно на глибині трьох-чотирьох футів; на березі їх розрізають з одного кінця ножем — глибина розрізу може бути дюйм або більше, залежно від розміру молюска. Крізь отвір видавлюють

нутроші, які майже нічим не відрізняються від нутрошів інших нижчих створінь, що живуть у морі. Потім їх промивають і проварюють при певній температурі, яка не повинна бути ні надто високою, ні надто низькою, потім заривають на чотири години в землю, знову проварюють протягом короткого часу, після чого підсушують на сонці або на вогні. Особливо цінуються трепанги, висушені на сонці, але за той час, який потрібен, щоб приготувати один пікуль (133 — фунта) на сонці, на вогні можна заготовити тридцять пікулів. Добре висушені трепанги можна зберігати без особливого ризику в сухому місці два-три роки; але раз на кілька місяців — скажімо, чотири рази на рік — треба наглядати, чи вони, бува, не відвологли.

Як було вже згадано, китайці вважають трепангів особливим делікатесом, вірячи, що він у чудесний спосіб зміцнює і підживлює організм і відновлює сили при статевому виснаженні. [128] В Кантоні перший сорт продають по дев'яносто доларів за пікуль; другий — по сімдесят п'ять; третій — по п'ятдесят; четвертий — по тридцять; п'ятий — по двадцять; шостий — по дванадцять; сьомий — по вісім і восьмий сорт по чотири долари за пікуль. Однак невеличкі партії цього товару часто відправляють також у Манілу, Сінгапур і Батавію".

Таким чином угоду з тубільцями було вкладено, і ми негайно вивантажили на берег усе необхідне для розчищення майданчика та спорудження будівель. Біля східного берега затоки, де на відносно невеликій відстані від рифів, багатих на трепанги, було багато лісу і прісної води, ми вибрали велику рівну ділянку. Потім жваво взялися за діло й на превелике здивування дикунів швиденько звалили стільки дерев, скільки їх було треба для будівництва, обтесали колоди для каркасів і через два або три дні робота просунулася настільки, що ми могли довірити її завершення трьом матросам, які зголосилися залишитись на острові. Це були Джон Карсон, Елфред Гарріс і Петерсон (забув його ім'я), усі троє, якщо не помиляюся, уродженці Лондона.

На кінець місяця ми були готові до відплиття. Правда, ми погодилися зробити прощальний візит до села, й оскільки Ту-Віт так наполегливо

домагався, щоб ми виконали свою обіцянку, то ми визнали за небажане ризикувати, ображаючи його відмовою. Я певен, у ті дні ніхто з нас не мав найменшого сумніву в приязному ставленні дикунів. Вони незмінно були до нас дуже поштиві, охоче допомагали нам у роботі, пропонували те або те, причому часто безкоштовно, і не поцупили в нас жодної речі, хоча бурхливий захват, з яким вони приймали наші подарунки, свідчив, що наші товари вони цінують високо. Особливою послужливістю відзначалися в них жінки, і взагалі ми були б найпідозріливішими істотами на світі, якби допустили думку про підступність людей, котрі ставилися до нас так добре. Та знадобилося зовсім мало часу, аби стало очевидно, що за їхньою вдаваною дружелюбністю таївся глибоко обміркований план нашого знищення і що остров'яни, яких ми цінували так високо, виявилися найбрутальнішими, найпідступнішими і найкровожерливішими мерзотниками з тих, які будь-коли оскверняли лице нашої планети.

Першого лютого ми зійшли на берег, щоб вирушити до села. Хоча, як я вже згадував, ми не плекали найменшої [129] підозри, ми не знехтували необхідних заходів остороги. На шхуні залишилися шестеро людей, і їм було наказано ні під яким приводом не допускати, щоб тубільці наближалися до судна під час нашої відсутності, й постійно залишатися на палубі. Ми підняли абордажні сіті, набили в гармати подвійні заряди картечі, а фальконети зарядили рушничними кулями. Якірну линву було вибрано до натягнутого стану, і шхуна стояла за милю від берега на такій позиції, що жоден човен не міг наблизитися до неї непоміченим і не потрапити відразу під прицільний вогонь наших фальконетів.

Без шістьох матросів, залишених на шхуні, наш береговий загін нараховував тридцять два чоловіки. Ми були озброєні до зубів рушницями, пістолетами й абордажними шаблями; крім того, кожен мав при собі довгого морського ножа, дуже схожого на мисливський, яким так часто користуються в наших західних та південних штатах. Сотня воїнів у чорних шкурах зустріли нас на березі, щоб супроводжувати в село. Ми з подивом відзначили, що в них не було зброї, і на наше

запитання, чому це так, Ту-Віт коротко відповів: "Матті нон ві па па", що означало: "Там, де всі брати, зброя непотрібна". Ми прийняли його слова за щирі правду і вирушили в дорогу.

Наш кортеж проминув джерело та струмок, про які я згадував, і ввійшов до вузької ущелини, що вела крізь гори з мильного каменю, серед яких лежало село. Ущелина була дуже нерівна, і не дивно, що під час нашого першого візиту в село Клок-Клок ми пробралися крізь неї з великими труднощами. Загальна довжина ущелини становила півтори-дві милі. Вона звивалася між горами (мабуть, у давніші часи тут було річище бурхливого потоку), і через кожні двадцять ярдів стежка круто завертала. Схили, я певен, були в середньому сімдесят-вісімдесят футів заввишки по всій їхній протяжності, а в деяких місцях вони здіймалися стрімкими урвищами до карколомної висоти, так затуляючи небо, що донизу майже не проникало денне світло. Середня ширина яру становила близько сорока футів, але іноді він так звужувався, що по ньому могли пройти лише п'ятеро-шестеро людей у шеренгу. Одне слово, в усьому світі не знайшлося б зручнішого місця для влаштування засідки, і цілком природно, що, входячи до ущелини, ми уважно оглянули свою зброю. Коли я думаю тепер про нашу кричущу дурість, то найбільше мене дивує те, як ми взагалі зважилися так цілком віддатися під владу дикунів, яких, власне, зовсім не [130] знали, і дозволити їм під час переходу через ущелину йти і попереду нас, і позаду. І все ж таки ми бездумно підкорилися цьому порядку, по-дурному покладаючись на те, що нас досить багато і ми добре озброєні, а Ту-Віт та його люди зброї не мали, на дієвість нашої вогнепальної зброї (поки що дикунам невідомої), а передусім на мирну вдачу тубільців — адже протягом досить-таки тривалого часу ці підлі мерзотники прикидалися нашими друзями. П'ятеро або шестеро з них очолювали похід, ніби показуючи дорогу, і з показною старанністю розчищали стежку від великого каміння та сухого гілля. Далі посувався наш загін. Ми йшли в тісному гурті і стежили тільки за тим, щоб нас не роз'єднали. Дотримуючись незвичайного порядку та урочистості, процесію замикав головний загін дикунів.

Дірк Петерс, матрос Вілсон Аллен і я ішли на правому крилі нашого загону, роздивляючись незвичайне розшарування порід у обриві, який нависав над нами. Нашу увагу привернула розколина, достатньо широка, щоб одна людина могла вільно нею пробратися; вона заходила в скелю футів на вісімнадцять-двадцять прямо, а потім звертала ліворуч і круто підіймалася вгору. Її висота, наскільки ми могли бачити з головної ущелини, була футів шістдесят-сімдесят. Із тріщин на стінах розколини стриміло кілька миршавих кущиків з плодами, схожими на ліщинові горіхи; мені захотілося їх попробувати, і я швидко проліз у розколину, зірвав жменю — п'ять або шість — горіхів і поквапився назад. Та коли я обернувся, то побачив, що Петерс і Аллен протиснулися за мною. Я сказав, щоб вони верталися, бо в розколині двом людям не розминутися, і пообіцяв, що дам їм попробувати своїх горіхів. Вони не стали сперечатися й полізли назад; Аллен був уже біля самого входу в розколину, коли я раптом відчув могутній поштовх,— нічого подібного я досі у своєму житті не відчував,— який навів мені невиразну думку (якщо я взагалі встиг подумати про щось у ту мить), що земна куля розлетілася в друзки й настав кінець світу.

Розділ двадцять перший

Коли я прийшов до тями, я зрозумів, що майже задихаюся, лежачи долічерева в чорній пільмі, завалений землею, яка й далі сипалася з усіх боків, загрожуючи поховати мене живцем. На цю думку я відчув моторошний страх, напружив [131] усі сили, щоб підвестися на ноги і зрештою-таки підвівся. Кілька секунд я простояв нерухомо, намагаючися збагнути, де я є і що зі мною сталося. Зненацька біля самого вуха пролунав глухий стогін, а потім і ледь чутний голос Петерса, який кликав мене на допомогу заради всього святого. Я протиснувся на крок або два вперед і впав просто на голову й плечі свого супутника, засипаного по пояс землею, як я незабаром виявив. Петерс розпачливо борсався, але вибратися на волю не міг. Зібравши всі сили, я розрив навколо нього землю й допоміг йому визволитися.

Коли ми нарешті трохи оговталися від переляку та здивування і змогли поміркувати над тим, що сталося, ми обидва прийшли до висновку, що стіни розколини, в яку ми проникли, обвалилися й зімкнулися вгорі — чи то внаслідок природного катаклізму, чи від власної ваги — і що ми загинули, поховані живцем. На довгий час ми втратили всяку волю до опору і піддалися гіркому, безнадійному розпачу, який важко уявити тим, хто не опинявся в подібному становищі. Я твердо переконаний, що жодне випробування, яке випадає людині на її життєвому шляху, не завдає таких розпачливих фізичних та духовних страждань, як випадок із нами — поховання живцем. Непроглядний морок, що огортає жертву, неможливість набрати в груди повітря, задушливі випари сирії землі разом з моторошним усвідомленням того, що надії немає, що ти мрець, засипаний у призначеній тобі могилі, все це вселяє в людське серце такий безнадійний жах, таку розпуку, яких нормальна людина не те що витерпіти — уявити собі не може.

Нарешті Петерс запропонував, що нам слід принаймні спробувати визначити масштаби нашої біди й обстежити свою підземну в'язницю; зрештою не виключено, сказав він, що де-небудь залишився отвір, крізь який можна вибратися на волю. Я відразу вхопився за цю слабку надію і, напружуючи всі сили, став пробиватися крізь сипучу землю. І тільки-но я спромігся ступити один-однісінький крок, як помітив тьмяне світло, яке дало нам знати, що принаймні ми тут не задихнемося. Ми трохи підбадьорилися, адже тепер у нас з'явилися підстави сподіватися на краще. Коли ми перелізли через купу землі та каміння, що перегороджувала нам шлях до світла, просуватися далі стало значно легше і дихати стало легше теж — більше не здавлювало легені від нестачі повітря. Незабаром ми вже розрізняли усе навкруги і виявили, що перебуваємо біля кінця розколини, там, де вона завертала ліворуч і вгору. Ще кілька зусиль, [132] і ми дісталися до повороту й на превелику нашу радість побачили там довгу заглибину, чи тріщину, яка тяглася далеко вгору під кутом градусів у сорок п'ять, а в окремих місцях і крутіше. Ми не могли роздивитися всю тріщину до самого її кінця, але згори проникало достатньо світла, і ми майже не сумнівалися, що знайдемо там вихід назовні (якщо, звісно, зуміємо туди видертися).

І тут раптом мені пригадалося, що з головної ущелини нас увійшло в розколину троє і ми не знаємо, де подівся Аллен. Ми вирішили негайно повернутись і спробувати його знайти. Після тривалих пошуків під постійною небезпекою спричинити обвал, Петерс нарешті крикнув мені, що знайшов ногу нашого супутника, але тіло завалене землею та камінням і витягти його неможливо. Підійшовши до Петерса, я переконався, що він каже правду і що життя, звичайно, давно покинуло Аллена. З печаллю в серцях ми мушили покинути мертвого товариша і вернутися до повороту.

Ширина тріщини була достатня, щоб у ній могла протиснутися людина, але видертися нагору ми не змогли і після однієї або двох марних спроб знову були впали в розпач. Я вже раніше згадував, що гори, між якими пролягала ущелина, склалися з м'якої породи, схожої на мильний камінь. Тому стінки тріщини, по якій ми пробували піднятися, були дуже слизькі, а надто там, де проступала вологість, і ми ледве могли втриматися на ногах навіть на відносно рівних місцях, а там, де треба було дертися вгору по майже прямовисній стіні, становище ускладнювалося неймовірно, і ми вже були подумали, що вилізти тут нагору немислимо. Одначе розпач додає сили й кмітливості, і ми вчасно згадали про свої мисливські ножі; видовбуючи ними приступки в м'якому камені і з ризиком для життя хапаючись за шматки твердого сланцю, які то там, то там стриміли з породи, ми нарешті вибралися на рівний виступ, з якого видно було клапоть голубого неба в кінці густо зарослої лісом улоговини. Трохи заспокоївшись і оглянувшись назад на тріщину, крізь яку ми щойно пропхалися, ми побачили з вигляду її стін, що утворилася вона зовсім недавно — мабуть, земний струс, хай там від чого він виник, який так несподівано нас засипав, водночас призвів до утворення цієї свіжої розколини, і саме вона стала для нас стежкою порятунку. Оскільки ми вкрай знесилили і майже не могли не те що стояти на ногах, а й розмовляти, то Петерс запропонував пострілами з пістолетів покликати на допомогу товаришів — пістолети ще висіли в нас за поясом, хоча рушниці [133] й абордажні шаблі ми загубили на дні провалини, коли нас придушило зсувом. Наступні події підтвердили, що ми гірко розкаялися б, якби надумали вистрелити в повітря; та, на щастя, в мене

вже тоді виникла підозра, що справа нечиста, і ми вирішили не давати знати дикунам про те, де ми є.

З годину перепочивши, ми поволі стали братися вгору улоговиною і пройшли зовсім небагато, коли почули десь на поверхні оглушливі крики. Нарешті ми дісталися до справжнього виходу з підземелля, бо, після того як ми покинули рівний виступ, наша стежка пролягала під майже непроникним для світла високим дахом з крутих стрімчаків та густого листя. Та ось нарешті ми з великою осторогою прокралися до вузької горловини, звідки навколишня місцевість відкривалася мов на долоні, і вже з першого погляду розгадали страшну таємницю обвалу.

Місцина, звідки ми вели спостереження, лежала неподалік від найвищої вершини в гірському пасмі. Ущелина, якою наш загін просувався до села, тяглася ліворуч від нас футів за п'ятдесят. Але тепер леже чи дно ущелини було засипане на відстані ярдів ста величезною, мільйонотонною масою землі та каміння. Спосіб, за допомогою якого дикуни влаштували обвал, був не менш простий, ніж очевидний, бо сліди їхнього страхітливого злочину ще zostалися. В деяких місцях понад східним краєм ущелини (ми перебували на західному) стриміли загнані в землю дерев'яні кілки. В тих місцях земля не розкололася; але в урвищі, від якого відкололася маса обвалу, виднілися заглибини, схожі на ті, що залишаються після бура; очевидно, там теж були вбиті в землю такі самі кілки, які ми бачили, причому їх позаганяли не далі як за ярд один від одного на протязі не менш як триста футів і за десять футів від краю урвища. На тих кілках, які ще стриміли, метлялися міцні линви, сплетені з виноградної лози — певно, такі самі линви були прив'язані й до інших кілків. Я вже згадував про незвичайну шарувату структуру цих мильнокамінних гір, а недавній опис вузької та глибокої тріщини, крізь яку нам пощастило вибратися з-під обвалу і врятуватися від поховання живцем, дасть про неї додаткове уявлення. Скелі склалися ніби з безлічі щільно стулених до купи вертикальних нашарувань, що могли розколотися при найменшому природному підземному поштовху; і цього самого можна було досягти не таким уже й великим штучним зусиллям. Ось цією особливістю острівних гір і скористалися дикуни, здійснюючи

свій віроломний [134] задум. Не лишалося жодного сумніву щодо того, як вони діяли" Вбивши безперервний ряд кілків, вони почали розкололи ґрунт, — до глибини одного-двох футів,— а потім поставили біля кожного кілка по людині, яка за сигналом мала потягти за лину (прив'язану за вершок кілка і протягнуту в протилежний бік від урвища); завдяки такій системі кілків та лину, що діяла як один великий важіль, виникла сила, достатня для того, щоб відколоти верхню частину урвища і скинути на дно провалля величезну масу землі та каміння. Доля наших бідолашних товаришів більше не була для нас таємницею. Лише нам пощастило врятуватися від страхітливої катастрофи. Ми були єдині білі люди на острові, які лишилися живі.

Розділ двадцять другий

Отже, як з'ясувалося, наше становище тепер навряд чи можна було вважати кращим, ніж тоді, коли ми думали, що поховані живцем під обвалом. Ми не бачили для себе іншого виходу, як або загинути від руки дикунів, або скніти жалюгідним животінням, потрапивши до них у полон. Звичайно, ми могли якийсь час переховуватися в найнепрístupніших місцях гір, а в разі крайньої потреби і в тій тріщині, з якої ми щойно вибралися. Але незабаром почнеться довга полярна зима, і ми неминуче або загинемо від холоду й голоду, або нас викриють, коли ми спробуємо забезпечити себе найнеобхіднішим.

Долина буквально кишіла дикунами, багато з них, як ми тепер побачили, прибули сюди на плоских плотах з островів, які лежали на півдні,— безперечно, для того, щоб узяти участь у нападі на "Джейн Гай" та в її розграбуванні. А шхуна все ще спокійно стояла на якорі, і люди на борту навіть не здогадувалися про те, яка їм загрожує небезпека. Як хотілося нам у цю мить бути поруч із ними! Адже ми могли б або сприяти нашому спільному порятунку, або загинути разом з ними в бою, захищаючись від нападу. Та ми не мали навіть змоги остерегти своїх товаришів, не наражаючи себе на смертельну небезпеку, і водночас навряд чи вони здобули б із нашого попередження якусь користь. Якби ми вистрелили з пістолета, вони, звичайно, зрозуміли б, що сталася біда;

але звук пострілу не міг повідомити, що їм слід негайно вийти в море, бо єдиний їхній порятунок у цьому, не міг дати їм знати, що вони більше не зв'язані [135] жодними поняттями честі, бо їхніх товаришів уже нема серед живих. Почувши постріл, вони не зробили б нічого понад ті заходи, що їх уже було вжито для відбиття нападу ворога, який саме готувався напасти. Отже, мало користі й дуже багато шкоди міг принести наш постріл, і після тривалих роздумів ми відмовилися від цього наміру.

Наступною нашою думкою було пробитися на берег, захопити одне з чотирьох каное, що стояли в глибині затоки, і спробувати допливти до шхуни. Але незабаром нам стала очевидною цілковита нездійсненність цього відчайдушного плану. Вся місцевість, як я вже згадував, кишіла дикунами, котрі ховалися в кущах та поміж скель, щоб їх не помітили зі шхуни. Зовсім близько від нас, перегороджуючи єдину стежку, якою ми могли б потрапити на берег у потрібному нам місці, стояв весь загін воїнів у чорних шкурах на чолі з самим Ту-Вітом — вони, мабуть, чекали підкріплень, щоб розпочати штурм нашої "Джейн". Та й у самих каное, причалених до берега, сиділо повно дикунів, правда, незброєних, але зброя, думаю, була в них напихваті. Тому, згнітивши серце, ми мусили залишитися в своєму сховку і лише здалеку спостерігати за битвою, яка розпочалася дуже скоро.

Через півгодини ми побачили, як із-за південного мису затоки з'явилося шістдесят або сімдесят чи то плотів, чи то плоскодонних човнів з виносними кочетами, а в них безліч дикунів. Здається, вони не мали іншої зброї, крім коротких київ та каміння, складеного на дні човнів. У ту ж мить із протилежного боку посунув ще численніший загін, озброєний тією самою зброєю. Водночас інші дикуни повибігали з кущів у глибині затоки, швидко розсілися по чотирьох каное і вмить відчалили від берега, щоб приєднатися до нападників. Відбулося все скоріше, аніж я писав ці рядки, і, немов чарами, "Джейн Гай" раптом опинилася в кільці відчайдухів, які вирішили захопити її нехай там що.

Не було найменшого сумніву, що вони таки її захоплять. Хай би як відважно захищалися ті шестеро, вони не змогли б довго витримати

битву при такому співвідношенні сил, не змогли б навіть дати раду гарматам. Я гадав, вони взагалі не чинитимуть опору, але в цьому я помилився; вони швидко вибрали якірний ланцюг і розвернули шхуну правим бортом, щоб зустріти гарматним вогнем каное, які були вже на відстані пістоletного пострілу, а плоти — за чверть милі з навітряного боку. Невідомо з якої причини, найімовірніше, внаслідок хвилювання наших бідолашних товаришів, що [136] зрозуміли, в якому безнадійному становищі вони опинилися, гарматний залп не дав бажаних наслідків. Жоден човен не був пошкоджений, не поранило жодного дикуна; картеч лягла на воду ближче і перелетіла над їхніми головами, їх приголомшив лише гуркіт та дим, який окутав каное такими густими клубами, що я навіть подумав, чи не відмовляться дикуни від свого наміру й не повернуться на берег. І вони напевне так би й зробили, якби матроси на шхуні здогадалися відразу за гарматним залпом дати залп із рушниць: оскільки каное були вже близько, він неодмінно скопив би багатьох тубільців, чого вистачило б для того, щоб зупинити їх, а тим часом наші встигли б дати бортовий залп по плотах. Але замість цього вони відразу кинулися на лівий борт, щоб зустріти гарматним вогнем плоти, і дикуни в човнах устигли отямитись від переляку й переконатися, що ніхто з них не поранений і не вбитий.

Гарматний залп з лівого борту був успішним. Коли чавунні жерла вивергнули вогонь і картеч, сім або вісім плотів розлетілися на друзки й було вбито наповал три-чотири десятки дикунів, а понад сотню скинуто у воду й жахливо покалічено. Решта, на смерть перелякані, почали квапливо веслувати назад, навіть не підібравши поранених, які борсалися у воді то там, то там, нелюдськими зойками благаючи допомоги. Одначе цей великий успіх прийшов запізно й уже не міг урятувати наших хоробрих товаришів. Понад півтори сотні дикунів з каное були вже на борту шхуни, причому більшість видерлися на палубу по ланцюгах та по абордажних сітях ще до того, як матроси піднесли запал до гармат лівого борту. Ніщо тепер не могло втримати звірячої люті дикунів. Ще мить, і наші люди були збиті з ніг, оглушені, розтоптані, роздерті на шматки.

Бачачи все це, тубільці на плотах оговталися від страху й налетіли хмарою, аби урвати свою частку здобичі. Через п'ять хвилин "Джейн", пограбована й понівечена, являла собою жалюгідне видовище. Палуба була розбита й розламана; такелаж, вітрила, корабельне начиння — усе зникло мов чарами. Кінець кінцем, підштовхуючи шхуну з корми, підтягуючи її линвами з каное, тисячами пливучи з боків та підпираючи борти, мерзотники випхали шхуну на берег (якірний ланцюг давно впав у воду) і піднесли її як воєнний трофей Ту-Вітові, котрий під час битви, як і годиться досвідченому воєначальникові, зайняв спостережний пост у безпечному місці в горах, але тепер, коли йому на радість було здобуто повну перемогу, милостиво спустився вниз зі [137] своїми вошами в чорних шкурах, щоб узяти участь у розподілі здобичі.

Коли Ту-Віт зі своїм почтом пішов на берег, ми змогли покинути свою схованку й обстежити місцевість навколо неї. Ярдів за п'ятдесят від виходу з улоговини ми натрапили на невеличке джерело і втамували спрагу, яка вже добре нас мучила. Недалеко від джерела росло кілька кущиків, схожих на ліщину, про які я вже згадував. Попробувавши горіхів, ми дійшли висновку, що їх можна їсти, і на смак вони схожі на звичайний англійський фундук. Ми наповнили ними капелюхи, віднесли їх до своєї схованки і повернулися, щоб назбирати ще. Поки ми клопоталися горіхами, в кущах почулося шарудіння, яке мало не змусило нас покрадьки відступити до свого притулку, але тут з гілля повільно і досить-таки незграбно злетів великий чорний птах із породи бугаїв. Я був захоплений зненацька й завмер на місці, але Петерс не розгубився: він стрибнув на птаха, поки той не встиг піднятися вгору, і схопив його за шию. Птах розпачливо пручався і пронизливо кричав, і ми вже були подумали, чи не ліпше випустити його, щоб не привернути увагу дикунів, які, можливо, ще шастали десь поблизу. Одначе удар мисливським ножом примусив жертву замовкнути, і ми віднесли її до своєї схованки, вітаючи себе з тим, що тепер за будь-яких обставин ми не помremo з голоду принаймні тиждень, бо маємо чималий запас свіжого м'яса.

Ми знову вибралися на розвідку і тепер зважилися відійти на значну відстань униз по південному схилу, але більше не знайшли нічого, що

годилося б на харч. Тоді ми назбирали сухого гілля і швидко повернулися до схованки, бо великий гурт дикунів саме повертався з награбованим добром у село, йдучи дном ущелини, і ми боялися, щоб вони нас не помітили, коли проходитимуть біля підніжжя гори.

Наступною нашою турботою було якомога ліпше замаскувати свою тимчасову оселю, і з цією метою ми затулили гіллям ту саму діру, крізь яку побачили клапоть голубого неба, коли вибралися із засипаної тріщини на виступ скелі. Ми залишили тільки невеличкий отвір, щоб спостерігати за затокою, не ризикуючи бути поміченими знизу. Ми були цілком задоволені своєю роботою; тепер нас ніхто не виявить — принаймні, поки ми сидітимемо у своєму сховку й не з'являтимемося на схилі гори. Ми не знайшли жодних слідів, які підтверджували б, що дикуни бували в цій улоговині. Але разом з тим, коли ми обмірковували припущення, що [138] розколина, завдяки якій ми сюди дісталися, утворилася лише внаслідок сьогоднішнього обвалу з протилежного урвища, і іншого шляху сюди, можливо, й немає, радість, що ми перебуваємо в безпеці від нападу, була затьмарена сумнівом, а чи зможемо ми взагалі звідси спуститися? І ми вирішили ретельно обстежити всю вершину нашої гори, як тільки трапиться нагода. А поки що стали спостерігати крізь отвір між гіллям за метушнею дикунів.

Вони вже цілком розбили шхуну й готувалися підпалити її кістяк. Незабаром з головного люка завалував густий дим, а трохи згодом з бака вихопилися величезні омахи полум'я. Такелаж, щогли і рештки вітрил спалахнули відразу, й вогонь швидко охопив палубу. Проте багато дикунів усе ще юрмилися навколо судна, збиваючи з корпусу болти та інші мідні й залізні частини великими каменюками, сокирами та гарматними ядрами. Всього ж у безпосередній близькості від шхуни зібралося — на березі, в каное, на плотях — не менше як десять тисяч тубільців, не рахуючи тих юрм, які, навантажившись трофеями, подалися в глиб острова або переправилися на сусідні острови. Тепер ми чекали катастрофи, і наші сподівання справдилися. Спочатку був сильний поштовх (який ми у своєму сховку відчували так чітко, ніби крізь нас пропустили електричний розряд), але видимих слідів вибуху не з'явилося.

Дикуни були вочевидь налякані, й на мить припинили вовтузитись і галасувати. Та тільки-но вони знову взялися до діла, як з-під палуби пробилися клуби густого диму, чорного, важкого, мов грозова хмара, потім мовби із самих нутроців розбитого корабля шугнув високо вгору, не менше як на чверть милі, вогненний стовп, далі полум'я пішло вшир, утворивши величезну яскраво-червону кулю, а через мить повітря, мов чарами, наповнилося неймовірним хаосом з уламків дерева та металу, з пошматованих людських тіл — і нарешті пролунав вибух, такий потужний, що нас у нашому сховку повалило з ніг; у горах прокотилася могутня луна, а з неба посипався густий дощ дрібнесеньких уламків.

Вибух знищив набагато більше дикунів, ніж ми сподівалися,— отак вони розплатилися за свою підступність. Загинуло, мабуть, не менше тисячі й принаймні стільки ж було жахливо скалічено. Вся поверхня затоки була всіяна тубільцями, що розпачливо борсалися у воді, а на березі справи стояли навіть гірше. Дикуни були настільки приголомшені катастрофою, якою так несподівано закінчилася їхня перемога, що навіть не намагалися допомогти один одному. Аж [139] раптом ми помітили дивну зміну в їхній поведінці. Після цілковитого заціпеніння їх, здавалося, опанувало неймовірне збудження, і вони, як божевільні, заметушилися на березі, добігали до одного місця й повертали назад, дико волаючи: "Текелі-лі! Текелі-лі!" В усій їхній поведінці проступали жах, лютя і водночас невтримна цікавість.

Невдовзі великий гурт дикунів кинувся в гори, й незабаром вони повернулися з кілками в руках. Вони пішли туди, де зібралося найбільше людей, юрма розступилася, і ми побачили те, що так схвилювало тубільців. На землі лежало щось біле, але що саме, ми відразу не змогли роздивитися. Та нарешті здогадалися, що то було опудало звіряти з яскраво-червоними зубами та пазурями, якого ми підібрали в морі вісімнадцятого січня. Тоді капітан Гай звелів зняти з нього шкуру й набити опудало, бо хотів привезти його до Англії. Пам'ятаю, перед самою висадкою на острів він дав якісь розпорядження, й опудало принесли до кают-компанії й поклали до скрині. А зараз вибухом його викинуло на берег, але чому воно спричинило такий переполох серед дикунів? Цього

ми не могли зрозуміти. Хоча вони і з'юрмилися навколо опудала, але підійти до нього близько ніхто не наважувався. Поступово тубільці, які повернулися з гір, обнесли те створіння огорожею з кілків, після чого весь величезний натовп кинувся в глиб острова, дико репетуючи:

— Текелі-лі! Текелі-лі!

Розділ двадцять третій

Протягом шести-семи наступних днів ми залишалися в нашому сховку, виходячи лише вряди-годи по воду та горіхи — і то з великою осторогою. На скельному виступі ми спорудили щось на зразок куреня, настеливши туди для постелі сухого листя і вкотивши три великі камені з пласкою поверхнею, які правили нам водночас за стіл і за вогнище. Вогонь ми добули без особливих труднощів, тручи один об один два шматки сухого дерева (твердий і м'який). У птаха, якого нам пощастило зловити, м'ясо виявилось смачне, хоч і трохи жорстке. До морського птаства він не належав, а був різновидом бугая і мав блискуче пір'я, чорне з сірим відтінком та невеликі як на його тулуб крила. Згодом ми бачили неподалік ще три птахи такої самої породи — мабуть, вони шукали того, який потрапив нам до рук. Але [140] жодного разу вони не сіли, і нам не пощастило поповнити свій запас харчів.

Поки в нас було м'ясо, ми мирилися зі своїм становищем, та ось воно закінчилося, і конче треба було пошукати чогось їстівного. Горіхи не тамували голоду, до того ж вони спричиняли сильні кольки в животі, а в надмірних кількостях — і напади жорстокого головного болю. На схід від нашої гори ми бачили на морському березі кілька великих черепах — їх, звичайно, можна було б легко зловити, якби пощастило пробратися туди потай від дикунів. Тому ми вирішили ризикнути і спробувати спуститися вниз.

Для спуску ми обрали південний схил, що видався нам найпологішим, та не пройшли й сотні ярдів (судячи з орієнтирів на вершині гори), як

дорогу нам перепинило відгалуження тієї самої ущелини, в якій загинули наші товариші. Понад краєм урвища ми пройшли з чверть милі й нашттовхнулися на глибоке провалля. Далі ходу не було, й ми мусили повернутися.

Ми обстежили східний схил, але й тут нам пощастило не більше. Ризикуючи скрутити собі в'язи, ми цілу годину спускалися вниз лише для того, щоб кінець кінцем опинитися у глибокій западині зі стінами з чорного граніту,— а єдиний вихід звідти був по крутій кам'янистій стежці, якою ми сюди й прийшли. Видержись нагору, ми розпочали обстеження північного схилу. Тут нам довелося пересуватися з великою обережністю, бо найменша необережність — і ми могли опинитися на очах у цілого села. Тому ми пробиралися рачки, а іноді мусили плазувати й на череві, підтягуючись за допомогою гілля кущів. Але плазувати в такий спосіб нам довелося недовго, бо ми натрапили на таке бездонне провалля, якого ще тут не бачили,— воно виходило в головну ущелину.

Отже, наші побоювання цілком підтвердилися — ми були відрізані від зовнішнього світу. Вкрай виснажені й знесилені, ми найкоротшим шляхом повернулися до своєї підземної оселі й, упавши на ложа з листя, кілька годин проспали міцним, непробудним сном.

Наступними днями ми були заклопотані тим, що ретельно обстежили всю вершину гори в пошуках чогось їстівного і з'ясували, що поживитися тут можна лише горіхами, від яких болів живіт, та гіркуватою травою, схожою на зелену цибулю, але росла вона лише на ділянці, не більшій за сто квадратних ярдів, і її не могло вистачити надовго. [141]

На п'ятнадцяте лютого*, якщо не помиляюся, там не лишилося жодної травинки, і горіхи теж стали траплятися рідко; ми опинилися в повній безвиході. Шістнадцятого числа ми ще раз обстежили стіни нашої в'язниці, сподіваючися знайти з неї вихід, але дарма. Спустилися ми і в розколину, де нас присипало землею, в слабкій надії знайти який-небудь прохід до головної ущелини. Але й тут нас чекало розчарування, хоча ми й підібрали загублену нами рушницю.

* Цей день запам'ятався мені тим, що на півдні ми побачили величезні клуби сірої пари, про яку я вже згадував. (Приміт. авт.)

Сімнадцятого числа ми вирішили уважніше обстежити западину з чорними гранітними стінами, куди спускалися в перший день наших пошуків. Нам запам'яталося, що в одній стіні там була розколина, в яку ми заглянули лише краєм ока, і тепер нам захотілося обдивитися її краще, хоча ми й не сподівалися знайти там вихід.

Як і раніше, ми спустилися на дно западини без особливих труднощів, а що тепер ми особливо нікуди не поспішали, то стали обдивлятися її ретельно й уважно. Це була дивовижна місцина, яку важко собі уявити і ще важче, мабуть, повірити в її природне походження. Якщо виміряти довжину западини по всіх її звивинах і з усіма поворотами, то вона становила близько п'ятисот ярдів; але по прямій лінії від її східного до західного кінця було не більше (звичайно, я вимірював цю відстань на око, інших засобів виміру я не мав) як ярдів сорок або п'ятдесят. У верхній своїй частині на протязі футів ста від вершини гори протилежні схили провалля досить-таки відрізнялися один від одного й, очевидно, ніколи не були з'єднані докупі, один схил складався з мильного каменю, а другий — з мергелю, поцяткованого зернистими металевими вкрапленнями. Середня ширина провалля на цій висоті була приблизно футів шістдесят, але не всюди однакова. Проте нижче відстань між протилежними урвищами зменшувалася, і вони переходили в дві прямовисні паралельні стіни, хоча ще були складені з різних порід і мали неоднакові форми поверхні. Та за півсотні футів від дна починалася цілковита тотожність. Обидві стіни складалися там з одного матеріалу, мали однаковий колір і однакову в усіх місцях ширину проходу; матеріалом був блискучий чорний граніт, а відстань між будь-якими двома протилежними точками становила рівно двадцять ярдів. Точну форму провалини легше уявити, глянувши на малюнок, [142] який я зробив на місці,— річ у тому, що, на щастя, я мав при собі записника й олівець, які дбайливо зберігав протягом усієї сповненої стількох пригод подорожі і завдяки яким занотував безліч подробиць, що їх інакше я нізащо не втримав би в пам'яті, перевантаженій стількома враженнями.

Малюнок (див. мал. 1) подає загальні обриси западини, на ньому не зображені невеличкі заглибини, кожній з котрих неодмінно відповідав би виступ на протилежній стіні.

Дно западини було вкрите шаром дрібнесенького, майже невідчутного на дотик порошу, завтовшки в три-чотири дюйми, під яким ми намацали те саме гранітне дно. В правій нижній частині малюнка можна помітити щось на зразок невеличкого отвору — то й була розколина, про яку говорилося вище і яку ми хотіли обстежити сьогодні з усією ретельністю. Ми стали продиратися туди крізь схожі на ожину колючі зарості, ламаючи гілля і розкидавши високу купу гострих кремінців, що скидалися на наконечники стріл. У далекому кінці проходу ми помітили світло, і це додало нам снаги. Нарешті ми протиснулися футів на тридцять углиб і виявили, що прохід являє собою ніби вузький коридор, накритий арочним склепінням, а внизу вистелений тим самим порохом, що й у головній заглибині. Світло посилювалося, й за поворотом відкрилася інша видовжена провалина, в усьому схожа на першу, тільки трохи інша за формою, її обриси зображено на мал. 2.

Загальна довжина цієї провалини, якщо вести відлік від точки по дузі в до точки а становить п'ятсот п'ятдесят ярдів. У точці с ми виявили невеличкий отвір, схожий на той, крізь який ми проникли сюди з першої провалини, і цей прохід [143] теж заріс колючими кущами й був завалений купою крем'яних наконечників стріл. Ми продерлися і крізь нього — він був близько сорока футів завдовжки — і проникли в третю видовжену провалину. Вона теж нічим не відрізнялася від першої, окрім форми (див. мал. 3).

Її загальна довжина становила триста двадцять ярдів. У точці а починався прохід завширшки футів у шість, що тягся в глибину скелі на п'ятнадцять футів, де впирався в шари мергелю. Виходу в ще одну провалину, як ми сподівалися, тут не було. Світло сюди майже не проникало, і ми хотіли були повертатися назад, коли Петерс звернув мою увагу на рядочок дивних знаків, ніби висічених на мергелевій стіні, яка замикала глухий прохід. Якщо напружити уяву, то знак, який стояв зліва

— з боку півночі, можна було прийняти за зображення, хоч і примітивне, людини, що стоїть, простягти руку вперед. Інші знаки невиразно скидалися на літери невідомої абетки, і Петерс, не маючи на те жодних підстав, був схильний вважати, що то і є літери. Проте я довів йому, що він помиляється: тут-таки на дні проходу ми підібрали з пороку кілька великих уламків мергелю, які точно підходили до заглибин у стіні і, мабуть, відвалилися під час якого-небудь струсу; отже, знаки явно мали природне походження. На мал. 4 подано їхнє точне зображення. [144]

Переконавшись, що крізь ці дивні галереї не можна вибратися з нашої в'язниці, ми повернулися назад, на вершину гори, вкрай засмучені й остаточно зневірені. Протягом наступної доби не відбулося нічого вартого уваги, крім того, що, оглядаючи місцевість на схід від третьої западини, ми виявили дві глибокі провалини трикутної форми, які теж мали гранітні стіни. Ми вирішили, що спускатися в ці провалини немає сенсу, оскільки вони мали вигляд природних колодязів і виходу з них не було. Кожен мав близько двадцяти ярдів у периметрі. Точна форма тих колодязів і їхнє розташування щодо третьої заглибини показані на мал. 5.

Розділ двадцять четвертий

Двадцятого лютого, зрозумівши, що на горіхах, від яких у нас нестерпно боліли животи, ми далі не протягнемо, ми вирішили вдатися до відчайдушної спроби спуститися по південному схилу гори. Стіна урвища тут була з найм'якшого різновиду мильного каменю, але майже прямовисна до самого дна (глибина не менше як півтора фута), а в багатьох місцях вона навіть нависала, мов арка. Після тривалих пошуків ми виявили вузький виступ, що стримів футів на двадцять нижче від краю провалля. За допомогою мотузки зі зв'язаних до купи хусточок, яку я тримав за один кінець, Петерсові пощастило стрибнути на той виступ. З великими труднощами я теж приєднався до нього, і тоді ми вирішили, що спустимося на дно ущелини в той самий спосіб, у який вибиралися нагору з розколини, коли нас присипало обвалом,— тобто виколупуючи ножами

приступки в мильному камені. Важко навіть уявити собі, на який ми йшли ризик, але іншого виходу в нас не було, і ми зважилися.

На виступі, де ми стояли, росло кілька ліщинових кущиків і до одного з них ми прив'язали нашу виготовлену з хусточок мотузку. Другим кінцем Петерс обв'язався навкруг [145] пояса, і я спустив його вниз на всю довжину мотузки. Своїм ножом він виколупав у мильному камені дірку завглибшки дюймів у вісім-десять, потім відколов від породи уламок скелі завдовжки близько фути, й рухів'ям пістолета туго забив цей своєрідний клин у видовбану дірку. Потім я підтягнув його фути на чотири вгору, де він виколупав нову дірку й теж забив у неї клин, зробивши в такий спосіб собі опору і для ніг, і для рук. Тоді я відв'язав мотузку від куща й кинув йому кінець, який він примотував до вищого клина, а потім знову спустився на повну довжину мотузки, опинившись футів на три нижче від місця, де перед тим стояв. Тут він виколупав ще одну дірку і загнав у неї клин. Далі Петерс підтягся вгору і став ногами на щойно зроблену приступку, а руками тримаючись за середній камінь-клин. Тепер треба було відв'язати мотузку від найвищого клина і закріпити її на середньому; і тут Петерс зрозумів, що припустився помилки, роблячи приступки на надто великій відстані одна від одної. Після кількох невдалих і ризикованих спроб дотягтися до вузла (а йому в цей час доводилося триматися однією лівою рукою, бо правою він мав намір розв'язати його) він нарешті здогадався перерізати мотузку, залишивши шматок завдовжки дюймів у шість на клині, і, прикріпивши її до другого клина, спустився нижче третього, але цього разу не настільки низько, як попереднього. Ось так за допомогою ножа й мотузки (сам би я до цього способу ніколи не додумався, і ми цілком завдячуємо його винахідливості та сміливості Петерса) мій товариш, який принагідно чіплявся також за кожний виступ скелі, що йому траплявся, без пригод спустився до самого дна. Минув якийсь час, перш ніж я набрався духу, щоб піти за його прикладом, але кінець кінцем я таки зважився. Перед тим як розпочати спуск, Петерс залишив мені свою сорочку і, зв'язавши її зі своєю, я в такий спосіб виготовив необхідну мені мотузку. Скинувши униз знайдену в розколінні рушницю, я прив'язав мотузку до куща і почав швидко спускатися, намагаючись енергійними рухами погамувати

тремтіння, що його не міг подолати ніяк інакше. Цього настрою мені, проте, вистачило лише на перші чотири або п'ять кроків, але незабаром моя уява розігралася не на жарт на думку про бездонну прірву, яка розверзалася під моїми ногами, про ненадійні приступки та клини з мильного каменю, що були єдиною моєю опорою. І марно силкувався я прогнати ці думки, втупивши погляд просто перед собою у пласку поверхню стіни. Що впертіше я намагався не думати, то яскравіше й жахливіше поставали в моїй уяві всілякі [146] видіння. І нарешті настала та мить, така небезпечна за подібних обставин, коли людина ніби задалегідь переживає відчуття, які опановують її під час падіння,— і виразно малює собі запаморочення й холод у животі, й останнє розпачливе зусилля, й напівзомління, й останній жаль, що ти летиш у безодню... і всьому кінець. Мої фантазії почали створювати власну реальність, і уявні жахиття навалилися на мене як справжні. Я відчував, що ноги в мене тремтять і підгинаються, пальці, якими я тримався за клин, повільно, але невблаганно слабнуть. У вухах мені задзвеніло, я сказав сам собі: "Це по мені подзвін!", і мене опанувало непереборне бажання подивитися вниз. Я не міг, я не хотів більше дивитися тільки на стіну і з якимсь розпачливим безумним почуттям, де змішалися жах і полегкість, я спрямував погляд у прірву. На мить мої пальці судорожно вчепилися в клин, і в моїй свідомості, мов швидкоплинна тінь, промайнула слабенька надія на те, що, можливо, я ще врятуюся, але уже в наступну мить мою душу заповонило бажання впасти — навіть не бажання, а прагнення, туга, неподоланна пристрасть. Я розчепив пальці й, напіводвернувшись од провалля, завмер на кілька секунд, хитаючись над його роззявленою пащею. Але тут голова в мене пішла обертом, у вуха вдарив пронизливий нелюдський крик, а піді мною виникла якась примарна, туманна і страшна постать; я зітхнув, серце моє зупинилося, і я впав їй на руки.

Я знепритомнів, але Петерс зловив мене, коли я падав. Стоячи на дні провалля, він стежив за моїм спуском і, зрозумівши, що мене опанував моторошний страх, усіляко намагався мене підбадьорити, хоча в голові у мене так наморочилося, що я не чув жодного його слова і взагалі не усвідомлював, що він до мене звертається. Побачивши, що я ось-ось

упаду, він поспішив мені на допомогу і встиг саме вчасно. Якби я звалився всією своєю вагою, виготовлена із сорочок мотузка неодмінно порвалася б, і я полетів би в провалля. Але Петерс зумів мене підхопити й обережно спустив на всю її довжину. Повисівши хвилин п'ятнадцять над прірвою, я цілком прийшов до тями. Страх мій розвіявся разом з непритомністю, я відчув себе іншою людиною і за допомогою товариша щасливо спустився вниз.

Тепер ми опинилися недалеко від ущелини, яка стала для наших товаришів могилою, південніше від місця обвалу. Місцевість навколо була дика й пустельна, і вона викликала в моїй уяві картину пустки, що утворилася на тому місці, де колись стояв гріховний Вавілон. Не кажучи вже про уламки [147] обваленої гори, які хаотично громадилися на півночі, поверхня навколо була всіяна величезними каменями, схожими на надгробки або на руїни велетенської будівлі, хоча, якщо придивитися, годі було виявити тут сліди людської діяльності. Повсюди виднілися шлакові уламки і безформні гранітні та мергелеві* брили, поцятковані металевими вкрапленнями. Жодних слідів рослинності ми поблизу не помітили, земля тут була зовсім безплідна. Нам зустрілося кілька велетенських скорпіонів та кілька гадів, які у високих широтах не водяться.

* Мергель теж був чорний. І взагалі ми не бачили на острові ніяких світлих предметів. (Приміт. авт.)

А що нашою головною метою було роздобути їжі, то ми вирішили вийти на берег,— а він був звідти не далі як за півмилі,— бо зі свого притулку на вершині гори ми бачили там черепах і тепер мали намір зловити бодай одну. Ми пройшли вже кілька сотень ярдів, ховаючись між уламками скель та камінням, як раптом, тільки-но ми завернули за ріг скелі, з невеличкої печери вискочили п'ятеро дикунів, і один ударом кия повалив Петерса на землю. Всі кинулися добивати жертву, й це дало мені змогу отямитися від несподіванки. В руках у мене була рушниця, але цівка погнулася при падінні в провалля, тому я відкинув її як річ непотрібну й вихопив пістолети — а вони у мене були в порядку. Постріли

пролунали один за другим, і я побачив, що два дикуни впали, а третій, який уже заніс над Петерсом списа, перелякано відстрибнув убік, так і не завдавши удару. Мій товариш був урятований, і після цього сутичка закінчилася швидко. Він теж мав пістолети, але з остороги не став їх застосовувати, повністю поклавшись на свою фізичну силу — такої сили я не зустрічав у жодної іншої людини. Вихопивши в одного з убитих дикунів кий, він з першого удару поклав трьох інших, розчерепивши кожному голову. Ми одержали цілковиту перемогу.

Все сталося так швидко, аж ми насилу могли повірити, що все відбулося насправді, і стояли над трупами забитих у якомусь заціпенінні, аж поки крики, що пролунали вдалині, не повернули нас до тями. Було очевидно, що розтривожені пострілами дикуни незабаром нас виявлять. Щоб дістатися до гори, нам би довелося бігти в той бік, звідки лунали крики, та навіть якби ми й добігли до її підніжжя, нас би неминуче помітили, коли ми стали б дертися нагору. Наше становище було вкрай небезпечне, і ми вагалися, не знаючи, куди бігти, [148] аж раптом один з дикунів, у якого я вистрелив і якого вважав убитим, підхопився на ноги й кинувся навтіки. Ми, одначе, наздогнали його вже через кілька кроків і хотіли були спровадити на той світ, коли Петерсові спало на думку, що дикун може згодитися, якщо ми примусимо його втікати разом з нами. Отже, ми потягли його за собою, давши йому зрозуміти, що в разі опору він негайно буде вбитий. Через кілька хвилин дикун утямив, чого від нього вимагають, і підкорився. Ховаючись поміж скель, ми побігли в напрямку берега.

Досі нерівна місцевість, по якій ми бігли, приховувала від нас море, воно зблискувало лише вряди-годи, а повністю відкрилося аж тоді, коли ми опинилися від нього ярдів за двісті. Вибігши на пологий піщаний берег, ми з жахом побачили, що від села й від усіх кінців острова до нас біжать юрби дикунів, люто вимахуючи руками і виючи, немов дикі звірі. Ми вже хотіли були повернути назад і спробувати відступити, ховаючись за великим камінням, коли раптом я помітив, що з-за скелі, яка виступала в море, виглядають носи двох каное, і ми щодуху помчали туди. Охорони біля човнів не було, і в них лежали тільки три великі галапагоські

черепahi і звичайний запас весел на шістдесят чоловік. Ми стрибнули в один із човнів, потягнувши за собою й полоненого, і з усієї сили заходилися веслувати у відкрите море.

Та не відпливли ми й на півсотні ярдів від берега, як, трохи заспокоївшись, зрозуміли, що припустилися непростенної помилки, залишивши друге каное дикунам, а вони вже були від нього лише вдвічі далі, ніж ми, і швидко наближалися. Тепер не можна було гаяти ні секунди. Надія випередити ворогів була мізерна, але іншого виходу ми просто не мали. Було дуже й дуже сумнівно, що ми дістанемося до човна раніше за них, але для нас то був єдиний шанс. У разі успіху ми могли врятуватися, а не спробувати захопити другий човен означало б змиритися з неминучою і жахливою смертю.

Ніс і корма в каное були виготовлені однаково, і ми не стали розвертати човен, а просто пересіли й почали веслувати назад. Коли дикуни помітили наш маневр, вони зарепетували вдвічі голосніше й удвічі прискорили біг. Проте розпач додав нам снаги, і коли ми добулися до мети, нас випередив тільки один тубілець. Бідолаха дорого поплатився за свою моторність — тільки-но ми торкнулися берега, як Петерс прострелив йому голову з пістолета. Найперші серед решти дикунів на ту хвилину були від нас кроків за тридцять. Ми спробували відтягти другого човна на глибоку воду, куди [149] дикуни не змогли б допливти, але днище глибоко врізалось в пісок, часу не лишалося, і тоді Петерс кількома ударами важкого рушничного приклада проломив дно на носі й пробив борт. Коли ми стали відштовхуватися від берега, двоє тубільців ухопилися за наш човен і вперто трималися — і нам нічого не лишалося, як порішити їх ножами. Ми відчалили від берега й щосили стали веслувати у відкрите море. Коли густий натовп дикунів дістався до пробитого каное, вони страшно завили з люті й розчарування. Взагалі, наскільки я можу судити зі своїх спостережень, ці мерзотники виявилися найлютішими, найлицемірнішими, наймстивішими, найжорстокішими і найкровожерливішими істотами на світі. Безперечно, вони не дали б нам пощади, якби ми потрапили в їхні лапи. Дикуни спробували були пуститися за нами навздогін на пробитому каное, але та спроба,

звичайно, була марною, і, знову виливши свій гнів у бридких завиваннях, вони кинулися назад у гори.

Отже, від безпосередньої небезпеки ми врятувалися, хоча становище лишалося загрозливим. Ми знали, що дикуни мають у своєму розпорядженні ще два таких каное (вони розлетілися на друзки під час вибуху "Джейн Гай" — але ми про це довідалися лише згодом від нашого бранця), і ми гадали, що вони знову кинуться за нами навздогін, як тільки добіжать до входу в затоку (відстані туди було милі зо три), де звичайно стояли на причалі човни. Боячись цього, ми докладали всіх зусиль, щоб відійти від острова якомога далі, змусивши веслувати й бранця.

Десь через півгодини, коли ми встигли пропливти на південь миль п'ять або й шість, із затоки вийшла ціла флотилія плоскодонних човнів. Та незабаром вони повернули назад, утративши надію наздогнати нас.

Розділ двадцять п'ятий

Отже, ми опинилися в неозорому й пустельному Антарктичному океані, вище вісімдесят четвертої паралелі, на благодійному човні й без запасів провізії, якщо не рахувати трьох черепах. Наближалася довга полярна зима, і нам треба було добре поміркувати, який обрати курс. У полі зору було ще шість чи сім островів, які належали до цього архіпелагу й лежали один від одного на відстані п'ять-шість ліг; але на жоден з них ми не мали наміру висісти. Коли ми йшли сюди з півночі на "Джейн Гай", найнепрохідніші крижані поля [150] залишалися позаду нас — у цьому ми переконалися на власному досвіді, хоч би як такий факт суперечив поширеним уявленням про Антарктику. Отже, йти на північ було б безглуздом, а надто в такій пізній порі року. Лише один напрямок обіцяв нам якісь надії, і ми постановили сміливо стернувати на південь, де принаймні була ймовірність натрапити на суходіл і ще більша ймовірність опинитися в теплішому кліматі.

Досі Антарктичний океан — як, до речі, й Арктичний — не приносив нам ні шалених ураганів, ні бурхливих хвиль; і все ж таки наш човен, попри досить великі розміри, був надто вутлим суденцем, якщо не гірше, і ми ретельно взялися за діло, намагаючись тими мізерними засобами, які були в нашому розпорядженні, зробити його пристосованішим до плавання у відкритому океані. Корпус човна був виготовлений з такого крихкого і ненадійного матеріалу, як кора (кора невідомого нам дерева), а шпангоут — із міцної лози, яка дуже добре годилася для цієї мети. Від корми до носа човен мав п'ятдесят футів, завширшки — від чотирьох до шести футів, а висота його бортів становила чотири фути з половиною, отже, формою він дуже відрізнявся від каное, на яких плавають інші жителі Південного океану, відомі цивілізованим націям. Ми з самого початку подумали, що навряд чи їх виготовили дикі остров'яни, які володіли ними, і згодом, через кілька днів, довідалися від нашого бранця, що й справді човни зроблені тубільцями, що населяють острови, розташовані на південний захід від архіпелагу, на якому ми побували, і лише випадково потрапили до рук тутешнім неотесаним дикунам. Отже, ми зробили все, що могли, аби надати човну більшої плавучості. Виявивши біля носа й біля корми досить широкі тріщини, ми зашпаклювали їх клаптями з роздертої сукняної куртки. Із зайвих весел, яких у човні було багато, спорудили на носі каркас, об який розбивалися б хвилі, менше заливаючи човен. Два весла ми використали як щогли, поставивши їх навпроти одне одного біля обох планширів і в такий спосіб обійшовшись без рей. До цих саморобних щогл прикріпили вітрило зі своїх сорочок — правда, не без труднощів, бо наш бранець рішуче відмовився допомагати нам у цій операції, хоча залюбки брав участь у інших роботах. Невідомо чому, але ляна матерія навіювала йому чи то відразу, чи то жах. Він боявся не тільки доторкнутися до неї, а й навіть підійти, а коли ми спробували подіяти на нього силою, він весь затремтів і дико заволав: "Текелі-лі!" [151]

Підлагодивши й оснастивши, як могли, наше суденце, ми звернули на зюйд-зюйд-ост, щоб обійти з навітряного боку найпівденніший з тутешніх островів, який виднівся на обрії, і тільки після цього взяли курс прямо на південь. Погоду аж ніяк не можна було назвати поганою. З півночі

постійно дув лагідний вітер, цілу добу ми мали денне світло, море було спокійне й чисте від криги. І взагалі я не бачив жодної крижини, відколи ми перетнули паралель, на якій лежав острів Беннета. Вода була тут зовсім тепла, і крига довго в ній утриматися не могла. Забивши найбільшу черепаху, ми не тільки запаслися свіжим м'ясом, а й питною водою. Протягом семи або восьми днів ми йшли своїм курсом без особливих пригод і за цей час напевне подолали величезну відстань, оскільки вітер віяв попутний, і нам допомагала потужна течія на південь.

1 березня*. Багато незвичайних явищ указують на те, що ми входимо в невідому область океану, де відбуваються справжні чудеса. На південному обрії часто виникає широка смуга світло-сірої пари, яка то шугає стовпами вгору, то швидко переміщується зі сходу на захід або з заходу на схід, то знову ркзтягується в рівне пасмо — одне слово, постійно змінює обриси та барви і цим дуже нагадує північне полярне сяйво. Від того місця, де ми перебуваємо, пара в середньому підіймається до двадцяти п'ятьох градусів. Температура води щогодини зростає, і водночас помітно змінюється її колір.

* З очевидних причин я, звичайно, не можу ручатися за достовірність дат. Я подаю їх за своїми зробленими олівцем нотатками, щоб читачеві легше було стежити за ходом розповіді. (Приміт. авт.)

2 березня. Сьогодні ми довго розпитували свого бранця, багато разів повертаючись до одного й того самого, і довідалися багато подробиць про острів, на якому загинули наші товариші, про його жителів і звичаї — але чи можу я ними затримувати увагу читача? Розповім лише про те, що, за його словами, архіпелаг складається з вісьмох островів, якими править цар, на ім'я Тсалемон, чи Псалемоун, котрий живе на одному з найменших островів, що чорні шкури, в які одягаються воїни, належать дуже великим тваринам, і вони водяться лише в долині, розташованій неподалік від оселі царя, що місцеві тубільці будують тільки плоти чи то плоскодонні човни, а чотири каное — їх і було в них лише чотири — виготовлені на великому острові, який лежить на південному острові, і що звати його Ну-Ну, і що він ніколи не чув про [152] острів, названий нами

островом Беннета, і що острів, який ми покинули, має назву Тсалал. Початок слів "Тсалемон" і "Тсалал" він вимовляв з протяжним свистячим звуком, який ми так і не змогли відтворити і який нічим не відрізнявся від крику птаха, спійманого нами на вершині гори.

3 березня. Вода стала зовсім тепла і швидко змінює колір; вона вже не прозора, а біла, кольором і густотою схожа на молоко. Море навколо нас спокійне, і жодної небезпеки для нашого човна досі не виникало, але ми з великим подивом часто спостерігаємо, як на різній відстані праворуч і ліворуч від нас море збурюється і ходить високими хвилями; згодом ми помітили, що цим явищам завжди передують високі спалахи пари на півдні.

4 березня. Сьогодні вітер з півночі помітно вщух, і ми вирішили збільшити наше вітрило. Коли я діставав з кишені білу лляну хусточку, я випадково торкнувся її краєчком Ну-Ну, який сидів біля самого мого ліктя, і його відразу вхопили корчі. Потім він запав у заціпеніння й безтяму, лише зрідка бурмочучи: "Текелі-лі! Текелі-лі!"

5 березня. Вітер зовсім припинився, але видно, як потужною течією нас і далі несе на південь. Здавалося, що бачачи, як обертаються справи, ми мали б стривожитися, але нічого подібного. На обличчі Петерса не відбивається найменшої стурбованості, хоча на ньому іноді з'являється вираз, якого я не годен зрозуміти. Полярна зима начебто наближається, але холод не настає. Я лише відчуваю якусь заціпенілість тіла й душі — мовбито сонливість — і більш нічого.

6 березня. Смуга білої пари піднялася над обрієм набагато вище і поступово втрачає сірий колір. Вода майже гаряча і навіть неприємна на дотик, а її забарвлення стало зовсім молочне. Сьогодні море завирувало в двох місцях зовсім близько від нашого човна. Як завжди в таких випадках, спершу високим стовпом шугнула вгору пара, а вода внизу на мить мовби розкололася. Стовп пари засвітився на вершині, потім світіння погасло, море заспокоїлося, а нас і велику площу навколишньої поверхні обсипало чимось схожим на білий попіл — але то був не попіл.

Ну-Ну впав долілиць на дно човна, і жодні умовляння не примусили його підвестися.

7 березня. Сьогодні ми стали розпитувати Ну-Ну, чому його одноплеменники вбили наших товаришів, але він опанований таким жахом, що ми не змогли домогтися від нього зрозумілої відповіді. Він усе ще вперто лежить на дні човна, а коли стали доскіпуватися до нього з розпитуваннями, він [153] у відповідь лише робив усілякі ідіотські жести, наприклад, підняв указівним пальцем верхню губу й оголив зуби — вони в нього чорні. Доти нам не доводилося бачити, які зуби в жителів Тсалала.

8 березня. Повз нас пропливло те саме біле звірятко, поява якого на березі Тсалала викликала серед дикунів такий переполох. Я міг би перехилитися через борт і підібрати його, але мене заполонила дивна апатія, і я полінувався ворухнутись. Вода стала ще гарячіша, і тримати руку в ній уже не можна. Петерс розмовляє мало, його теж опанувала видима байдужість, і я не знаю, що про це й думати. Ну-Ну тільки дихає, але інших ознак життя не подає.

9 березня. Дрібнесенький білий порошок посипає нас зверху у величезних кількостях. Смуга пари на півдні затулила майже півнеба і набула більш-менш виразної форми. Я порівняв би її хіба що з гігантським водоспадом, який без шуму звалюється в море із захмарної височини. Весь південний обрій ховається за цією сріблястою завісою. Звідти не чути ні звуку.

21 березня. Непроглядний морок нависає тепер над нами — але звідкись із молочних глибин океану заструменіло осяйне світло і замерехтіло понад бортами човна. Нас мало не засипає дощем білого порошку, який падає на нас і на човен, але у воді відразу розтає. Вершина грандіозного водоспаду пропадає в туманній височині. І все ж таки ми наближаємося до неї з моторошною швидкістю.

Іноді в тій пелені з'являються широкі, зяючі розриви, і тоді з тих скороминущих розривів, де в безладному хаосі виникає безліч легкоплинних невиразних образів, вихоплюються потужні, але безшумні вітри, збурюючи океан і викрешуючи іскри з хвиль.

22 березня. Темрява стала густа й непроникна, але вода навколо нас світиться, віддзеркалюючи сріблясте світіння білої пелени, що затуляє обрій. Звідти безперервно летять велетенські мертвотно-білі птахи і з фатальним зойком "текелі-лі!" зникають за протилежним обрієм. Почувши їх, Ну-Ну заворушився на дні човна, та коли ми спробували підняти його, він уже випустив дух. Ми мчимо прямо туди, де клекотить водоспад, під яким розверзлася безодня, готова прийняти нас.

І тут перед нами постає з моря людська постать у савані, набагато вища за будь-якого життя нашої планети. І шкіра в неї біла мов сніг. [154]

Від видавця

Обставини, за яких нещодавно містера Піма спостигла раптова й трагічна смерть, уже відомі публіці з газет. Висловлюються побоювання, що кілька останніх розділів, які мали завершити його оповідь, він затримав у себе для доопрацювання,— тоді як решта була уже в друкарні,— і вони безповоротно загинули під час нещасливого випадку, що став причиною його скону. А втім, можливо, ці побоювання й не підтвердяться, і якщо папери буде знайдено, то ми їх неодмінно опублікуємо.

Ми випробували всі засоби, аби виправити становище. Проте джентльмен, чиє ім'я згадано в передмові і котрий, як можна зрозуміти з того, що там про нього написано, міг би заповнити прогалину, відмовився від такої пропозиції і небезпідставно, бо, по-перше, як він заявив, на надані йому матеріали навряд чи можна цілком покластися, а по-друге, він узагалі мав сумніви щодо вірогідності останніх розділів оповіді. Звичайно, можна було б звернутися за додатковими відомостями до

Петерса, який нині благополучно проживає в Ілінойсі, але зустрітися з ним ми досі не мали змоги. Не виключено, що кінець кінцем ми його відшукаємо, і він, поза всяким сумнівом, дасть нові відомості, які дозволять завершити розповідь містера Піма.

Втрата двох або трьох заключних розділів (бо навряд чи їх було більше) викликає неабиякий жаль, адже вони, безперечно, містять відомості про Південний полюс або принаймні про прилеглі до нього райони — відомості, які незабаром будуть або підтверджені, або спростовані експедицією в Південний океан, що її споряджає наш уряд.

А поки що дозволимо собі зробити кілька зауважень з приводу одного місця в оповіді містера Піма; і автор цієї післямови був би надзвичайно потішений, якби те, що він має сказати, бодай у невеличкій мірі допомогло здобути довіру читача до кількох сторінок згаданої повісті, які становлять надзвичайний інтерес. Ми маємо на увазі розповіді про галереї на острові Тсалал та малюнки на сторінках.

Містер Пім подає малюнки галерей без жодних коментарів, а про знаки, виявлені в глухому відгалуженні східної провалини, говорить, що вони дивовижно схожі на літери невідомої абетки, тобто рішуче заявляє, що вони літерами не є. Це твердження висловлено настільки переконливо і підтверджено такими вагомими аргументами (наприклад, точна відповідність знайдених у поросі уламків заглибинам у стіні), що ми не збираємося ставити під сумнів запевнення автора, і такий сумнів, гадаю, не виникне в жодного читача, який уміє тверезо мислити. Та оскільки факти, що мають [155] стосунок до малюнків, здаються винятковими (а надто, коли розглянути їх у зв'язку з певними подробицями, викладеними в оповіді), то буде не зайвим сказати про них кілька слів, а особливо тому, що наведені факти, безперечно, обминули увагу містера По.

Якщо скласти до купи малюнки 1, 2, 3 і 5 у тому порядку, в якому розташовані провалини (знехтувавши бічні відгалуження чи розколини, котрі, нагадаю, були тільки ходами сполучення між основними галереями

і мали зовсім інший вигляд), то вони утворюють ефіопський дієслівний корінь, тобто "бути затіненим" — саме з цього кореня утворюється все гніздо слів, які означають тінь або темряву.

А тепер вернімося до лівого або "північного" знаку на мал. 4. Дуже навіть імовірно, що Петерс таки мав рацію і та ієрогліфічна фігура справді висічена людиною і зображує людську постать. Малюнок перед читачем, і він сам може судити про ступінь схожості, зате інші закарлючки рішуче підтверджують Петерсове припущення. Знаки верхнього ряду, поза всяким сумнівом, зображують арабський дієслівний корінь, тобто "бути білим", від якого утворюються всі слова, що означають яскравість або білість. Знаки нижнього ряду очевидні не настільки — лінії літер подекуди стерлись або викришилися. І все ж немає підстав сумніватися, що в первісному стані вони утворювали повне єгипетське слово — "місцевість півдня". Слід зазначити, що таке витлумачення підтверджує Петерсову думку з приводу "північного" знаку. Адже рука людини простягнута саме в напрямку півдня.

Ці попередні висновки відкривають широке поле для роздумів та надзвичайно цікавих припущень. Їх, очевидно, слід узгодити з деякими ледь наміченими деталями оповіді, хоча на перший погляд прямого зв'язку тут немає. "Текелі-лі!" — кричали наполохані тубільці з острова Тсалал, побачивши опудало "білого" звірятка, підібраного в морі. Так само вигукував переляканий на смерть бранець з того самого острова, коли бачив у руках містера Піма якусь білу річ. Так само кричали велетенські білі птахи, що вилітали з білої пари, яка застеляла південний обрій. Ні на острові Тсалал, ні в ближніх водах не було виявлено нічого білого. Цілком можливо, що ретельний лінгвістичний аналіз розкриє зв'язок між назвою острова "Тсалал" і загадковою системою провалин-галерей та таємничими письменами, висіченими на мергелевій стіні.

"Я вирізав це на горах, і моя помста в поросі скель".

Примітки

С. 6. "Оповідь Артура Гордона Піма" — ця велика повість По була сприйнята як звіт про справжню подорож уже при першій публікації уривків з неї 1837 р. у журналі "Сатерн літерері мессенджер" (Річмонд). Критики — ці "найосвіченіші і найприскіпливіші читачі" — дорікали письменникові, що в цьому звіті про подорож надто багато перебільшень та мало ймовірних фактів. Пишучи повість, автор спирався на велику кількість документальних творів про далекі та небезпечні морські мандрівки. Переконавши з допомогою цілком реальних фактів та безлічі правдивих подробиць у щирості та чесності свого героя-оповідача вже на початку повісті, письменник непомітно для читача далі веде його у світ чистої вигадки, вабливий і страшний світ фантазії, де здійснюється серед антарктичних торосів загадковий чорний острів Тсалал, де біля Південного полюса майже кипить океанська вода, спадаючи у безодню, з якої виринає примара у постаті людини-велетня. На найцікавішому місці повість уривається. А по суті автор розповів усе, що хотів, про подорож до Південного полюса. Що ж буде з героєм далі, читач може домислювати сам, знаючи принаймні про його щасливий порятунок і повернення на батьківщину. Повість, як і тематично близькі до неї оповідання "У полоні Мальстрему", "Рукопис, знайдений у пляшці", — ще одне свідчення багатства фантазії По, її сугестивної сили, вміння переконувати в неймовірному і неможливому, вишукано містифікувати читача, досягаючи незрівнянного художнього ефекту.

С. 8. Шлюп — трищогловий корабель XVIII-XIX ст. з прямими вітрилами.

С. 9. Клівер — трикутне вітрило між фок-щоглою та бушпритом на носі судна.

Грот — трикутне вітрило на другій щоглі, грот-щоглі.

Риф — пристрій для зменшення поверхні вітрила при сильному вітрі.

С. 13. Табанити — плисти кормою до берега при причалюванні тощо.

С. 27. ...поховано живцем...— Подібні епізоди і почуття людини, яка відчуває себе похованою живцем, надто часті в По, щоб бути випадковими.

Чоловік нервової вдачі, він боявся такої смерті і уявляв її собі в жахливих подробицях ("Поховані живцем").

С. 41. Фальшборт — продовження бортової обшивки судна вище верхньої палуби для захисту від високих хвиль.

Бак — корабельна носова надбудова, яка захищає верхню палубу від зустрічної хвилі.

С. 48. Каботажне судно — судно для перевозок уздовж берега найчастіше між портами однієї країни.

С. 50. Бімс — підпалубна балка, що підтримує палубу і зміцнює її.

Бушель — міра об'єму рідин та сипких речовин в Англії (36,3 л) та США (35,2 л).

С. 51. Бейдевінд — курс вітрильника при зустрічно-боковому вітрі.

Фок, узятий на два рифи — нижнє пряме вітрило на передній щоглі корабля, скорочене на дві складки.

С. 56. Гандшпуг — дерев'яний чи металевий важель для пересування вантажів на кораблі.

С. 57. Фордевінд — курс судна, при якому напрям вітру збігається з напрямом руху судна.

С. 58. Фор-марсель — вітрило у формі трапеції на суднах з прямим оснащенням.

С. 60. Шпігати — отвори у борті судна на рівні палуби або в самій палубі для стоку води.

С. 65. Степе — гніздо або кільце на палубі, в якому закріплюється нижній кінець щогли.

С. 66. Штаг — снасть, яка утримує щоглу спереду.

Вант — відтяжка, що підтримує щоглу з боків.

Бушприт — брус, який служить для підймання носових вітрил.

Брашпиль — лебідка на судні, якою вибирають якірний ланцюг.

С. 67. Ахтерштевень — нижня кормова частина судна, що продовжує киль.

С. 74. Форстеньга — продовження передньої щогли у висоту.

Галс — курс вітрильника відносно вітру.

С. 87. Галапагоські острови — інша назва Черепахові острови, група з шістнадцяти вулканічних островів у Тихому океані, належать Еквадору.

Найхарактерніші види фауни — велетенські черепахи і ящірки ігуани.

С. 88. Опунція — рід кущів, рідше дерев з родини кактусів. Багато видів

росте, зокрема, на Галапагоських островах. Плоди деяких опунцій їстівні.

С. 89. Юферс — металевий або дерев'яний пристрій, яким підтягують стоячий такелаж (снасті) корабля.

С. 96. Топсель — невелике рейкове вітрило; топсельна шхуна — судно, оснащене такими вітрилами.

С. 97. Каронади старовинна вогнепальна зброя.

С. 104. Тенеріфський пік — вулканічний пік на острові Тенеріфе, одному з групи Канарських островів, висота 3718 м.

С. 107. Марс — майданчик на верхівці щогли для спостережень або кріплення блоків.

С. 108. Кук Джеймс (1728-1779) — англійський мореплавець, керівник трьох експедицій навколо земної кулі, відкрив багато островів у Тихому океані. Під час другої експедиції намагався знайти Південний материк, дійшов до $71^{\circ} 10'$ п. ш., але землі не знайшов.

С. 120. Трепанги — кілька видів голотурій, "морських огірків", безхребетних тварин, що живуть на мілководді. Їх їдять у Китаї та Японії.

Абордажні сіті — використовувалися в часи вітрильного флоту для зчеплення суден бортами під час рукопашних сутичок або передачі вантажів чи пасажирів.

С. 121. Фальконет — старовинна невелика чавунна гармата, що стріляла свинцевими ядрами.

С. 128. Зоофіти — "рослинотварини", наприклад, корали.

С. 151. Шпангоути — поперечні ребра бортового перекриття, до яких кріплять обшивку судна.

Планшир — заокруглений брус, який проходить по верхньому краю борту шлюпки.